

**NUKUU ZA URAIA NA
MAADILI DARASA LA
SABA**

KUHESHIMU JAMII

1.1 Kuipenda na kuwapenda wengine

- i. Katika mada hii tutajifunza dhana ya familia.
- ii. Jinsi ya kupenda jamii zetu katika familia.
- iii. Ni jinsi gani ya kusaidia familia zenyenye mahitaji na ambazo zina mahitaji maalumu.
- iv. Jinsi gani ya kuthamini familia zetu na kuziheshimu.
- v. Kushirikiana na jamii familia katika kutekeleza haki za jamii zinapatikana na zinaheshimiwa.
- vi. Kuwasheshimu wanajamii na kuwapenda hasa kutokuwepo ubaguzi wa aina yoyote ili kila mwanajamii aweze kupata upendo, heshima na uhuru wake.

Fikiri:

Kuna faida zipi tunapowapenda wenzetu katika jamii

- Kutakuwepo na amani, upendo na mshikamano
- Ubaguzi hautakuwepo
- Heshima itajengeka katika jamii
- Kila mtu ambaye ni mwanajamii atakuwa huru na ataona thamani ya kuwepo kama mwanajamii katika kuelimisha kutoa msaada na kujali wenzetu.

Mada ndogo

Kuelimisha jamii namna ya kutoa msaada kwa wahitaji:

Wahitaji:

Ni watu waliopungukiwa na mahitaji muhimu katika jamii.

Mahitaji hayo ni kama vile:

- a) Chakula

- b) Mavazi
- c) Malazi
- d) Fedha na n.k

- Tunatakiwa kuelimisha jamii na kuhamasisha jamii itoe misaada na izingatie hasa wahitaji katika jamii kwa kufuata yafuatayo ambayo ni:-

- a) Kubaini makundi yenye mahitaji maalumu katika jamii.
- b) Kufahamu kila kundi linahitaji msaada wa namna gani.
- c) Kujuua njia za kuhamasisha na kuelimisha jinsi ya kutoa misaada kwa makundi ya wahitaji.
- d) Kujuua jinsi ya kuwafariji wahitaji katika jamii.
- e) Kungalia huduma na faraja tunazoweza kuwapatia wahitaji katika jamii zetu.
- f) Kufahamu umuhimu wa wahitaji katika jamii zetu.
- g) Kupanga mikakati ya kuwatambua wenye uhitaji katika jamii na makundi yanayofaa kuwasaidiwa.

a) Makundi muhimu ya wahitaji katika jamii.

Wahitaji ni nini katika jamii?

Wahitaji ni jumla ya makundi ya watu mbalimbali katika jamii wenye mahitaji muhimu kuliko wanajamii wengine.

Wahitaji hao wako katika makundi kama yafuatayo:

- i. Watu wenye ulemavu mfano walemavu wa viungo, albino, walemavu wa macho n.k
- ii. Wazee mfano wasiojiweza katika kufanya kazi za kuwaingizia vipato
- iii. Watoto wanaoishi katika mazingira hatarishi mfano kama watoto yatima au wanaozunguka mitaani
- iv. Waathirika wa majanga mbalimbali kama vile; mlipuko wa magonjwa, mafuriko, janga la njaa, tetemeko la ardhi na vita.

Watu wakipata misaada mbalimbali-picha

Utoaji wa misaada kwa waathirika wa mafuriko-picha

Zoezi

1. Watu wanaopungikiwa na mahitaji katika jamii zao huitwaje?

Jibu: Huitwa wahitaji

2. Taja makundi ya watu wenyewe uhitaji katika jamii:

Jibu: makundi hayo ni:

Walemvu, wazee, watu waliopatwa na mafuriko, watu wenyewe mlipuko wa magonjwa, wenyewe kupatwa na majanga ya moto, wajane na wazee.

3. Ni faida gani wanayopata wahitaji katika jamii.

Jibu:

- b) Jamii inawathamini na kuwapenda
- c) Jamii inalinda haki zao za msingi kama haki za binadamu ili zisivunjwe juu yao
- d) Kupata misaada mbalimbali kwa kupitia jamii, mashirika binafsi, pamoja na serikali
- e) Kupatiwa elimu juu ya matatizo waliyonayo ili wajilinde

4. Ni jinsi gani unavyoweza kumsaidia mwanafunzi mwenye uhitaji:

Jibu:

- i. Nitamuhoji nijue tatizo alilo nalo na kujua ni hitaji gani hasa muhimu analohitaji
- ii. Nitamshauri ajione kuwa naye ni mtu wa muhimu sana katika jamii ili ajenge kujiamini na kujithamini.
- iii. Nitampatia mahitaji mfano penseli, peni, rula daftari na ufutio.
- iv. Nitaongozane naye kwa mwalimu mkuu ili ahojiane naye kama kuna nguo za shule za misaada apewe.
- v. Nitamshauri asome kwa bidi ili afaulu mitihani yake vizuri
- vi. Kama mwanafunzi ni mlemavu nitamsaidia mfano kumshika mkono kumpeleka chooni, kumpeleka kucheza na kumrudisha nyumbani.
- vii. Nitampatia nguo za kucaa kwa kushirikiana na wazazi wangu wamnunulie.
- viii. Nitakula na yechechakula ambacho nitakuwanimepewa ni shulenii.

Aina za misaada kwa wahitaji:

Ipo misaada ya aina nyingi ambayo inatakiwa kutolewa kwa wahitaji misaada hiyo ni kama:-

Chakula, malazi, mavazi, usafiri, fedha, huduma za afya, vifaa vya kutumia mfano kwa walemvu kama balskeli, magongo ya kutembelea kuwapa ushauri bora pamoja na kuwapa malezi bora, upendo na kuwathamini.

Misaada kama hii ya uhitaji hutolewa katika jamii zetu pale kunapotokea matatizo mbalimbali, mfano kama mlipuko wa magonjwa, watu ufariki na kuacha watoto yatima ambao huhitaji msaada kama wa kupelekwa shule, hivyo huhitaji vifaa kama sare za shule, madaftari, pamoja na viatu, soksi, na peni hivyo wanajamii hutoa huduma. Pia kama swala la mafuriko mfano jangwani, mto msimbazi na mafuriko ya huko mkoani Mtwara, mafuriko haya yamesababisha matatizo makubwa katika jamii na wahitaji kuwa wengi, wahitaji hawa huitaji chakula, mavazi, malazi na makazi ya kuishi, hivyo kusababisha jamii ichange nguo, fedha, chakula ili kuwapatia waweze kuishi. Pia wahitaji hawa wanawenza kupatiwa ushairi na unasihi ili waweze kuhimili changamoto wanazokutana nazo shulenii, nyumbani na katika mazingira yoyote watakapokuwa. Wahitaji hawa pia huitaji huduma za afya ili wapatiwe dawa endapo mfano kuna magonjwa kama ugonjwa wa CORONA, kipindupindu, n.k. wahitaji hawa wanaitaji elimu bora kwa mfano kupelekwa shulenii ili waweze kujikwamua wenyewe endapo watafaulu na kupata kazi. Pia wahitaj hawa huhitaji ushauri wa kisheria kwa ajili ya kuwatetea endapo kuna matatizo huitaji wataalamu waliobobe a mambo ya sheria ili kuweza kuwatetea na kupata haki zao mfano kama wamedhulumiwa ili vyombo vya haki vifuate na wapate haki zao.

Zoezi:

1. Ni wakati gani mwanafunzi katika kusoma kwake anaweza kuonyesha hali ya huitaji?

Jibu:

Mwanafunzi anaweza kuonyesha hali ya uhitaji pale anapoona masomo yameanza kuwa magumu mfano; kutoka darasa la tatu kuingia darasa la nne. Vilevile wakati wa mazoezi majaribio, mitihani ya mwisho wa mwezi na mwisho wa mwaka. Mwanafunzi huitaji msaada zaidi kwa mwanafunzi mwenzake au mwalimu wake ili aweze kufanya vizuri katika shule.

2. Elezea baadhi ya makundi tofauti ya wahitaji:

Jibu: Baadhi makundi tofauti ya wahitaji ni:

a) Wazee:

Ni watu wenyewe uhitaji ambao, wanahitaji kusaidiwa kama kuwafulia, kuwapikia, na kuwasaidia katika shughuli mbalimbali ambazo wao ni ngumu kuzifanya. Shughuli hizo zinaweza zikawa za kiuchumi, biashara, kisiasa na kijamii hivyo wao hawawezi kuzifanya.

b) Wagonjwa:

Wagonjwa ni watu muhimu ambao wanahitaji msaada mkubwa mfano wenyewe ugonjwa wa kansa, UKIMWI, presha, Corona na kisukari, haya ni magonjwa makubwa ambayo yanahitaji misaada kutoka kwa jamii, mashirika binafsi na serikali. Hivyo ni muhimu kuhudumia kundi hili katika jamii kwa ajili ya kulinda ushirikiano amani upendo na kutimiza haki za binadamu.

c) Wahanga:

Kuna baadhi ya majanga ambayo yanajitokeza katika nchi mfano, majanga ya mafuriko, vita, mlipuko wa magonjwa, kundi hili linahitaji mahitaji maalumu toka kwenye jamii mashirika binafsi na serikali.

3. Msaada wa sheria unawalindaje wahitaji?

Jibu:

Msaada wa kisheria ni muhimu sana kwa wahitaji. Kwani unasaadia kulinda haki zao za msingi zitendeke au kutofanyika; mfano kwa watoto yatima kudhulumiwa mali zao, hivyo sheria lazima ifuatilie na kushirikiana nao wapate haki zao za msingi katika mahakama au katika sehemu husika.

4. Taja baadhi ya njia unazoweza kuzitumia katika jamii ili kuhamasisha jamii watoe misaada kwa wahitaji:

Jibu:

- a. Kwa kutumia njia ya vyombo vya habari kuhamasisha wananchi
- b. Kuwa kutumia mabango na vipeperushi ili wananchi wavisome na kuhamasisha jamii watoe misaada kwa wahitaji
- c. Kwa kutumia mitandao ya kijamii. Pia unaweza kuhamasisha jamii watoe misaada kwa wahitaji.

5. Taja baadhi ya njia unazoweza kuzitumia katika jamii ili kuhamasisha jamii watoe misaada kwa wahitaji:

Jibu:

- a. Kwa kutumia njia ya vyombo vya habari kuhamasisha wananchi
- b. Kuwa kutumia mabango na vipeperushi ili wananchi wavisome na kuhamasisha jamii watoe misaada kwa wahitaji
- c. Kwa kutumia mitandao ya kijamii. Pia unaweza kuhamasisha jamii watoe misaada kwa wahitaji.

Njia za kuhamasisha jamii kutoa misaada kwa wahitaji:

Watu kwa kushirikiana na taasisi nyingine katika jamii, hufanya jitihada mbalimbali ili kuhamasisha wanajamii kutoa misaada kwa wahitaji mbalimbali. Hizi ni njia zinazotumika ili wahitaji wapate misaada.

a. Kwa kutumia vyombo vya habari:

Mfano kama redio, televisheni, na magazeti hivi vinawenza kufikisha taarifa au ujumbe kwa watu wengi na kila mtu akapata taarifa.

Mfano kwenye gazeti watu wanaweza wakasoma gazeti na kuamua kutoa msaada kwa wahitaji kupitia njia ya gazeti. Pia kwa njia ya televisheni, watu wanaweza wakaona moja kwa moja kwenye televisheni na wakawiwa hapo hapo kutoa msaada kwa wahitaji na pia kuhamasisha jamii ili ione umuhimu wa kusaidia wahitaji mfano kama (Oisi Femu) anavyohimiza na anavyoshughulikia watu wenye matatizo katika jamii (wahitaji) wapate msaada kwa kupitia vyombo vya habari. Hivyo redio na televisheni huweza kusaidia kuibua wahitaji wengi katika jamii zetu.

b. Mabango na vipeperushi:

Hii ni njia ambayo inaweza kutumika katika matangazo mbalimbali jamii ikasoma mabango hayo na vipeperushi na kujua wahitaji na kuwatambua ili jamii iweze kuwasaidia. Pia njia hii hudumu kwa muda mrefu sana na jamii huweza kuhamasika kuwasaidia wahitaji.

c. Mikutano ya hadhara na semina:

Viongozi wa dini na taasisi hutumia njia hii kutoa maelezo na hamasa kwa wananchi na jumuiya zinazowazunguka ili kufikisha ujumbe kwa jamii juu ya umuhimu wa kuwasaidia wahitaji.

d. Kutumia mitandao ya kijamii:

Hii njia inasaidia jamii kupata mawasiliano haraka kwa kundi kubwa la watu kwa kupeana taarifa.

Kwa kutumia mitandao ya kijamii wahitaji wanaweza kupata michango minge kutoka katika jamii kwa kutoa misaada ya hali na mali. Baadhi ya mitandao ya kijamii ni kama Whatsapp, Instagram, Twitter, na Facebook. Mitandao hii ya kijamii inatumika kuhamasisha watu wengi kwa sababu makundi mengi yanatumia mitandao hiyo, kwa kutumia njia hii wahitaji wanaweza kupata misaada minge kutoka kwa watu mbalimbali.

e. Kutembelea nyumba kwa nyumba:

Njia hii ya kutembea nyumba kwa nyumba hutumiwa na wanaharakati wa masuala ya haki za binadamu katika kusaidia wanajamii kutambua haki zao. Lengo la kutembea nyumba kwa nyumba huweza kuwa na mafanikio ya kutambua wahitaji, kuomba misaada ya wahitaji na kugawa misaada kwa wahitaji hivyo kutembea nyumba kwa nyumba kuna faida kubwa.

Zoezi:

1. Vyombo vya habari vinavezaje kuelimisha jamii juu ya umuhimu wa kuwasaidia watu wenye uhitaji?

Jibu:

Vyombo vya habari vinaweza kuelimisha jamii kuhusu watu wenye uhitaji kwa kufanya yafuatayo:-

- Vyombo vya habari vinaweza kutoa matangazo kwenye televisheni, kwenye redio, kwenye matangazo ya mabango, kwenye mitandao ya kijamii kama Whatsapp, facebook, twitter, na Instagram. Vyombo vya habari kwa kutumia njia hiyo ni rahisi jamii kuelimika na kusaidia watu wenye uhitaji. Pia vyombo hivyo ni rahisi kutembelea jamii na kubaini changamoto zilizopo ili kuwafanya utaratibu wa kuomba misaada ya kuweza kuwasaidia.

2. Eleza njia mojawapo ambayo vyombo vya habari vinaweza kutumia ili kila mwanajamii akapata taarifa juu ya watu wenye uhitaji?

Jibu:

Vyombo vya habari vinaweza kutumia njia ya redio.

Njia ya redio ni njia nzuri ambayo vyombo vya habari hutumia kutoa matangazo ya mambo mbalimbali yanayohusu jamii, serikali, na dunia nzima. Chombo kama redio ni njia ambayo inafikisha taarifa kwa watu wengi wa mjini na vijiji na hivyo kila atakayesikia tangazo ni rahisi

kumtangazia mwenzake. Hivyo vyombo vya habari vinaweza kuelimisha jamii kuhusu wahitaji na kila mtu akapata taarifa.

3. Taja baadhi ya misaada ambayo inaweza kutolewa katika jamii pia ikaweza kuwasaidia wahitaji na wasiohitaji.

- a. Msaada wa ujenzi wa Barabara
- b. Misaada ya kuletewa umeme katika mitaa
- c. Ujengaji wa visima vya maji katika jamii
- d. Msaada wa kujengewa kituo cha afya (zahanati) katika mtaa
- e. Msaada wa kujengewa shule katika jamii

4. Somo la maarifa ya jamii linafundishwa mashulenii kwa sababu gani?

Somo la M/jamii ni somo ambalo linahusika na malezi, makuzi na maendeleo ya ukuaji wa mtu katika jamii inayomzunguka. Somo hili linasaidia sana kwani linahusu katika ujenzi wa tabia ya mtu, maadili ya nchi na maendeleo ya Taifa kiumjmla. Somo hilii linafundisha na kurekebisha mambo mbalimbali yanayoweza kuleta migogoro, matatizo na kutoweka kwa amani kati ya mtu na mtu au nchi na nchi. Vilevile somo hili linalenga kulinda haki za binadamu na kulinda rasilimali za nchi na mipaka yake.

b) Kuwahudumia na kuwafariji wahitaji katika jamii:

Huduma na faraja ni muhimu sana kwa watu wenye uhitaji; kwa sababu watu wenye uhitaji wanakabiliwa na changamoto mbalimbali katika maisha yao.

Wahitaji wanahitaji kupewa ushauri faraja upendo na kuwahudumia kwa moyo ili na wao wajione wanajaliwa katika jamii ili waishi kwa furaha na amani. Mtu ufarijika na utulia baada ya kupewa maneno mazuri ya faraja na ya kutia moyo ili aweze kukabiliana na hali aliyonayo katika maisha yake na katika mazingira na changamoto anazokutana nazo.

Baadhi ya huduma zinaweza kutolewa kwa wahitaji ni kama zifuatazo:

Ushauri - hutolewa kwa mtu mwenye matatizo yanayomtatiza ili aweze kulitatu na kupata ufumbuzi ili aweze kutumiza ndoto zake, ndoto zaweza kuwa kupata elimu nzuri, afya – nzuri, kupata kazi, kufanya biashara au kuwa mkulima, ushauri unaweza ukamfanya akafikia malengo na akaweza kukwepa changemoto nyingine za maisha kama changamoto ya kufiwa wazazi, watoto, kupatwa na magonjwa ya kudumu au wazazi kufungwa, kukosa kazi kwa hali hii mtu huhitaji ushauri ili kupunguza mawazo.

Umuhimu wa kuwahudumia na kuwafariji wahitaji katika jamii:

Faida tunazopata tunapotoa huduma na faraja katika jamii kwa wahitaji ni kama zifuatazo:-

i. Kuwajengea upendo:

Endapo muhitaji ataonyeshwa upendo atapata kufarijika na kujiona ana umuhimu katika jamii na mazingira anayoishi.

Mtu aliyepata ajali, ameungua na moto amepatwa na mafuriko, anapoonyeshwa upendo na kupatiwa msaada wake waliomsaidia bila malipo yoyote huwa anaonyesha kubadilika na kujiona kuwa si mnyonge katika maisha yake, hivyo wanajamii wanatakiwa kujenga upendo sana hasa kwa wahitaji.

ii. Kulinda haki za binadamu:

Vitendo vya kuwahudumia wahitaji huwajengea wanajamii utayari na utashi wa kulinda haki za binadamu na kupatiwa haki za mahitaji maalumu kama huduma za jamii kama mavazi, vyakula, na malazi na matibabu ili kujikimu na kuiishi maisha mazuri kuwa kulinda haki zao wahitaji.

iii. Kudumisha undungu:

Kuwafariji wahitaji, kuwashirikisha katika mawazo kuwajenga wadumishe undugu, upendo, mshikamano na kujali mawazo yao ili kuwafanya waishi kama ndugu na kuweza kujenga kujiamini, kujiona nao wana umuhimu kwenye kuishi.

iv. Kujenga umoja na mshikamano:

Kushirikiana kwa pamoja kuweza kuwasaidia watu wenyewe uhitaji, kushirikiana pamoja katika kuwasaidia kutoa msaada, jamii ishirikiane nao kuwaweka pamoja na kutatua changamoto zinazowakabili.

v. Kuthamini utu:

Kutoa msaada na kuwafariji watu wenyewe uhitaji, ni kitendo cha kuthamini utu wao.

Vitendo vya kujali utu ni kama kumsaidia mwanafunzi asiyeona kumshika mkono, kumvusha barabara, kumlinda katika sehemu hatarishi kama kwenye mashimo na sehemu nyingine za kumfanya akose amani.

Zoezi:

- 1) Taja faida tano za kutoa huduma na faraja kwa watu wenyе uhitaji
 - i. Tunawajengea upendo na wao kujiona wanajaliwa katika jamii
 - ii. Tunadumisha undugu, wao na sisi tunatoa msaada nao wanajiona ni wanandugu bila kuwabagua.
 - iii. Wanakuwa na umoja na mshikamano wa pamoja katika kuwasaidia wahitaji katika jamii
 - iv. Kuthamini utu wao
- 2) Ni aina gani za huduma zinazohitajika katika jamii kwa wahitaji:
 - i. Kuwajengea upendo
 - ii. Kulinda haki zao wajione kama ni sehemu ya binadamu
 - iii. Kuwajengea umoja na mshikamano
 - iv. Kuwashirikisha katika mambo ya jamii yanayofanyika mfano mikutano, sherehe, makongamano n.k
 - v. Kudumisha undugu, mfano kuwahudumia na kuwafariji
 - vi. Kuthamini utu wao
- 3) Matendo gani ya utu unayofanya kwa wanafunzi wenzako unapokuwa nao shulen:
 - i. Kuwasaidia kuwapeleka maliwato
 - ii. Kuwaonyesha upendo
 - iii. Kucheza nao
 - iv. Kuwashauri wasome kwa bidii
 - v. Kuwasaidia endapo mwanafunzi atakuwa hana peni, penseli, rula, daftari, na kichongeo

- vi. Kuwashika mkono tunapovuka barabara.
 - vii. Kuwalinda katika sehemu hatarishi hasa za mashimo ya taka
- 4) Ni makundi gani ya wahitaji yanayohitaji huduma ya faraja shulen na nyumbani:
- i. Wanafunzi yatima wasiokuwa na baba na mama
 - ii. Walemvu wa viungo wasioweza kutembea
 - iii. Wasioona wanaotakiwa kushikwa mikono
 - iv. Wasio sikia mfano kama gari linatembea lisiwagonge
 - v. Wasiokuwa na mavazi ya shule pamoja na vifaa vya shule ambao wazazi wao hawana pesa za kuwanunulia.

Mikakati ya kuwatambua watu wenyе uhitaji:

- Ili kuwatambua watu wenyе uhitaji tunatakiwa kuweka mikakati ya kuweza kuwapata na kujua uhitaji wao na kuweza kutoa misaada inayostaili kuwapatia baadhi ya mikakati hiyo.

- i. Vyombo vya habari

Mfano vyombo vya habari kama televisheni, redio, na magazeti husaidia kutoa changamoto mbalimbali za watu wenyе huitaji na hivyo jamii huweza kutambua wahitaji na kutoa misaada ili waweze kufarijika.

- ii. Mikutano ya hadhara:

Kuwepo mikutano ya hadhara katika vijiji au mitaa inaweza kutambua na kubaini wahitaji na kujua changamoto walizonazo ili ziweze kutatuliwa mfano kama changamoto za watoto yatima wananyanyaswa, wajane, kunyanyasika hivyo mikutano inasaidia kutatta changamoto kama hizo.

- iii. Mitandao ya kijamii

Njia hi hutumiwa na wanajamii kutoa na kupokea taarifa mbalimbali. Mitandao ya kijamii mfano kama Twitter, Instagram na Whatsapp. Watu wanaposema ni rahisi kujitokeza na kuwasaidia wahitaji.

iv. Taasisi zisizo za kiserikali na za kiserikali kushirikiana nazo:

Kwa kupitia taasisi za serikali na zisizo za kiserikali kama ofisi za serikali za mitaa, zahanati na taasisi za kigeni, pamoja na shule huweza kupata taarifa za wahitaji na kuwatambua na nihisi kuweka mikakati ya kuwasaidia na kutambua kila kundi lina uhitaji wa aina gani.

Zoezi:

1) Eleza kwa kifupi baadhi ya changamoto ambazo serikali inaweza kuzipata kutokana na wahitaji:-

Jibu:

Serikali inaweza kupata changamoto kutokana na wahitaji kwa kutenga fungu la pesa na misaada mbalimbali kuweza kuwasaidia kwani serikali hupanga bajeti yake lakini majanga mbalimbali yanapotokea serikali inakuwa inatenga fungu ili kutatua changamoto hiyo na hivyo kusababisha wakati mwingine serikali hukosa pesa na kuomba misaada nje ili kusaidia wahitaji mfano;

- a) Milipuko ya magonjwa
- b) Vita, wakimbizi wanaokimbilia nchini
- c) Tetemeko la ardhi
- d) Kulipuka kwa miamba na mabomu
- e) Mafuriko.

Haya ni majanga ambayo serikali inatakiwa kutoa pesa ili kuwasaidia wahitaji kwani wahitaji hutegemea msaada kutoka serikalini majanga yanapotokea

2) Taja baadhi ya vyombo vya habari vinavyoweza kufikisha taarifa katika jamii, sekta binafsi na serikali ili kusaidia watu wenye uhitaji:

Jibu: baadhi ya vyombo vya habari ni:

- a) Redio
- b) Televisheni
- c) Magazeti
- d) Simu

e) Whatsapp

f) Twitter na facebook.

Vyombo vya habari ni muhimu sana kwani husaidia katika kutoa taarifa mbalimbali na kila mwanajamii huzipata hivo vyombo vya habari kwa kupitia jamii inaweza kusaidia wahitaji kwa kupitia vyombo vya habari. Vilevile sekta binafsi na serikali na rahisi kujuua watu wenye uhitaji katika jamii.

3) Elezea maana ya neno kuwapenda wenzetu.

Jibu:

Kuwapenda wenzetu ni kuwajali watu wengine katika kuwaonyesha upendo heshima kuwajali, kushirikiana nao na kuwasaidia katika mambo mbalimbali kama kuwasaidia kazi kuwapa vitu kuwaelekeza na kuwahudumia, tunaposema kuwapenda watu wenzetu, ni wale watu wenye uhitaji wanaotakiwa kuonyeshwa upendo. Watu hawa yawezekana wakawa wazee, wajane, na wagane, yatima, walemovu, wagonjwa na wahanga wa jambo fulani hivyo makundi haya yanatakiwa kupendwa kwa dhati ili nao wajione kama wanathamini ndani ya jamii.

4) Ni kwanini wahitaji wanatakiwa kutambuliwa katika jamii?

Jibu:

Wahitaji ni wale watu wenye kuhitaji kupewa misaaada mbalimbali ambao wanamatatizo na watu waliokumbwa na matatizo kama majanga ya moto, mafuriko vita na milipuko ya magonjwa.

Wahitaji hawa wanatakiwa hutambuliwa katika jamii ili vyombo vya dola kama serikali iweze kubaini ni jinsi gani ya kuwasaidia ili wao wajione kama ni sehemu mojawapo ya jamii. Pia ni vizuri kuwatambua ili kuweza kupata misaada mbalimbali kama misaada ya chakula, mavazi, malazi, na vilevile wahitaji, misaada ya kisheria waweza kusaidiwa na jamii, vyombo vya habari pamoja na serikali.

Andika ndiyo au hapana katika sentensi zifuatazo:-

1) Ofisi ya serikali za mitaa inatakiwa kufahamu jumla ya wahitaji kwa kupitia afsa maendeleo wa mtaa.

2) Tanzania ni nchi mojawapo inayotoa huduma za watu wenye mahitaji maalumu kama wanachuo, wazazi, walimu, na wabunge ili waweze kutumia misaada ya serikali.

- 3) Huduma muhimu za jamii ni elimu, mavazi, malazi, afya na chakula.
- 4) Wahitaji wote lazima wapate msaada wa kisheria kwa wanasheria gerezani, shulen na kwenye taasisi za kidini.
- 5) Kwani ni lazima kila Taifa, nchi, mkoa, wilaya, tarafa, kata na kijiji au mtaa kulinda na kutetea haki za binadamu?

Majibu

- 1) Ndiyo
- 2) Hapana
- 3) Ndiyo
- 4) Hapana
- 5) Ndiyo

Chagua herufi ya jibu sahihi:

- 6) Ili mwanafunzi afaulu vizuri shulen anahitaji:
 - a) Kusoma kwa bidii na kuonyeshwa upendo na kuandaliwa mazingira mazuri ya kusomea
 - b) Achapwe viboko na kupewa adhabu
 - c) Aonyeshwe upendo na huruma ()
 - d) Asifagie wala kufanya kazi ngumu
- 7) Tukisema neno changamoto linaendana na maneno kama haya:-
 - a) Njaa, kiburi, faraja
 - a) Njaa, kiburi, faraja
 - b) Vikwazo, majaribu ()
 - c) Nidhamu, utulivu, na heshima
 - d) Ubaguzi, wizi na utapeli

8) _____ ni njia mojawapo ya kutoa elimu kwa wahitaji.

- a) Kuwapa msaada wahitaji wote
- b) Mabango yanye picha za majanga
- c) Vipeperushi, magazeti, na mabango ()
- d) Televisheni, walimu na wanafunzi

9) Shirika la misaada duniani linawajibu wa kusaidia wahitaji wa aina gani?

- a) Wafanya biashara ndogondogo
- b) Yatima, walemvu, wanafunzi na watoto ()
- c) Wazee, yatima, wagonjwa, wenye majanga kama mafuriko na majanga ya vita na moto.

Majibu

- 6) A
- 7) B
- 8) C
- 9) C

Oanisha sehemu A na B upate maana:

Sehemu A	Sehemu B
<ol style="list-style-type: none">1. Ni njia za mawasiliano katika jamii2. Haki za binadamu3. Ni vitu muhimu katika maendeleo ya shule vinavyotegemewa na jamii vionekane kama viashiria vya mandeleo ya shule?4. Nidhamu, upendo na huruma ni matendo	<p>A. Maendeleo mazuri ya kufaulu kusoma kwa bidii, utunzaji mazingira, nidhamu na mshikamano</p> <p>B. Utu wa mtu</p> <p>C. Njaa, tetemeko la ardhi, magonjwa, mafuriko</p>

<p>yanavyoonyesha</p> <p>5. Majanga ni kama</p>	<p>D. Migogoro ya ardhi kwa wanajamii</p> <p>E. Kompyuta, televisheni, simu, redio, na gazeti</p> <p>F. Kushirikiana shulenii.</p> <p>G. Mahakama ni chombo kilichowekwa na kanuni na sheria kwa ajili ya kutetea.....</p>
---	--

Majibu

1. E
2. G
3. A
4. B
5. C

1.2 Kupenda na kujivunia shule yako

Ni vizuri kila mwanafunzi kupenda na kujivunia shule yake. Kwani shule ni sehemu ya malezi kwa mwanafunzi na ni sehemu ambayo kila mtu hujivunia kwa kuwa na mazingira ya utulivu kwa ajili ya kupata elimu na kuelimika. Pia tunatakiwa kuwa wabunifu wa mambo mengi kupitia shule kwani, shule inatufundisha kufanya shughuli mbalimbali za kimaendeleo na hivyo kufanya kupata ujuzi na maarifa mapya. Pia kuipenda shule na kujivunia inahamasisha kuleta maendeleo katika shule na jamii inayotuzunguka.

Kushiriki kuleta maendeleo ya shule yako:

Katika jamii inayotuzunguka shule ni muhimu sana. Kila mwanafunzi na wanajamii wanayomamlaka ya kushirikiana katika kuleta maendeleo ya shule. Hivyo mwanafunzi anaweza kuleta maendeleo ya shule.kwa kufanya yafuatayo:-

- a) Kushiriki katika kutunza vyanzo vya miradi ya uzalishaji kama kutunza miti ya matunda kutunza mbogamboga zikiwemo shuleni kama mchicha na majani mengine.
- b) Kuwahi shuleni na kushiriki kufagia mazingira yasiwe machafu
- c) Kutunza na kulinda mali za shule kama madawati, chaki, vitabu na vitu vingine.
- d) Kama kuna ujenzi shuleni kushiriki kuchota maji, kuchimba mashimo, na kufyeka
- e) Kushiriki kushindana kwenye mashindano ya michezo ili shule itangaze jina kwa kuwa na mwanamichezo bora
- f) Kushiriki kutoa taarifa za watu wabaya kama wezi, shuleni au waokota chupa
- g) Kushiriki kwenye vikao kutoa hoja za wanafunzi ambazo zinaweza kuleta mabadiliko katika shule
- h) Kusoma kwa bidi ili tunapofanya mashindano na shule nyingine shule yako iongeze kitaaluma.

Mambo muhimu kwa ajili ya maendeleo ya shule kama yafuatayo:-

- i. Ardhi: Ni kwa ajili ya ujenzi wa majengo ya kutosha ya madarasa, maktaba, vyoo, ofisi za walimu, viwanja vya michezo, sehemu ya kupanda mbogamboga na maua ili shule ipendeze na ionekane katika mwonekano mzuri. Kwa hiyo katika shule ardhi ni muhimu kwa ajili ya maendeleo ya shule.

ii. Vifaa mbalimbali nya kutumia:

Ili shule iwe na maendeleo lazima iwe na vifaa mbalimbali nya kutumia. Vifaa hivyo ni kama madawati, vitabu, rula, meza, viti, madaftari, penseli, peni, na mfutio. Vifaa hivi ni muhimu mwanafunzi anapokuwa darasani, pia kuna vifaa vingine nya nje ya darasa ambavyo vinasaidia kufanya usafi wa mazingira kama mifagio, fyekeo, mapipa ya taka, majembe na vidumu nya kumwagilia maji. Pia kuna vifaa nya michezo kama jezi za shule, sare, mipira ya miguu na mikono, shule ina hitaji vitu kama hivyo kwa ajili ya kukuza maendeleo ya wanafunzi na vipaji shuleni.

iii. Walimu:

Shule inahitaji walimu wa kutosha kulingana na idadi ndogo au kubwa ya wanafunzi. Walimu wanapokuwa wengi ni rahisi kumudu vipindi darasani na kufundisha kwa umahiri kwani kila mwanafunzi ni rahisi kuonwa na kufuatiliwa kazi zake anazozifanya darasani na ni rahisi kufaulu masomo yake vizuri kutokana na walimu kuwa wengi shuleni na kuleta maendeleo pia.

iv. Maji:

Shule lazima iwe na maji kwa ajili ya matumizi ya wanafunzi na walimu. Maji yanasaadia vyooni, kunywa, kumwagilia pamoja na kupikia. Ili shule iwe na maendeleo lazima iwe na maji kwani maji ni muhimu katika maisha ya binadamu. Pia shule inapokuwa na maji ni rais hata kwa jamii kuleta watoto wao hapo shuleni kwani wanakuwa na uhakika kuwa watoto wako katika mazingira salama hawaendi mbali kuchota maji.

v. Fedha:

Shule inahitaji fedha kwa ajili ya matumizi mbalimbali. Shule inatakiwa kufanyiwa marekebisho ya ukarabati, kununua karatasi za kuchapa mitihani na kufanya mambo mengine ya maendeleo shuleni hapo.

(a) Kutofautisha kwa mifano vitendo nya kutoa misaada mbalimbali ya kuleta maendeleo ya shule yako

Njia za kupata misaada ya kusaidia maendeleo ya shule:

Kwa kutumia njia ya uongozi wa shule kama afisa elimu kata, mwalimu mkuu pamoja na mwenyekiti wa shule au wa wazazi ni raisi kupata misaada mbalimbali ya maendeleo ya shule kwa kutumia wadau mbalimbali. Viongozi hao wanazo njia za kutumia kwa kufuata taratibu, kanuni na sheria kama kuita watu ili wachangie na shule ipate maendeleo. Zifuatazo ni baadhi ya njia ambazo viongozi ni rahisi kuzitumia ili kupata misaada ya shule.

i. Kuitisha kikao cha wazazi wote wa shule:

Uongozi wa shule ukiitisha kikao cha wazazi shulenii, wazazi lazima watapenda kusikiliza changamoto zilizopo katika shule yao na watatoa mawazo ya kutatua changamoto hizo. Changamoto hizo asilimia kubwa zinakuwa zinaruhusu wanafunzi na shule yao hivyo wazazi ni rahisi kuchangia pesa, vitu kama madawati, chaki, daftari, penseli na vitu vingine kwa ajili ya maendeleo ya shule ya watoto wao. Vilevile ni rahisi wazazi kujitolea hata katika ujenzi wa kusomba mchanga, matofali, maji, pamoja na kuchimba misingi ya ujenzi.

ii. Kuomba michango ya kuchangia kwa hiari.

Kwa ajili ya kutafuta michango, uongozi wa shule unaweza kuomba michango kwenye jamii inayokuzunguka ili kila mtu achangie anachojisikia. Michango hiyo ya hiari inaweza kusaidia katika maendeleo ya shule na viongozi wakapata pesa au vitu kwa ajili ya kuendeleza shule yao.

iii. Kutoa kadi za michango kwa watu binafsi mashirika na wadau wa elimu.

Kwa kutumia kadi za michango watu binafsi na wadau wa elimu ni rahisi kujitolea kufanya mambo makubwa ya kuwezesha shule kupata maendeleo. Pia ni rahisi sana kutatua matatizo kwani katika wadau wa elimu na serikali inahusika, hivyo pia na wakulima, wajasiriamali wafanyabiashara wakubwa na mashirika mengine. Kwa kutumia kadi shule itapata pesa za maendeleo na itabadilika.

iv. Kufanya harambee:

Uongozi wa shule unao uwezo wa kufanya harambee kwa watu mbalimbali na wakaitikia wito na wakaweza kutoa michango yao ya fedha kwenye shule au wakatoa vifaa mbalimbali ambavyo vinaweza kujenga shule.

v. Kwa kutumia wanasiasa kuomba michango:

Wanasiasa ni watu muhimu katika kuleta maendeleo ya shule. Kwa kutumia wanasiasa ni rahisi kuomba msaada wa ujenzi wa shule au ununuza wa vifaa mbalimbali vyta kufundishia na kujifunzia, kwani wanasiasa ni watu wanaopenda maendeleo na kuona mabadiliko yanayotokea katika jamii hususani katika shule. Kwani wanaweza kuchangia na kuboresha shule kwa kutoa misaada au pesa na shule ikawa na maendeleo.

vi. Viongozi wa dini:

Viongozi wa dini ni rahisi kuleta maendeleo na mabadiliko shulenii kwani wao hushughulika na ufundishaji wanafunzi shulenii ili wawe na maadili. Viongozi wa dini ya kiislamu na kikristo ni rahisi pia kuomba msaada msikitini au makanisani kwa ajili ya kutoa misaada kwa wanafunzi. Wanaweza kuchangiwa pesa, sare za shule, kununuliwa vitabu, kujengewa hata baadhi ya vyumba vyta madarasa na kuhamasisha wanafunzi wasome kwa bidi ili wafaulu vizuri na kutangaza shule yao kwa ufanisi mzuri.

(b) Kutekeleza mpango wa kazi za kujitolea ili kuleta maendeleo ya shule yako.

- Kila mwanafunzi anatakiwa awe na mpango kazi wa kujitolea kwa ajili ya maendeleo ya shule yake. Mwanafunzi anaweza akawa na mpango kazi wa siku, wiki, mwezi, mwaka au zaidi.

- Mpango kazi wa kujitolea mwanafunzi anatakiwa kupanga ni jambo gani anatakiwa alifanye kwa kufuata vipengele vifuatavyo:

i. Malengo:

Mwanafunzi anakuwa na lengo lake alilokusudia kulitekeleza na kuakikisha linafanyika, lengo hilo mwanafunzi anaweza kuamua kupanda mboga kama mchicha, kabichi, biringanya na akaamua kuziuza ili shule ipate pesa za kununua chaki, peni, na rula kwa ajili ya wanafunzi wasio na uwezo shulenii. (wahitaji).

ii. Muda:

Katika mpango wa kujitolea mwanafunzi anaweza kupanga ni muda gani atumie, yawezekana zikawa wiki tatu, mwezi mmoja au miezi na mwaka na kuendelea ili kuweza kujitolea ili shule yake ipate maendeleo ambayo amepanga mwenyewe binafsi kuyatimiza.

iii. Mahitaji:

Mwanafunzi anapokuwa na mpango kazi wake ni lazima ajue ni mahitaji gani? Anatakiwa kuwa nayo ili afanikiwe jambo lake. Yawezekana kama analima anahitaji kuwa na mbolea, udongo mzuri, upatikanaji wa maji, mbegu zinazofaa na vifaa vyaa kulimia kama majembe. Hivyo ni vitu muhimu kwani katika mipango yake humrahisishia kazi yake.

iv. Utekelezaji:

Utekelezaji ni mpango mikakati iliyo dhahiri kwa ajili ya kuakikisha lengo ulilokusudia unalifanya kwa umakini na wakati maalumu ulioupanga ili lengo lako litimie.

v. Tathmini:

Tathmini hufanyika mwisho wa mpango kazi wa mwanafunzi. Tathmini inafanyika ili kubaini kama lengo lililo kusudiwa limefanikiwa au halikufanikiwa na je? Wapi kuna mapungufu ili paboreshwe. Pia utathmini husaidia kubaini faida au hasara zilizojitokeza na muda gani aliotumia ili kuweza kufikia kusudio la jambo alilopanga mwanafunzi.

(c) Kutumia njia na mbinu mbalimbali kutangaza shule yako kwa watu wengine.

Ni muhimu kutumia mbinu mbalimbali kutangaza shule yako kwa watu wengine ili kuweza kufanya maboresho, kupata misaada na kupata wanafunzi ambao wanawenza kuhamia hapo shuleni. Vilevile shule unaweza kuitangaza kwa watu wengine kutokana na mambo mbalimbali ambayo yapo shuleni kwako au mambo ambayo yanafanyika ili shule yako iwe kama kivutio.

Zifuatazo ni njia na mbinu za kutangaza shule yako kwa watu wengine.

- i. Njia ya kufaulisha mitihani. Hii njia husaidia kuitangaza shule kwani wanafunzi huhitaji kusoma shule yenyе kufaulisha. Pia wazazi hupenda kupeleka wanafunzi shule yenyе kufaulisha. Pia wazazi hupenda kupeleka wanafunzi shule yenyе tabia ya kufaulisha.
- ii. Mazingira ya shule. Mazingira mazuri ya shule yanawenza kutangaza shule na shule ikawa na jina mfano, shule ikiwa inavyoo vya kutosha, maji, umeme, maua, miti zana za kufundishia na kujifunzia madawati, madarasa na walimu wa kutosha pia ni njia na mbinu ya kutangaza shule.
- iii. Utendaji wa kazi wa walimu na wanafunzi: hii ni njia na mbinu mojawapo ya kutangaza shule kwani wanafunzi wakijituma katika kusoma bila michezo huwa ni sifa ya shule na walimu wake. Pia walimu huwa na umoja kwani wanafunzi wao huwapa moyo katika ujifunzaji wao kwa bidii.
- iv. Nidhamu, amani, upendo na ushirikiano hii ni njia na kanuni ya kutangaza shule kwani shule yenyе kupendwa na watu ni ile yenyе kuonyesha mshikamano kama huu hivyo ni rahisi kutangaza shule kwa watu.

Hatua za kuandaa mpango kazi:

Ni lazima kufuata hatua za kuandaa mpango kazi ili mtu aweze kutimiza malengo aliyojiwekea. Zifuatazo ni hatua za kufuata:-

- i. Uchambuzi wa mahitaji: kwa kufuata hatua hii ni lazima mwanafunzi ajue mahitaji ya kuandaa mpango kazi wake maalum, mfano uchague udongo unaofaa kulimwa, aandae mbegu bora, ajue wakati gani kama ni kiangazi, masika au vuli ili mbegu zake ziweze kustawi vizuri.
- ii. Ukusanyaji taarifa

Ili kuweza kufikia lengo ulilokusudia lazima mwanafunzi akusanye taarifa kwa wanafunzi na walimu kubaini kama lengo lake alilokusudia limetimia na je? Wanafunzi wameelewa jinsi ya kulima na kuandaa mbegu bora na je? Katika kukusanya taarifa utagundua baadhi ya wanafunzi wanapenda kilimo na kukusanya taarifa

iii. Uandaaji rasmi wa mpango kazi

Mwanafunzi anapoandaa mpango kazi wake lazima awashirikishe wanafunzi wenzake pamoja na walimu, wajadiliane na kuteleza mipango ya kujitolea kwa kuchagua wanafunzi wa kushiriki kusaidia kujitolea katika uandaaji wa kulima kwa ushirikiano.

Umuhimu wa Mpango Kazi:

- i. Mpango kazi husaidia kufikia malengo uliyokusudia.
- ii. Husaidia kutunza muda kama ni wiki, mwezi, na mwaka, mwanafunzi huweza kufanya kazi zake kwa mpangilio mzuri.
- iii. Husaidia kuandaa vifaa atakavyotumia katika kufanikia malengo aliyokusudia kwa muda muafaka,
- iv. Husaidia kuandaa vifaa vya kazi, mfano majembe, mbolea, fyekeo, mbegu pamoja na vitu vingine vya kilimo
- v. Husaidia kujua rasilimali zilizopo ili zitunzwe auu ziboreshw Zaidi
- vi. Husaidia katika utoaji tathimini kujua ni jambo gani limefanikiwa au halikufanikiwa ili kuweza kuboreshw

Zoezi

1. Taja vitu vinavyohitajika kwa ajili ya maendeleo ya shule:

Jibu:

- a) Chakula – kwa ajili ya wanafunzi na walimu
- b) Umeme – umeme kwa ajili ya kutoa kopi na kujisomea
- c) Fedha – kwa ajili ya manunuzi ya vitu mbalimbali vya shule
- d) Maji – kwa ajili ya kunywa, kunawa, kupikia, kuosha vyombo na kuoga

2. Ni njia zipi ambazo unaweza kuzitumia kwa ajili ya kukusanya misaada shulenii.

Jibu:

- i. Kuitisha kikao cha wazazi wote shulenii
- ii. Kuomba michango ya kuchagiwa kwa hiari
- iii. Kutoa kadi za michango kwa watu binafsi, mashirika na wadau wa elimu
- iv. Kufanya harambee
- v. Kwa kufanya mnada wa vitu mbalimbali mfano kuku, mazao n.k
- vi. Kwa kutumia wanasiasa kuomba michango
- vii. Kwa kutumia viongozi wa dini

3. Taja faida za kuwa na mpango kazi wa kujitolea shulenii:

Jibu

- a) Mpango kazi husaidia kufanya tathimini katika mipango uliyoandaa
- b) Husaidia kubainisha rasilimali ulizonazo pia kuzitumia
- c) Humjengea mwanafunzi kujamini katika shughuli
- d) Husaidia kuwa na ufanisi mzuri katika ufanyakaji kazi
- e) Inamfanya mwanafunzi awe na kumbukumbu katika ufanyakaji kazi bila kusahau.

4. Taja vipengele vya mpango kazi wa kujitolea:

Jibu:

- a) Malengo
- b) Muda
- c) Mahitaji
- d) Watekelezaji
- e) Tathmini

5. Ni vitu gani vinavyofanya shule ipendeze na kuonekana ina maendeleo mazuri:

Jibu:

- a) Mandhari ya shule
- b) Upatikanaji wa vifaa vya kufundishia na kujifunzia
- c) Wanafunzi kusoma kwa bidii na ufaulaji mitihani
- d) Ufutiliaji wa kufuata sheria kanuni na taratibu za shule, mfano; kuvaare sare za shule, kuwahi na kufagia
- e) Ushiriki wa wanafunzi katika shughuli mbalimbali mfano kusaidia kwenye ujenzi, kusomba tofali, kuchota maji na kusomba mchanga
- f) Upatikaji umeme, maji, na chakula shulenii
- g) Kuwepo kwa viwanja mbalimbali vya michezo.

Andika Ndiyo au Hapana kwa sentensi zifuatazo.

6. Mwanafunzi asipofika shulenii ni kosa la familia, mzazi pamoja na yeye mwenyewe kwa sababu anaharibu malengo yake aliyojiwekea _____

Jibu: Ndiyo

7. Mpango kazi wa kujitolea hauwezi kuharibu ratiba za shule kwa sababu wanafunzi hawaruhusiwi kushiriki kufanya kazi mbadala za nje ya darasa.

Jibu: Hapana

8. Uchambuzi wa mahitaji ni hatua za kuandaa mpango kazi wa kujitolea.

Jibu: Ndiyo

9. Shughuli za nje humjengea mwanafunzi kuwa muoga na nidhamu mbovu mionganii mwao.

Jibu: Hapana

10. Mpango kazi wa kujitolea mwanafunzi anaweza akaundaanu ndani ya wiki moja au mwaka.

Jibu: Ndiyo

Chagua jibu sahihi kisha andika herufi yake kwenye kisanduku.

1. Ni watu wanaostahili kushiriki shughuli za ujenzii wa miundombinu ya shule:

- a) Wahasibu na wakaguzi
- b) Wanafunzi, walimu na jamii nzima ()
- c) Walimu na wauguzi
- d) Watalii na wafugaji

2. Ni andiko la mwanzo kabisa la jambo Fulani kabla ya kufanyiwa marekebisho na kukubaliwa kuwa rasmi:

- a) Mpango kazi
- b) Rasilimali ()
- c) Mpangilio
- d) Rasimu

3. Tabia ya kupenda kumtendea mema mtu fulani:

- a) Tamko la kheri
- b) Usanii ()
- c) Hisani
- d) Historia

4. Tunaposema shule imepata msaada, ni pamoja na shule kupata:

- a) Kompyuta, peni, rula, mpira na sare za shule.

b) Mchanga, maji, kupikiwa chakula na nyama ()

c) Mashine za mbao na kufagia

d) Wezi kuiba vifaa vya shule

5. Ni njia mojawapo ya kupata misaada ya kusaidia maendeleo ya shule:

a) Kufyeka nyasi za shule

b) Kutunza mazingira yenye maua ()

c) Kuandaa mazingira ya kujifunzia

d) Kuandaa kadi za michango kwa wadau wa elimu

Majibu

1. B

2. D

3. C

4. A

5. D

Oanisha sehemu A na B ili kupata maana.

Sehemu A	Sehemu B
6. Kulinda mali za shule nzima ni jukumu la _____ 7. Mwezi, mwaka, wiki au miaka mingi 8. Shughuli mbalimbali zinazofanywa bila malipo wala bila kulazimishwa huitwa _____ 9. Ni misaada inayoweza kuleta maendeleo shuleni. 10. Kupewa adhabu, kufeli mitihani, masomo kuwa magumu na utoro.	A. Mpango kazi B. Vifaa vya umeme, vyakula, mipira ya michezo na kompyuta C. Ni changamoto za shulenii katika kusoma D. Mpango kazi unaweza kuchukua muda mrefu kama E. Hali ya kutoridhika katika kufanya kazi F. Walimu, wanafunzi, mlinzi na jamii kwa ujumla

Majibu

- 6. F
- 7. D
- 8. A
- 9. B
- 10. C

1.3 Kuipenda Tanzania kwa kuenzi tunu za nchi na asili yake

Watu wote wa Tanzania pamoja na wageni kutoka nchi nyingine tunatakiwa kuipenda na kujivunia nchi yetu ya Tanzania. Tunatakiwa kuipenda na kujivunia kwani ni nchi yenye utulivu amani na mshikamano. Ni nchi yenye rasilimali watu wengi, mbuga za wanyama, madini, miundombinu, wafanyabiashara wakubwa, mlima Kilimanjaro ambao ni kivutio cha watalii, nchi yenye maendeleo na yenye kuthamini haki za binadamu wa Tanzania pamoja na maTaifa mengine.

Kudumisha amani katika jamii:

Tunaposema kudumisha amani katika jamii maana yake ni hali ya utulivu usikivu, ustahimilivu na usalama wa watu na mali zao katika jamii. Jamii kuwa na amani ni kitendo cha kutokuwepo na vurugu, vita, kunyimwa haki, ubaguzi, matusi, wizi, kuvunja sheria, kanuni na taratibu za jamii.

Amani katika jamii inatakiwa kudumisha na wanajamii wote watoto, vijana na wazeee, amani ni nguzo kubwa katika jamii. Amani inadumisha upendo, mshikamano na ushirikiano. Kila binadamu anayo haki ya kupata amani na mahitaji muhimu kama mavazi, chakula, malazi, elimu na afya bila kubaguliwa.

Katika jamii tunatakiwa kuwa na ulinzi na usalama wa mali zetu. Ili kudumisha amani ya jamii tunatakiwa kudumisha ulinzi kwa kuripoti watu ambao ni matapeli, wezi, wabakaji, wahamiaji haramu, watu wanaopenda rushwa, wazurumaji na wanaonyanya wenzao majumbani na maofisini.

Jamii inatakiwa kudumisha amani kwa kutii sheria, kuheshimu kanuni na taratibu zilizowekwa katika nchi. Jamii inatakiwa kuepukana na migogoro, mafarakano kama kugombea ardhi, kufuga wahamiaji haramu na kuwficha, kulinda majambazi, kushabikia na kuchochea vyama vyaya siasa kwa ajili ya kuleta vurugu na kwenye jamii.

Jamii kwa kushirikiana na serikali wanatakiwa kudumisha ulinzi wa mipaka ya nchi yetu ya Tanzania. Kwa kutumia vyombo vyaya dola serikali inayo mamlaka ya kulinda watanzania ili kuepukana na vitendo vinavyoweza kuhatarisha usalama wao na mali zao katika mipaka ya nchi. Pia kila mwananchi anayohaki ya kulinda mipaka na rasilimali za nchi ili zisiibiwe na kurushwa nje ya mipaka bila kibali cha serikali na vyombo vyenye mamlaka husika katika nchi.

Kudumisha amani katika jamii ni jukumu la kila mwanajamii, hivyo yatupasa kuipenda nchi yetu na kujivunia rasilimali zote zilizomo, kulinda mipaka ya nchi, kuheshimu haki za binadamu kuwa na upendo kwa kila raia wa nchi yoyote na kuonyesha mshikamano ili kila mtu awe na amani na uhuru katika nchi yake.

(a) Kubuni vitendo vya kuhamasisha amani katika jamii.

Taifa letu ni Taifa lenye amani. Amani ya Taifa letu imejengwa na wananchi pamoja na viongozi wa vyombo ulinzi pamoja serikali ya nchi yetu. Taifa lenye amani hudumisha upendo amani na mshikamano katika ujenzi wa Taifa na ulinzi wa amani ya nchi. Kuna njia za kudumisha jamii na amani. Njia hizo ni kama zifuatazo:-

- i. Njia ya kutumia televisheni kuhamasisha. Njia hii unaweza kuitumia kwa kutumia picha za matangazo na waigizaji, watu waangalie michezo ya kuigiza kuhusu uimarishaji amani katika jamii pia watu waliowengi hupenda michezo na ni rahisi kuelewa kwa kupitia televisheni.
- ii. Njia ya redio: Hii ni muhimu kutumiwa na jamii kuelimisha, pia hata watu wa vijijini ni rahisi kusikiliza redio na kupata matangazo wakaelimika katika hali ya kudumisha amani katika jamii yao.
- iii. Kwa kutumia mitandao ya kijamii kama whatsap, facebook, twitter, na instagram, jamii inaweza kuelimika na kudumisha amani ya nchi kwani watu waliowengi hutumia mitandao hiyo kuwasiliana kwa kupeana taarifa mbalimbali. Pia njia hizi husaidia kusambaza habari kwa haraka na watu wote kupata ujumbe kwa pamoja.
- iv. Vyombo vya dini.

Vyombo hivi husaidia kuelimisha jamii kuhusu uimarishaji wa amani katika jamii, kwani vyombo vya dini hutoa mafundisho mazuri ya kuweza kuimarisha upendo na mshikamano katika jamii, vyombo vya dini ni muhimu sana kwani husaidia kuimarisha tabia nzuri na mwenendo mzuri katika jamii kwa mafundisho yanayoongozwa na viongozi husika.

- v. Njia ya michezo, njia hii ni muhimu sana kwani inaweza kuhamasisha jamii ikawa na amani. Pia wanajamii waliowengi hupenda michezo kama mpira wa miguu, mpira wa kikapu, mpira wa wavu, mpira wa pete pamoja na kucheza bao. Hizi ni njia nzuri za kuhamasisha jamii kudumisha amani na kuleta mshikamano wa pamoja ili iwe na amani.

- vi. Njia ya maigizo, mashairi na ngonjera.

Hii njia hutumika kuhamasisha wanajamii katika sherehe mbalimbali kama sherehe za mahafali, matamasha mbalimbali, mikutano mbalimbali ya kidini, vyama vya siasa, makongamano na sherehe za sikukuu za kiTaifa za kiserikali. Hii njia ni nzuri kwani watu wengi ni rahisi kuamasika na kudumisha amani katika jamii nzima.

Umuhimu wa kudumisha amani katika jamii:

- i. Mtu anakuwa huru kufanya jambo lolote ambalo hawezo kuvunja sheria kanuni na utaratibu.
- ii. Amani inamfanya mtu kusafiri anapopataka kwa ajili ya maendeleo yake na jamii inayomzuka.

- iii. Kudumisha amani kunasaidia jamii na Taifa kupata wageni kama watalii na wawekezaji ndani ya nchi.
- iv. Kunasaidia kulindwa kwa rasilimali za nchi na za jamii zisiibiwe wala kutorushwa.
- v. Kudumisha amani kunawafanya wanajamii kufanya maendeleo yao binafsi kama kufanya biashara, kujenga majumba yao ya kudumu, kujenga miundo mbinu mbalimbali.
- vi. Wanajamii wanafuga mifugo mbalimbali, uvuvi, kilimo cha mazao ya chakula na mazao ya biashara.
- vii. Wanafunzi wanapata elimu nzuri bila usumbufu wa mafarakano ya migogoro, kuhamahama na vita katika jamii, nchi na Taifa.
- viii. Amani katika jamii inasaidia katika vyombo vyaisa kuweza kuchagua viongozi wazuri wa kuongoza nchi na kuleta maendeleo, amani na mshikamano katika jamii, nchi na Taifa zima kiujumla.
- ix. Watu wote hujenga upendo kutendeana haki na kulinda haki za binadamu ili kila mtu amthamini mwenzake bila kumvunja heshima na kuhakikisha sheria, kanuni na taratibu za haki za binadamu zinafuatwa katika jamii.

(b) Kufafanua vitendo vinavyoashiria uhuru na umoja wa Taifa

Uhuru wa Taifa. Ni hali ya Taifa moja kuwa na umoja na mshikamano wa kiutawala bila kutawaliwa na mtu au Taifa lingine. Uhuru na umoja wa Taifa katika utawala huonekana pale nchi inapokuwa na uhuru wa kujitawala kiuchumi, kisiasa, kidini na kijamii. Uhuru wa Taifa ni muhimu sana kwani Taifa linapojitawala linajivekeea mipango dhabiti ya kuweza kuendesha Taifa kwa sheria kanuni, na taratibu zitakazopangwa kufuatwa.

Taifa letu la Tanzania lina muungano wan chi mbili ambazo ni Tanganyika na Zanzibar. Pia Tanganyika ilipata huru tarehe 9/12/1961 na kuwa Jamhuri mwaka 1962. Muugano wa kuleta Amani katika Taifa letu ulifanywa na Mheshimiwa Hayati Marehemu Abeid Amani Karume aliyekuwa Rais wa Zanzibar kwa kushirikiana na Hayati Marehemu Mwalimu Julius Kambarage Nyerere aliyekuwa Rais wa kwanza Tanzania. Vilevile Tanzania ilikuwa Jamhuri tarehe 26/4/1964. Mpaka sasa nchi hizi mbili zimedumu kwa upendo, amani na mshikamano kwa kuchagua viongozi bora wenye kudumisha uhuru umoja wa Taifa letu la Tanzania. Taifa letu limedumisha umoja na amani kwani hakuna vita katika Taifa letu. Watanzania kutokana na mshikamano wao wameboresha mfumo wa vyama vingi vyaisa kwa kushirikiana na serikali. Taifa letu limekuwa kiuchumi, kisiasa, kiutamaduni na kijamii kutokana na umoja na uhuru wa Taifa letu.

Umuhimu wa kulinda uhuru na umoja wa Taifa.

- i. Hufanya maTaifa mengine kuogopa nchi yenze uhuru na umoja.
- ii. Si rahisi nchi kuvamiwa kivita, kwani viongozi huwa na mshikamano katika utatuzi wa mambo ya migogoro yanayoweza kusababisha amani ya nchi kutoweka.
- iii. Nchi ni rahisi kutunza rasilimali zake bila watu kutoka maTaifa mengine kuziiba na kuziharibu.
- iv. Hudumisha mshikamano kati ya serikali na raia wake na jamii, ushirikiano katika utoaji taarifa zozote za uvunjifu wa amani katika nchi na Taifa.
- v. Watu wote huwa huru katika utendaji kazi, kutembea, ufanyaji biashara, kilimo na ufugaji.
- vi. Uhuru na umoja wa Taifa husaidia watu kuwa huru katika haki zao za kidemokrasia katika harakati za kuchagua viongozi wanaowataka kuongoza nchi kwa amani na utulivu.
- vii. Kunasaidia kulinda haki za binadamu zisivunjwe bali watu wafuate sheria na kanuni.
- viii. Zinasaidia kwenye ulinzi na usalama wa kulinda watu na mali zao ili watu wawe na utulivu katika jamii na Taifa lao.

Vitendo vya kulinda uhuru na umoja wa Taifa

Taifa letu la Tanzania linatakiwa kulinda uhuru na umoja wa Taifa letu. Pia kila mtanzania au kila mwanajamii analojukumu la kutoa taarifa kwenye uongozi anapoona viashiria vya kuonyesha uvunjwaji amani, uhuru na umoja wa Taifa. Vilevile Taifa lina jukumu la kufanya yafuatayo ili kutunza uhuru na umoja wa Taifa.

i. Serikali na jamii:

Ili kulinda umoja na uhuru serikali na jamii vinatakiwa kushirikiana katika kuonyesha upendo, mshikamano na kushirikiana kulinda uhuru na umoja wa Taifa.

ii. Kutii sheria na kanuni za Taifa:

Nchi inapokuwa na sheria zake na kanuni zake na wanajamii wa kuzifuata si rahisi wananchi kukosa amani na uhuru kwani watu wataepuka kufanya mambo yasiyostahili kwani sheria inakuwa inawafunga. Hivyo ili kutii sheria ni lazima uepukane na matendo mabaya ya uvunjifu wa amani katika Taifa.

iii. Kulinda na kuheshimu haki za binadamu:

Kila Taifa linawajibu wa kuheshimu na kulinda haki za binadamu, haki za binadamu zinapolindwa na kuthaminiwa kila raia hujisikia ana uhuru wa kuishi na kufanya kazi kwa ajili ya maendeleo ya nchi yake kwani hujiona ana haki ya kupendwa, kulindwa na kuthaminiwa utu wake na hivyo kufurahia nchi yake na kuishi kwa furaha.

iv. Kukemea vitendo vya uvunjifu wa amani kwa wakati.

Ili kuweza kulinda uhuru na umoja wa Taifa ni vema serikali ikemee vitendo vya uvunjifu wa amani kwa wakati ili kuweza kulinda amani ya nchi na kuepukana na machafuko. Vitendo vinavyoweza kukemewa ni kama rushwa, ujambazi uchochezi, utapeli, uingiaji wa wahamiaji haramu, utakatishaji fedha, kuhujumu uchumi, utumiaji wa madawa ya kulevya pamoja na uvutaji bangi. Vitendo hivi vinapokemewa nchi inakuwa na amani na utulivu.

v. Kulinda mipaka yote ya nchi:

Kulinda mipaka yote ya nchi ni jukumu la raia na serikali kwa ujumla. Ili nchi iwe na amani, uhuru na umoja ni vizuri kuweka ulinzi dhabiti kwenye mipaka ili kudhibiti wahamiaji haramu pamoja na watu wenye nia mbaya na nchi yetu wanaoweza kuiba, kuteka, kufanya uharibifu wa mali za nchi na kuingiza biashara za magendo zisizo stahili katika nchi yetu. Hivyo katika harakati za kulinda amani ya nchi ni muhimu kulinda mipaka ya nchi kwa kutumia wanajamii, wanajeshi, mapolisi na ofisi za uhamiaji mipakani.

vi. Kuwa na uhusiano mwema na maTaifa mengine.

Taifa linapokuwa na uhusiano mwena na maTaifa mengine lazima litapata habari mbalimbali kwani Taifa linakuwa na mahusiano mema. Ili kulinda uhuru na umoja wa nchi ni kuwa na maelewano na nchi yako na nchi nyingine, kwani ushirikiano ukiwepo ni rahisi kufanya biashara, kusaidiana katika kutoa misaada mfano vikitokea wanajeshi wa Tanzania huenda kusaidia katika mapigano ili nchi hiyo iwe huru. Uhusiano mwema hujenga viongozi kuwa kitu kimoja na kusaidia katika mawazo ya utatuza wa migogoro inayohusu nchi. Hivyo mahusiano mema na nchi nyingine ni muhimu sana kwa Taifa letu.

(c) Kuonesha vitendo vya kuthamini utu.

Kuthamini Utu:

Ni ile hali ya kujali ubinadamu katika hali ya kufikiri, kutafakari kwa kuonyesha upendo, nidhamu, amani na haki ya mtu na utu wake wa ubinadamu katika jamii.

Umuhimu wa kuthamini utu:

Katika jamii nzima inayotuzunguka kila binadamu anapenda kuheshimiwa na kuthaminiwa utu wake. Hivyo yatupasa kutambua na kujua umuhimu wa kuthamini utu wa mtu.

- i. Kuthamini utu wa mtu unamfanya mtu kuwa na upendo na mshikamano kwa wenzake
- ii. Kuthamini utu wa mtu, kunamjenga mtu kujiona anafaa katika jamii nzima inayomzunguka na anastahili kutoa mawazo yake ya kutimiza wajibu wake kama binadamu
- iii. Mtu anapothaminiwa utu wake anajiona kama naye anastahili kuleta maendeleo katika jamii ya kisiasa kiuchumi na kijamii
- iv. Kuthamini utu wa mtu kunamfanya mtu ajiamini katika utendaji kazi wake na afanye kazi zake au za mtu kwa bidi.
- v. Kunamjengea mtu heshima na mwonekano wa kupenda kuwa mkweli na muwazi ili kujithaminisha utu wake binafsi.

Vitendo vya kuthamini utu.

Kuna baadhi ya vitendo ambavyo vinaweza kuonekana kwenye jamii, vikitendeka ambavyo ni viashiria vya kuonyesha thamani ya utu wa mtu:

Vitendo hivyo ni kama vifuatavyo:-

- i. Mtu hujiheshimu anapokuwa na wanajamii awe mstaarabu, mtulivu na mnyenyeketu.
- ii. Kutumia kauli nzuri, mtu anapoongea na mtu bila kutumia kauli ya matusi.
- vi. Kuheshimu wazazi, walezi viongozi wa dini, viongozi wa serikali pamoja na wadogo kwa wakubwa katika jamii.
- vii. Kuthamini utu pia ni pale unapotatua changamoto iliyomkabili mtu bila kuitangaza kwa watu na kufanya kuwa siri yako mwenyewe.
- viii. Kutoa msaada kwa mtu mfano kama chakula, mavazi, malazi, na pesa nit endo la kuonyesha utu kwa mlengwa na kumuonyesha upendo na thamani yake ya utu aliyoona.

Zoezi:

1. Elezea kwa kifupi maana ya kudumisha amani katika jamii?

Jibu:

Kudumisha amani katika jamii ni ile hali ya utulivu, usikivu, ustahimilivu na usalama wa watu na mali zao katika jamii. Amani katika jamii inadumishwa na wanajamii wenyewe kwa kufuata sheria, kanuni na taratibu walizoziweka wenyewe pamoja na serikali. Amani katika jamii inadumishwa kwa kuonyesha upendo, ushirikiano katika ulinzi na usalama wa wanajamii na serikali.

2. Taja baadhi ya njia zinazoonyesha kuthamini utu katika jamii.

Jibu:

- a) Kutoa msaada kwa mahitaji au hata asiyemuhitaji.
- b) Kuva mavazi ya heshima ambayo hayaonyeshi viungo vyake vya mwili.
- c) Kutoa salamu kwa watu wote mfano watoto, vijana wakubwa na wazee
- d) Kuheshimu wazazi, walezi, viongozi wa dini pamoja na viongozi wa serikali
- e) Kutumia kauli nzuri unapoongea na mtu bila kutumia kauli ya matusi

3. Ni faida zipi tunazozipata tunapodumisha uhuru wa wananchi yetu na umoja wa Taifa.

Jibu:

- a) Nchi inakuwa na amani na mshikamano
- b) Watu wanakuwa huru katika kufanya biashara mbalimbali
- c) Watu wanakuwa huru kutembelea nchi yetu toka maTaifa mbalimbali
- d) Si rahisi vitu kutokea kwani watu wanakuwa na umoja na mshikamano katika kutatua migogoro
- e) Nchi inakuwa huru na kupata maendeleo haraka
- f) Nchi inadumisha ulinzi na usalama
- g) Watu kufanya kazi kwa bidii katika nchi yao

4. Ni njia gani zinazoweza kuhamasisha jamii kudumisha amani?

Jibu:

- a) Njia ya kutumia televisheni kuhamasisha
- b) Njia ya kutumia redio katika matangazo
- c) Kwa kutumia mitandao ya kijamii kama whatsapp, facebook, twitter, na Instagram
- d) Kutumia vyombo vya dini kutangaza kwenye mahubiri
- e) Kutumia njia ya michezo mbalimbali

5. Taja baadhi ya haki za binadamu katika nchi.

Jibu:

- a) Kupendwa na kuthaminiwa
- b) Kusoma na kutunzwa kiafya
- c) Kupewa uhuru wa kufanya jambo lolote bila kuvunja sheria kanuni na taratibu za nchi.
- d) Kusikilizwa na kushauriwa
- e) Kushirikishwa katika mipango mbalimbali

Andika ndiyo au hapana katika sentensi zifuatazo:

6. Tanganyika na Zanzibar zilikuwa Jamhuri na tarehe 26/4/1964 na kuwa na nchi moja.

7. Unapomsaidia mtu mwenye uhitaji ni kitendo cha kuthamini utu wa mtu.

8. Ni jukumu la kila raia wa Tanzania kulinda mipaka ya nchi.

9. Ulinzi na usalama wa mali za raia unatakiwa kulindwa na watu wasio waaminifu.

10. Kuheshimu haki za binadamu ni kitendo ambacho si cha kuthamini utu.

Majibu

- 6. Ndiyo
- 7. Ndiyo
- 8. Ndiyo
- 9. Hapana
- 10. Hapana

Chagua jibu lililo sahihi katika maswali yafuatayo kisha weka jibu:

11. Ni matendo yapi yanayoonyesha kuthamini haki za binadamu?

- a) Ulinzi na usalama katika jamii
- b) Kubembelezwa katika mitihani ()
- c) Kupendwa, kusomeshwa na kulinda
- d) Tabia ya uongo katika jamii

12. Kitu chenye ubora wa pekee, chenye maana na umuhimu huitwa _____

- a) Adhabu
- b) Azimio
- c) Cha thamani ()
- d) Adhimu

13. Viongozi waliopigania uhuru na umoja wa Jamhuri ya muungano wa Tanzania ni:-

- a) Mheshimiwa Jakaya Mrisho Kikwete
- b) Mheshimiwa Ali Hassan Mwinyi
- c) Mheshimiwa Benjamin William Mkapa ()

d) Mheshimiwa Hayati Abeid Amani Karume na mheshimiwa Hayati Mwalimu Julius Kambarage Nyerere

14. Ni baadhi ya nchi ambazo ziko mpakani mwa Tanzania

- a) Uganda, Kenya, na Msumbiji
- b) Rwanda, Sweden na Indonesia ()
- c) Japan, China, na India
- d) Botswana, Kairo na Misri

15. Tunapojenga uhusiano mwema na maTaifa mengine tunajenga mahusiano mema ambayo yaTaifanya nchi kuwa na _____

- a) Taifa kuwa makini sana
- b) Ziara za nchi nyingi ()
- c) Uhuru wa kusafirisha wanyama
- d) Wageni wa kutembelea nchi yetu kwa ajili ya utalii wa vitu vingi vinavyopatikana nchini mwetu.

Majibu

11. B

12. D

13. D

14. A

15. D

Oanisha sehemu A na B upate maana.

Sehemu A	Sehemu B
11. Mihadarati	A. Vitendo viovu vya kukemea
12. Jeshi, wananchi na serikali kwa ujumla	B. Hali ya watu wa Taifa moja kuwa na umoja na mshikamano
13. Umoja wa taifa	C. Kujiheshimu sana
14. Kutambua thamani ya utu wako ambaou nua ili hali ya	D. Ulinzi na usalama wa mipaka
15. Wizi, rushwa, matusi, ubakaji, ukahaba	E. Wananchi wote wenye mapenzi mama na inchi yetu F. Dawa za kulevyaa

Majibu:

11. F
12. D
13. B
14. C
15. A

**Kupata huduma ya nukuu/notes zaidi za msingi na sekondari,
wasiliana nasi kwa namba 0765829898**

KUITHAMINI JAMII

2.1 Kujijali na kuwajali watu wengine katika jamii

Katika mada hii tunajifunza kujijali na kuwajali wenzetu katika jamii nzima, tunaposoma mada hii tunatambua kuwa kuna njia ya afya na uzazi ambazo hizo njia ni rahisi kuelimisha vijana ili waweze kukua katika kimo, kiakili na kimwili kwa kufuata sheria, kanuni na taratibu za jamii inayowalea na kuwaongoza katika maadili ya makuzi katika maisha yao yote.

(a) Elimu ya afya ya uzazi

Elimu ya afya ya uzazi ni elimu inayotolewa kwa vijana wa kiume na vijana wa kike, elimu hii uzingatia umri wa vijana hao ili itolewe. Vijana wa kike na kiume waliofika umri wa kubalehe upewa elimu ili wasikiuke maadili katika jamii na kuwa na mwenendo wenye kuonyesha tabia tofauti katika jamii. Elimu ya afya na uzazi inasaidia kijana kuijadhari na mambo harishi ambayo yanaweza kumsababishia matatizo katika maisha yake ya sasa na ya baadae.

Njia za kutoa elimu ya afya ya uzazi

Katika jamii inayotuzunguka kuna njia mbalimbali za utoaji wa elimu ya afya ya uzazi ambazo ni zifuatazo:

i. Njia ya wazazi au walezi

Njia hii ya wazazi au walezi husaidia kuwaelekeza watoto (wanafunzi) waliofikisha kubalehe (kuvunja ungo), elimu hii utolewa nyumbani hasa pale mzazi anapogundua mtoto amevunja ungo au amebalehe utoa elimu juu ya upataji mimba na utungishaji mimba ili kuepusha kupata na kupeana mimba za utotonii, hii ni pamoja na kuepuka kupata magonjwa yatokanayo na ngono kama kaswende, gonorea, na VVU (UKIMWI) ili mtu ajiadhari na matendo maovu. Hivyo ni njia rahisi kwani watoto (wanafunzi) wakivunja ungo kwanza huwa wanawaambia wazazi au walezi wao.

ii. Kufundishwa darasani na nje ya darasa

Elimu ya afya na uzazi mwanafunzi anaweza kuipata darasani na nje ya darasa. Hivyo elimu hii mwanafunzi anaposoma vitabu vya darasani hasa kwenye mada iitwayo mfumo wa uzazi ni rahisi kutambua nini maana ya uzazi. Pia anaposoma darasani ni rahisi kujuu nini maana ya afya

na afya inalindwaje. Mwanafunzi ana jukumu la kukemea vitendo vya utoaji mimba na upataji mimba vilevile anatakiwa kutambua ni nini afanye ili aepukane na utungishaji mimba na upataji magonjwa kupitia ngono.

iii. Vyombo vya habari

Vyombo vya habari ni muhimu na husaidia kutoa elimu ya afya ya uzazi kwa jamii. Vyombo vya habari huweza kutoa elimu kupitia kwenye televisheni, redio na magazeti. Pia mitandao ya kijamii kama whatsapp, twitter, facebook na instagram mwanafunzi anaweza kupata elimu ya afya ya azazi.

iv. Mafundisho ya dini

Mafundisho ya dini ya kiislamu na kikristo yote utoa elimu mbalimbali kwenye jamii hasa kuhusu tabia na mwenendo wa watu, hivyo dini inasaidia kuelimisha juu ya afya ya uzazi kuwa si vizuri mtu kufanya mapenzi kwani ni rahisi kumpa mtu mimba au mtu kupata mimba. Pia dini inahimiza kuhusu afya ya mtu kuwa ni muhimu mtu kujitunza ili afikie umri wa kuoa au kuolewa ili kuepukana na ngono za utotonii zinazoweza kuleta madhara kwa mlengwa na kwa jamii nzima inayomzunguka.

v. Semina kwa vijana na makongamano

Semina kwa vijana na makongamano ni njia nzuri ambayo inaweza kuelimisha vijana. Semina na makongamano ni njia ambayo vijana wanaweza kushiriki na kutoa mawazo na changamoto walizonazo na kuunda mbinu na njia za kuepukana na ufanyaji ngono zembe na kutunza afya zao ili wasipate maradhi yanayoweza kuatarisha maisha yao ya baadae, hivyo semina kwa vijana na makongamano ni muhimu sana.

Umuhimu wa elimu ya afya ya uzazi

i. Husaidia kumjenga mtu kimwili, kiakili na kiafya

ii. Husaidia kuwa na mitazamo mbalimbali juu ya maisha yake

iii. Husaidia kujikinga, kujilinga na kujipenda katika maisha

iv. Husaidia kusoma kwa bidii na kufanya kazi kwa bidii ili kufikia malengo yake aliyoyokusudia kuyatimiza

- v. Inasaidia kuepukana na vitendo viovu, mfano ukahaba, ubakaji, uvutaji bangi, wizi, ulevi, na utumiaji wa dawa za kulevya na matusi.
- vi. Inamjenga mtu kutambua umuhimu wake katika jamii inayomzunguka
- vii. Usaidia kujua haki zake za msingi kama haki yake ya kusomeshwa, kutunzwa, kulindwa, kupendwa, kufanya kazi kwa bidi na kuajiliwa ili kupata kipato.
- viii. Husaidia kuepukana na mimba za utotoni na ndoa za umri mdogo
- ix. Kuepukana na maradhi hatarishi kama kaswende, gonorea na VVU(UKIMWI)
- x. Husaidia kumjengea heshima katika familia yake na jamii nzima kwani uonekana ni mtu mwenye maadili na amestahimili ili kukwepa vishawishi vyta hanasa.

(b) Elimu ya zimamoto na uokoaji katika jamii

Katika jamii tunamoishi elimu ya zimamoto na uokoaji katika jamii ni muhimu sana. Zimamoto na uokoaji ni jumla ya vitendo vyote vinavyofanyika ili kuzuia moto usiendelee kuwaka na kuleta majanga katika jamii. Pia uokoaji ni tendo la kusaidia watu, majengo, vifaa, mifugo visiendelee kuungua na moto au janga lolote.

Zimamoto na uokoaji ni mchakato unaosaidia kukabiliana na majanga yanayojitokeza katika mazingira yetu. Zimamoto na uokoaji husaidia nyumba za watu zisiungue pia husaidia kwenye majanga mengine kama mafuriko, vita, ulipukaji wa mabomu na mengineyo. Katika nchi yetu tunao wazimamoto na waokoaji ambao wako kwa ajili ya kulinda wananchi na kuakikisha mali zao ziko salama. Taasisi hii ya zimamoto na uokoaji utumia magari, maji, ngazi, kamba, mavazi yao maalumu na vitu vingine ili kuokoa mali za watu na maisha yao pia. Hivyo elimu ya zimamoto na uokoaji ni muhimu kwenye jamii.

Umuhimu wa elimu ya zimamoto na uokoaji katika jamii

Katika jamii tunatakiwa kuwa makini ili kupunguza madhara ambayo yanaweza kutokea kutokana na majanga ya moto. Moto unaweza kusababishwa na umeme, gesi, mafuta ya taa, mkaa, petrol na dizeli kwenye magari. Hivyo mtu anapotumia anatakiwa kuwa makini sana ili kuthibiti uaribifu ambao unaweza kujitokeza na kuhatarisha maisha ya watu na mali zao. Pia jamii inatakiwa kupewa elimu juu ya moto kama ifuatavyo:

- i. Inasaidia wananchi kutambua matumizi bora ya vifaa vyote vinavyoweza kusababisha moto.

- ii. Inasaidia kujua sheria, kanuni na mbinu mbalimbali za uzimaji moto na uokoaji katika majanga yoyote
- iii. Kusaidia wananchi wawe na uwezo wa kujikinga na majanga yatokanayo na moto
- iv. Inasaidia kupata watu wenye ujuzi dhabiti wanaoweza kukabiliana vizuri na majanga ya moto
- v. Elimu inawajenga watu kuwa na ujasiri wa kukabiliana na majanga ya moto na uokoaji
- vi. Elimu hii ni muhimu kwani watu upata fursa ya kuomba nafasi ya kujiunga katika mafunzo ya zimamoto kwenye vyuo husika ili wapate ajira kwa ajili ya kipato na kuhudumia wananchi
- vii. Elimu hii inasaidia watu kutambua ni vifaa gani vinafaa kuzimia moto kama mchanga, maji, mitungi ya gesi na blanketi au mashuka.
- viii. Ujenga watu kuishi kwa upendo, ushirikiano na mshikamano kwani majanga yanapotokea watoe taarifa sehemu husika huku wakiendelea kuokoa mali zao kwa ushirikiano.
- ix. Husaidia kutambua ni vifaa gani wanatakiwa kuwa navyo kwa ajili ya tahadhari
- x. Husaidia kutambua ni jinsi gani ya kumuhudumia mtu aliyeungua na moto na kumuokoa.

Vifaa vya zimamoto na uokoaji

Vifaa hivi husaidia katika harakati za uzimaji moto. Taasisi ya zimamoto na uokoaji inatumia vifaa hivi kwa ajili ya kuokoa watu na mali zao. Baadhi ya vifaa hivyo kila kifaa kina kazi yake. Vifuatavyo ni vifaa vya zimamoto na uokoaji.

i. Ndoo zenye mchanga mkavu

Hizi ni ndoo ambazo hujazwa mchanga ili kusaidia kuzima moto. Moto ukitokea chukua kifaa chenye mchanga mkavu mwagilia na moto utazimika.

Ndoo yenye Mchanga Mkavu

ii. Mtungi wa kuzima moto

Mtungi huu wa kuzima moto umewekwa kemikali maalumu za kuzima moto. Mtungi huu ni muhimu kwani moto unapotokea sehemu yoyote unatumika haraka kuokoa ajali za moto. Mtungi huu huifadhiwa majumbani, kwenye magari, mahospitalini, viwandani na kwenye maduka ili kuweza kusaidia moto unapotokea. Mtungi huu unafunguliwa kwa kufuata hatua zifuatazo:

- Ondo a kamba ya usalama iliyofungwa kwenye mikono ya mitungi
- Chomoa pini iliyowekwa kwenye mkono wa juu ya mtungi alafu elekeza tundu la kutolea kizimamoto kwenye kitako cha moto na hapo utakuwa umeokoa watu au mali zao.

Mtungi wa kemikali ya kuzima moto.

iii. Gari la kuzima moto

Gari la kuzimia moto ni gari maalumu lililotengenezwa kwa ajili ya kubeba maji na kemikali za kuzima moto. Hili gari uwa na uwezo mkubwa wa kuzima moto kwani hutumia pampu na mipira kuweza kumwaga maji mengi sehemu ya karibu au sehemu mbali. Gari la zimamoto kila wakati huwa limejazwa maji likisubiri kupigiwa simu na kwenda sehemu husika kuokoa watu na mali zao. Gari hili linazima moto uliosababishwa na gesi, umeme, mkaa, mafuta ya taa, petrol na diesel. Gari hili pia huwa na ngazi pamoja na askari wa kuangalia usalama wa raia na mali zao.

Gari ya zimamoto

iv. Blanketi

Blanketi hutumika kama kifaa cha kuzima moto kwa mtu anayeungua, hutumika kumfunika mtu anayeungua, kama huna blanketi hili unatakiwa kutumia lolote kwa kulilowanisha na maji kidogo na kumfunika. Hivyo ni muhimu kuwa na blanketi majumbani.

Blanketi ya kuzimia moto

v. Machela:

Hiki ni aina ya kitanda ambacho hutumika kuwabebea watu walioungua moto au kupata majeraha.

Machela ya kubebbea majeruhi

vi. Gari la wagonjwa

Gari hili utengenezwa kwa ajili ya kubebbea wagonjwa tu wasiojiweza. Gari hili huwa na manesi na daktari huku mgonjwa akikimbizwa kupelekwa hospitalini. Hivyo ni muhimu gari hilo kuwepo kwa ajili ya kubebbea wagonjwa na majeruhi kiujuimla. Pia gari hili hupiga king'ora ili kutoa taarifa kuwa hali sio nzuri barabara iwe wazi mgonjwa anatakiwa afike hospitalini haraka.

VectorStock®

VectorStock.com/22390659

Gari la kubeba wagonjwa wakati wa ajali ya moto.

vii. Helikoptera

Hii nayo ni njia mojawapo kama vifaa vya zimamoto kwani hutumika katika harakati za uokoaji. Pia hutumika kuzima moto kutokea angani kwa kutumia bomba la maji kumwagilia sehemu zenye maji kama gari hazifiki.

Tahadhari za Kuchukua Kabla, Wakati na Baada ya Janga la Moto

Jamii inapaswa kujua tahadhari za kuchukua ili kujiepusha na majanga ambayo yanaweza kujitokeza. Ni vizuri jamii kupata elimu ya kutosha ili kujua matumizi mazuri ya moto, kwani tunapojihadhari ni vigumu vitu vyetu kuungua na kuteketea. Tunashauriwa kuwa na vifaa vya kuokolea watu na mali zao na jinsi ya kujua kuvitumia vizuri.

Ni muhimu jamii ielimishwe jinsi ya kutunza vifaa hivyo vya kuzimia moto kwani vifaa hivyo havitakiwi kuchezewa hovyo hasa na watoto.

Jamii inatakiwa kuwa makini moto unapotoka kwa kupiga simu kwa zima moto no 114 ili kuwaita wafike haraka. Pia jamii inatakiwa kuzima vifaa vya moto kama gesi, jiko la umeme, soketi za umeme na hata kuzima switchi na luku moto unapotoka ili kusaidia vitu visiendelee kuungua kabla zimamoto na uokoaji hawajafika.

Jamii inatakiwa kupiga kelele au king'ora au filimbi ili kuomba msaada kwa majirani, moto unapotokea. Vilevile tunashauriwa kutoingia ndani ya jengo linapoungua kwani ni rahisi kuungua na moto ndani ya jengo hilo. Pia hatutakiwi kuingia kwenye jengo hilo hadi tujiridhishe kuwa moto umeisha kabisa kwani kunaweza kukawa na mabaki ya moto na kusababisha moto kulipuka tena.

Ni muhimu jamii kufuata taratibu, kanuni na sheria ili kuweza kufanya huduma ya kwanza kwa kusaidia walioungua na moto huku wakisubiri jeshi la zimamoto.

Maadili ya kuzingatia wakati wa uokoaji katika janga la moto

Jamii inapokuwa katika harakati za uokoaji zinatakiwa kuwa na maadili, moyo wa ujasiri na upendo kwa kukwepa vitendo kama vya wizi, dhuruma ya mali za watu na vifaa. Yapaswa kuonyesha upendo na ushirikiano na kuonyesha moyo wa kumsaidia mtu kumtoa katika matatizo. Kazi hiyo ya uokoaji inahitaji uangalizi wa juu kwani ni rahisi pia kupata hasara ya mali na kuteketea kwa watu na moto kwa ajili ya kukimbilia kuiba mali bila kuokoa mtu. Hivyo yatupasa kulinda maadili wakati wa uokoaji.

Vilevile waathiriwa wanatakiwa kuonyeshwa upendo kwa kupewa misaada ya vitu kama mavazi, malazi na chakula ili kuonyesha hali ya kuwajali na kuwapenda.

Majukumu ya jeshi la zimamoto na uokoaji

- i. Kufika sehemu za tukio kwa haraka sana wakiwa na gari la maji na vifaa vingine vya uokoaji.
- ii. Kuzima moto kwa umakini ili usiendelee kuwaka
- iii. Kuchunguza kwa haraka kama kuna mtu yuko ndani ya sehemu inayoungua moto ili aokolewe haraka.
- iv. Kufanya ukaguzi wa kujikinga na hathari za moto kwa madhumini ya kupata taarifa za chanzo cha moto na hasara zake
- v. Kufanya uchunguzi ili kubaini kama matukio ya moto ni ya makusudi au ya bahati mbaya
- vi. Kufanya mafunzo kwa wanajamii kuhusu kuzuia matukio ya moto na huduma zinazotakiwa kutolewa na wazimamoto katika jamii.
- vii. Kufanya kazi ya kutoa elimu kwa watu kuhusu madhara yatokanayo na moto ili jamii itambue madhara ya moto majumbani na maofisini.
- viii. Kuangalia michoro na miundombinu ya ujenzi wa majumba na barabara kama iko sahihi kwa kuitisha magari pale moto unapotokea.

ix. Vilevile kuelimisha jamii jinsi ya kuwa makini pale moto unapotokea kuweza kuepukana na matapeli, wezi, majambazi na watu wapotoshaji kwa ajili ya mtu binafsi kujipatia kipato kwa kupitia tatizo la mwenzake.

Zoezi:

1. Taja matukio yanayoweza kujitokeza wakati wa majanga ya moto.

Jibu:

i. Watu kufariki

ii. Wizi kujitokeza

iii. Magari ya zimamoto na uokoaji kufika eneo la tukio bila maji na hivyo kushindwa kuokoa watu na mali zao

2. Eleza ni jinsi gani afya ya uzazi inavyosaidia kwenye jamii

Jibu:

Afy ya uzazi inasaidia katika jamii kwa vijana hasa waliofikia umri wa kubalehe kwani husaidia wasipate mimba za utotoni na kuoau kuolewa katika umri mdogo. Pia ni nzuri kwani wanapopata elimu ya afya na uzazi wataweza kuepukana na magonjwa ya ngono kama kaswende, gonorea na VVU(Ukimwi) katika maisha yao.

3. Taja njia unazoweza kuzitumia kuelimisha jamii juu ya afya ya uzazi katika jamii.

Jibu:

i. Kwa kutumia wazazi au walezi kuelimisha

ii. Kufundishwa darasani na nje ya darasa

iii. Kwa kutumia vyombo vya habari

iv. Kwa kupitia mafundisho ya dini

v. Kwa kutumia semina ya vijana na makongamano

4. Taja vifaa vya zimamoto na uokoaji

Jibu:

- i. Ndoo zenyе mchangа mkavu
- ii. Mtungi wa kuzima moto
- iii. Gari la kuzima moto
- iv. Blanketi
- v. Machela
- vi. Gari la wagonjwa
- vii. Helikopta

5. Elezea umuhimu wa jeshi la uokoaji na zimamoto

Jibu:

Jeshi la uokoaji wa zimamoto katika jamii lina umuhimu sana. Jeshi la uokoaji na zimamoto ni taasisi ya kiserikali iliyowekwa kwa ajili ya kuokoa watu katika majanga mbalimbali. Jeshi hilo liko kwa mamlaka ya kanuni, sheria na taratibu. Jeshi la zimamoto na uokoaji husaidia jamii kuokoa mali zao na kuokoa uhai wao kutokana na majanga ya moto, mafuriko na magonjwa.

Jeshi hilo huzingatia sana kutoa elimu kwa jamii ili kufahamu athari za moto, mbinu za kukabiliana na moto na jinsi ya kutumia vifaa vya kuzimia moto kama mchangа mkavu, gari la maji, blanketi, mtungi wa kuzima moto, machela na gari la wagonjwa.

6. Andika ndiyo au hapana katika maswali yafuatayo:

- i. Majanga ya moto yanapotokea yakupasa kupiga namba ya simu ambayo ni 114 ili kuita jeshi la zimamoto na uokoaji.

Jibu: Ndiyo

- ii. Madhara yatokanayo na utumiaji dawa za kulevya, sigara na bangi yanaweza kuhatarisha maisha ya vijana?

Jibu: Ndiyo

iii. Gari la kuzima moto linapaswa kukaa bila maji ili moto unapotokea lifike haraka sehemu ya tukio.

Jibu: Hapana

iv. Katika Taifa letu la Tanzania pamoja na mataifa mengine je, tunathamini umuhimu wa jeshi la zimamoto na uokoaji?

Jibu: Ndiyo

v. Si baadhi ya mahitaji ya kibinadamu ambayo unapaswa kuwapa endapo wamepata majanga ya moto mfano: chakula, malazi, mavazi, afya na elimu kwa sababu sio muhimu kwao.

Jibu: Hapana

7. Chagua jibu sahihi kisha jaza kwenye kiboksi:

i. Vyombo vyoma moto kama gari, meli, boti, treni na ndege, je vinaweza kuokolewa na nini vinapungua?

- a) Wauza mafuta wa vyombo hivyo
- b) Wazima moto na uokoaji
- c) Waliovipanda wanaosafiri (b)
- d) Abiria na wananchi

ii. Ni chombo gani cha habari kinachoweza kufikisha taarifa haraka kwenye jamii na kila mtu akapata elimu ya afya ya uzazi?

- a) Magazeti na whatsapp
- b) Simu na facebook
- c) Televisheni na Twitter (d)
- d) Redio

iii. Mtu anapoungua na moto anatakiwa kupewa huduma ya kwanza na wazimamoto, pili anashauriwa kwenda _____

- a) Hospitali na gari la zimamoto
- b) Hospitali na mtungi wa kemikali ya zimamoto
- c) Hospitali na ndoo za mchanga (d)
- d) Hospitali na gari la kubeba wagonjwa

iv. Tahadhali mojawapo ya kuchukua kabla, wakati na baada ya janga la moto.

- a) Kuchagua viongozi wanaoweza kuzima moto
- b) Vifaa vya kuzimia moto viwekwe ndani ya gari
- c) Kutoa elimu kwa wananchi kuhusu zimamoto na uokoaji (c)
- d) Wananchi wote wanunue machela na ndoo za maji

Oanisha sehemu A na sehemu B ili kupata maana ya setensi sahihi.

Sehemu A	Sehemu B
8. Ni vyanzo vya majanga ya moto	A. Tahadhari
9. Husaidia vijana kufikia malengo yao kuepuksana na matamanio ya kimwili katika makuzi	B. Njaa, mlipuko wa magonjwa, mafuriko, moto, vita na mlipuko wa mabomu
10. Neno majanga ni kama	C. Elimu ya afya ya uzazi
11. Lazima bila hiyari	D. Zimamoto
12. Kitendo cha kutaka kuokoa watu na mali zao zisiungue na kuteketetea	E. Watu waliopata majanga ya moto
13. Hatua za kuzuia jambo bayaa lisitokee	F. Mafuta ya taa, umeme, gesi, mkaa, petrol na dizeli
14. Huitaji misaada ya nguo, chakula, malazi, upendo na kuthaminiwa kwa kupewa ushauri na elimu ya uvumilivu	G. Shuruti H. Rasilimali za nchi yetu ambazo zinaleta faida katika mapato ya nchi

JIBU:

8. F

9. C

10. B

11. G

12. D

13. A

14. E

2.2 Kutunza mazingira na yaliyomo

Kubuni kazi mradi za kuzuia uharibifu wa mazingira ya shule na ya jamii.

Mazingira

Mazingira ni jumla ya vitu vyote vinavyomzunguka mwanadamu. Mazingira yamegawanyika katika sehemu kuu mbili. Kuna mazingira ya ardhini na mazingira ya angani. Kwa mwanafunzi unatakiwa kufahamu ni jinsi gani unaweza kufanya ili uweze kutunza mazingira ya shulen na ya jamii yako.

Kuna baadhi ya mambo ambayo mwanafunzi akiyafanya yatasaidia kutunza shulen pamoja na mazingira ya jamii yake kama kazi mradi juu ya ujifunzaji wake. Pia kuna umuhimu wa kuzuia uharibifu wa mazingira ya shule na ya jamii kwa kufanya mambo yafuatayo kama kazi mradi kwa mwanafunzi.

- a) Kuokota takataka zote na kuzichoma katika sehemu maalumu kwenye shimo. Ni muhimu kuchimba mashimo nyumbani na shulen ili tuweze kuchomea uchafu humo kwa kupekana na uaribifu wa mazingira unaoweza kujitokeza.
- b) Upandaji miti: Upandaji miti ni muhimu kwa mazingira ya shulen na nyumbani kwani miti katika mazingira husaidia mvua ikinyesha kwa kuzuia mmomonyoko wa udongo. Pia husaidia kupunguza upepo mkali na radi pia. Upopo unapokuwa mkali ni rahisi kuezua paa na kuangusha Nyumba. Hivyo kazi mradi ya upandaji miti inaweza kusaidia kutunza mazingira.
- c) Kufyeka sehemu zenyenye nyasi na vichaka. Hii ni kazi mradi ambayo inaweza kuzuia uharibifu wa mazingira ya shulen na jamii kwani sehemu zenyenye nyasi na vichaka ni rahisi kutunza wadudu na wanyama amba wanaweza kuhatarisha maisha yetu ya shule na jamii yetu.
- d) Kuzuia mifugo mingi kufugwa sehemu moja shulen au katika jamii, kwa njia ya kazi mradi wa kuzuia uharibifu wa mazingira ni vyema kuzuia mifugo mingi kufugwa katika sehemu moja kwani mifugo mingi uharibifu mazingira. Mifugo hiyo ni kama ng'ombe, mbuzi, kondoo bata na kuku. Hawa wanyama wakifugwa wengi sehemu moja huaribu mazingira pia na kutoa harufu mbaya sana kutokana na mbolea yao wanayoizalisha.

2.3 Kujenga uhusiano mzuri na watu wengine

(a) Uhusiano mzuri na wenzetu katika jamii

Jamii ili iwe na maendeleo mazuri na ustawi yatakiwa kuwa na mahusiano mazuri yanayolenga kuleta tabia nzuri za kuigwa na jamii moja baada ya nyininge au familia moja baada ya nyininge au mtu mmoja baada ya mwingine, mfano mwanafunzi anapokuwa mwaminifu na mkweli katika jamii au familia yake na shulenii kwa walimu na wanafunzi wenzake watu wote kwa ujumla uona mwonekano wenyewe maadili mema na hivyo kuwa na uhusiano mzuri katika jamii nzima.

Mwanafunzi anapokuwa mwaminifu pia ni rahisi kupenda kutunza rasilimali za jamii au za familia au za shulenii kwake, mwanafunzi huyo atapendwa na kila mtu, pia vitendo hivi hufanya mtu anayetunza rasilimali kuaminiwa na kila mtu. Mwanafunzi anapokuwa shulenii anatakiwa kutunza viti, chaki, madawati, vifaa vya kufanya usafi na kulinda vifaa vyote vya shule ili visiaribiwe na kuibowi.

Njia nyininge ya kutunza mahusiano mazuri katika jamii, kushirikiana kufanya jambo la maendeleo mfano kushirikiana kufyeka sehemu zenye majani, kufagia sehemu chafu, kufanya usafi katika mitaa.

Mwanafunzi mwenye kuonyesha vitendo vya heshima hupendwa na kufurahiwa na jamii mzima mfano, mwanafunzi anapoona mtu mzima amebeba kitu anaomba amsaidie, mwanafunzi mwenye kusalimia watu, huyu hujenga tabia ya mahusiano mazuri katika jamii anapoishi.

Pia mahusiano mazuri mengine mtu anayodumisha pale anapotoa muda wake, mali zake, pesa ili aweze kusaidia mtu yoyote mwenye changamoto na hii uleta mahusiano mazuri katika familia shule na jamii nzima.

(b) Vitendo vinavyoharibu uhusiano mzuri katika jamii

Kuna baadhi ya vitendo vinavyofanyika katika jamii ambavyo watu hufanya kwa makusudi au kutokuwa na makusudio, mfano vitendo vya uchonganishi, uchochezi, umbea, udhurumaji, roho mbaya, hivi ni vitendo vinavyoharibu undugu katika familia na jamii nzima. Pia mtu upenda kujenga chuki atimaye kugombana na kupelekana kwenye vyombo vya sheria, mtu mwenye tabia hizo hawezi kupendwa katika jamii hivyo yatupasa tunapokoseana tuombane samahani na tuendelee na maisha mazuri.

Tabia za wizi au kujipatia kipato kisicho halali uharibu uhusiano mzuri. Baadhi ya wanajamii, wizi usababisha hasara na kumchukia wakati mwingine kufungwa maisha au kuuawa. Hii tabia usababishia jamii kuchukia na kuvunja mahusiano na mtu kama ni mwizi.

Pia kuna tabia ya uongo na matusi. Hii tabia siyo nzuri hasa mwanafunzi anapokuwa shuleni au katika jamii mtu muongo usababisha ugomvi, migogoro kwa wanafunzi wenzake na hivyo usababisha mahusiano mabaya kwa kuwa yeze hana uvumilivu kila anachokiona ni kukisema, pia kila anapochokozwa ni matusi hivyo hawezu kuwa na mahusiano mazuri na wenzake.

Aidha mtu anapokuwa mvivu na kutotimiza wajibu wake katika utendaji kazi wake nao unaweza kusababisha mahusiano mabaya kwa wenzake na hata kwenye jamii anapoishi, mfano mwanafunzi anapopewa kazi ya kufanya halafu mwenzake asifanye na awe mvivu huwa inakatisha tamaa na kusababisha kumchukia mtu mvivu.

Zoezi:

1. Eleza kwa kifupi maana ya kauli zifuatazo:

i. Mtu mwizi ni hatari katika jamii.

Jibu:

Mtu mwizi ni hatari katika jamii inayomzunguka kwa sababu yeze ni mtu asiyetulia na kurizika na mali aliyonayo au na kitu chake alichonacho mfano shuleni au nyumbani kila mtu umwogopa na umtenga mwizi hivyo hukosa mahusiano mazuri na jamii nzima inayomzunguka na ni hatari kwa sababu anaweza kufungwa au kupigwa akafa au akajeruhiwa na hivyo kusababisha wanafamilia au jamii kuingia gharama ambazo hawakuzitegemea zitokee na hivyo kusababisha hasara katika jamii nzima.

ii. Uvivu au kutotimiza wajibu ni tabia mbaya katika jamii na unaweza kuharibu uhusiano

Jibu:

Uvivu au kutotimiza wajibu ni tabia mbaya katika jamii kwa sababu mtu mvivu upenda kuwategea kazi wenzake na huwa hapendi kushirikiana na wenzake yeze huwa ni mtegevu kwa kila kitu, mtu anapokuwa mvivu kutimiza wajibu wake ni vigumu mfano mwanafunzi akiwa mvivu darasani, hawezu kuwahi shuleni kuhesabu namba, hushindwa hata kufagia na hawezu kukimbia mchakamchaka shuleni hivyo upewa adhabu mara kwa mara kwa sababu ya kutotimiza wajibu wake na vilevile hukosa mahusiano mazuri na wenzake wanapokuwa shuleni.

iii. Mtu mwenye kinyongo ni hatari kwa jamii

Jibu:

Mtu mwenye kinyongo ni hatari kwa jamii kwa sababu ushindwa kuwa mvumilivu, mstahimilivu, hukosa busara, kukosa huruma, hujenga chuki, upenda kulipiza hivyo mtu huyu sio mzuri bali

yatupasa tunapofanyiwa vitu vibaya tusiwe na kinyongo ili tusije tukaharibu mahusiano mazuri kwa wenzetu katika jamii, yatupasa kuwa wavumilivu kusamehana na kupenda kuombana msamaha mtu anapokukosea ili kuepuka kujenga chuki na kuwa na vinyongo katika jamii zetu, mfano tunapokuwa shuleni au tunapokuwa nyumbani kinyongo sio kizuri kinavunja mahusiano mema.

iv. Ukiwa mkweli na muwazi watu watakupenda

Jibu:

Mtu unapokuwa mkweli na muwazi watu watakupenda sana kwa mfano mwanafunzi anapokuwa shuleni akiwa mkweli na muwazi walimu umpenda na kumshirikisha katika maamuzi mbalimbali, anaweza kupewa uongozi kama kiranya, monita, mtunza vifaa vya shule au mfagia ofisi ili aweze kutunza vitu vya shule na awe mkweli na muwazi kwa chochote atakachokiona akilinde au akihifadhi asiwe muongo na asiwe mwizi awe muwazi na mkweli hivyo kusababisha mahusiano mema shuleni na nyumbani.

v. Je, kujitolea kunakuza uhusiano mzuri katika jamii?

Jibu:

Ndiyo kujitolea kunakuza uhusiano mzuri katika jamii kwa sababu mtu anapo jitolea kufanya kazi kumsadia mwenzake jamii inayomzunguka humpenda na atakuwa mfano wa kuigwa, kwa sababu anaonyesha kujali, kupenda wenzake, kuonyesha ushirikiano, mshikamano na kutafuta mahusiano mazuri na wenzake katika jamii na hivyo jamii itampenda na itapenda kuiga tabia yake ya kujitolea ili jamii nayo iendeleze mahusiano mema kwa kuiga tabia ya huyo anaye jitolea.

2. Taja baadhi ya matendo katika jamii yanayofanywa na watu ambayo yanaharibu uhusiano mzuri mionganoni mwa wanajamii.

Jibu:

Matendo hayo ni:

- i. Uvivu
- ii. Ubinafsi na kutojali wengine
- iii. Wizi au utapeli

- iv. Chuki na migogoro
- v. Kukosa heshima au kutokuheshimu wakubwa
- vi. Uongo na uchonganishi

Mikakati ya Kukemea Vitendo Vinavyoharibu Uhusiano Mzuri na Watu Wengine

Kama mwanafunzi unatakiwa kutenda matendo mbalimbali ambayo yataleta mshikamano na uhusiano mzuri shulenii na katika jamii nzima. Mwanafunzi unaweza kuhimiza mshikamano, upendo na amani shulenii na katika jamii yako, endapo mwanafunzi huko shulenii unaweza kuhimiza kuanzisha vilabu vya masomo, vilabu vya michezo, mikutano ya wanafunzi, vikundi vya kujadiliana ikiwa ni sehemu mojawapo ya kutafuta mshikamano na kusaidia katika masomo ili kufaulu mitihani vizuri. Vilevile kuanzisha klabu za kukemea wanafunzi wenyewe maadili mabaya kama vile utoro, kutoandika darasani, wakorofii, kuwapiga wenzao, mwenye matusi, wavivu na wachelewaji.

Vilevile uwezo wa kuunda kamati za usuluhishi ili kukemea vitendo hivyo visitokee shulenii na nyumbani lengo likiwa ni kuleta mahusiano mema miongoni mwa wanafunzi wanapokuwa shulenii na nyumbani ili kuonyesha matendo yanayoleta mahusiano mema katika jamii nzima na kujenga upendo, amani na mshikamano kwa watu wote wanaokuzunguka kila siku.

Zoezi:

1. Ni kwa namna gani jamii inavyoweza kupata maendeleo yao kwa haraka kutokana na mahusiano mazuri?

Jibu:

Jamii inaweza kupata maendeleo ya haraka kutokana na mahusiano mazuri kwa sababu ya jamii kushirikiana katika mambo kama yafuatayo:

- i. Ujenzi wa barabara kwa ushirikiano
- ii. Kufanya vikao vya maendeleo kwa ushirikiano
- iii. Kwa kuchagua viongozi bora wenyewe uwezo wa kujieleza na kupeleka hoja zao kwa viongozi wa serikali
- iv. Kwa kufichua vitendo vya uharifu kama kutaja wezi na kuwfichua
- v. Kwa kutunza vyanzo vya mapato yao kama wana miradi ya mtaa au kijiji

vi. Kutunza rasilimali walizonazo.

2. Ni matendo gani manne yanayokusaidia kujenga uhusiano mzuri na wenzake darasani

Jibu:

i. Tendo la upendo, unapompenda mwanafunzi mwenzio darasani lazima mtakuwa na mahusiano mazuri

ii. Tendo la kutokuwa mvivu, unapokuwa darasani ukapewa kazi ya vikundi unaposhiriki kufanya unajenga mahusiano mazuri na mwenzako.

iii. Kuunda klubu za masomo, klubu husaidia kila mwanafunzi kushiriki kufanya kazi yake kwa kushirikiana na wenzake na kutoa mawazo mfano, ugumu wa mada ngumu, ni jinsi gani watatue somo au mada ngumu na kuomba msaada kwa mwalimu

iv. Tendo la kukemea watoro, wakorofi, wagomvi wenyewe majivuno vivu dhidi ya wenzao darasani, ni tendo zuri ambalo linamfanya mtu asome kwa bidii na apende shule na ashiriki katika matendo mazuri na wenzake darasani.

3. Ni manufaa gani tunayoyapata tunapokuwa na mahusiano mazuri na wenzetu kwenye jamii inayotunzukuka.

Jibu:

i. Jamii itatoa taarifa nzuri au mbaya endapo kuna tatizo litatuliwe au kama kuna taarifa nzuri tuzifahamu.

ii. Tutapata maendeleo ya haraka kutokana na upendo, mshikamano na ushirikiano wa mahusiano mazuri ya wananchi.

iii. Jamii inao uwezo wa kufichua wanafunzi watoro majumbani na kuwapeleka shulenii

iv. Jamii inao uwezo wa kufichua watu wenyewe tabia mbaya kama wezi, wabakaji, matapeli, wavivu, wanaotumikisha watoto wadogo wasiende shule, wanaonyanyasa watoto yatima, wajane na wagane ili serikali iweze kuchukua hatua kali na kutatua matatizo hayo katika jamii nzima.

4. Taja na eleza baadhi ya matendo matatu yaliyofanywa na jamii yako ili kujenga uhusiano mzuri mionganoni mwa wanajamii unamoishi.

Jibu:

i. Kuunda kamati ndogo ya usuluhishi

Kamati hii ya usuruhishi inasaidia kutatua migogoro ya kutolewana mfano darasani, kwenye familia, kwenye kijiji au mitaa na hivyo kamati hii kufanya watu waelewane na kuwa na mahusiano mazuri kila sehemu.

ii. Kushauri: Jamii inapotaka kujenga uhusiano mzuri lazima kuwepo na ushauri ili endapo kuna tatizo litatuliwe kwa kushauriana na kujenga uhusiano mzuri.

iii Kukemea au kuripoti watu wanaokwenda kinyume na maadili, hii inasaidia kila mwanajamii kujilinda asifanye kosa lolote au mwanafunzi asifanye kosa kwa kuogopa kuchukuliwa hatua na sheria.

Umuhimu wa Uhusiano Mzuri Katika Jamii

Uhusiano mzuri katika jamii uleta upendo, amani, mshikamano, nidhamu, maendeleo pamoja na mahusiano mema. Umoja huu uleta maendeleo na mafanikio makubwa katika shule, mitaa au vijiji na jamii nzima na kuleta mafanikio kutokana na mahusiano mazuri jamii iliyonayo.

Faida na umuhimu wa uhusiano mzuri ni kama zifuatazo

i. Jamii inajipatia maendeleo ya haraka sana

ii. Jamii hujenga majengo inayohitaji mfano hospitali au zahanati, shule pamoja na masoko ya biashara.

iii. Jamii hujitahidi kupeleka watoto shule ili wapate elimu bora

iv. Jamii huimarisha ulinzi na usalama kila mahali, mfano shulenii na nyumbani

v. Jamii hujivekea mazingira ya kila mtu kuwajibika kuepukana na uvivu

vi. Jamii huanzisha vikundi vya kusaidiana mfano kama vikoba n.k

vii. Jamii hutambua rasilimali zilizopo katika mazingira yao ili wazitumie ziweze kuwasaidia mfano ardhi, misitu, mito, maziwa, bahari, madini, pamoja na mbuga za wanyama.

Zoezi:

1. Taja vitendo vitano vinavyoweza kuharibu uhusiano mzuri na mwanafunzi mwenzako au jamii unamoishi.

Jibu:

- a) Uvivu wa kutoshirikiana na wenzangu
- b) Ugomvi na kupigana
- c) Ubinafsi wa kupendana kushirikana na wenzangu
- d) Ulinzi wa kuiba vitu vya wenzangu
- e) Kutopenda kukemewa na kushauriwa ninapokosea

2. Ni mikakati gani unayoweza kujenga ikawa na mahusiano mazuri na wenzako darasani:

Jibu:

- a) Mkakati wa kusoma kwa bidii ili kufaulu
- b) Kujenga nidhamu kwa walimu, wanafunzi wenzako na watu wote
- c) Mkakati wa kutunza thamani zote za shule ili ziwe salama
- d) Kusaidiana kwenye masomo kwa yule ambaye hujaelewa vizuri
- e) Mkakati wa kuwahi shuleni kufagia mazingira, darasa na kufyeka sehemu zenyenye majani au kuchimba mashimo ya taka
- f) Kutumia kauli nzuri, unapoulizwa swali au unapouliza swali na mwanafunzi mwenzio.

3. Andika Ndiyo au Hapana katika sentensi zifuatazo:

i. Kushiriki katika jamii inayotuzunguka katika kutenda kazi zinazojitokeza mfano kufyeka, kuokota taka. Je kunaleta uhusiano mzuri.

Jibu: Ndiyo

ii. Kuunda klabu za kutatua masomo magumu, je ni uhusiano mwema na wanafunzi wenzio?

Jibu: Ndiyo:

iii. Watu wavivu uweza kuleta maendeleo mazuri katika jamii unayoishi?

Jibu: Hapana

iv. Wanafunzi hawawezi kuleta mchango wowote katika jamii wanamoishi na hivyo hawaruhuswi kushirikishwa jambo lolote.

Jibu: Hapana

v. Vikundi vya ulinzi na usalama katika jamii vinapaswa kuundwa na jeshi la polisi bila kuwashirikisha wanajamii.

Jibu: Hapana

6. Chagua jibu lililo sahihi na ujaze kwenye kisanduku:

i. Ni jukumu lipi linalokuhusu katika kudumisha upendo na amani katika jamii unamoishi?

- a) Kutetea wavivu na wezi katika jamii
- b) Kuelimisha wanajamii kuwa na mahusiano mema na kupendana
- c) Kutoshauri wanajamii kushiriki katika mikutano ya wanajamii (b)
- d) Kuudhuria shulenii bila kukosa

ii. Kujali na kuheshimu jamii kuwa mkweli, mwajibikaji kwa jamii, Je unaweza kuwasaidia watu katika mahusiano mema?

- a) Unaweza kujenga hofu kwa watu
- b) Jamii itajenga mahusiano mema na mshikamano
- c) Wezi, wavivu, na wakorofi watafanya fujo kwenye jamii (b)
- d) Ni uzembe wa jamii kutokuwa na viongozi bora

iii. Mwanafunzi mwenye heshima, upendo, mshikamano na asiye mvivu. Je anaweza kuleta maendeleo darasani kwa kufanya yafuatayo?

- a) Kuwaibia wenzake rula, penseli, daftari na mifutio
- b) Kuwa mtoro, mvivu, kufanya kazi za darasani

- c) Kwa kuongoza migogoro na maandamano kwa wanafunzi wenzake (d)
- d) Kushauri wenzake wasome kwa bidii, kuongoza vikundi vya kuwahi shulen na kushauri wenzake wawe na adabu na mahusiano mema.

Oanisha sehemu A na sehemu B ili kupata sentensi sahihi.

Sehemu A	Sehemu B
<p>7. Uchochezi</p> <p>8. Ulinzi na usalama</p> <p>9. Uvivu na kutotimiza wajibu</p> <p>10. Upendo na amani hutokana na tabia ya</p> <p>11. Wizi na utapeli</p>	<p>a) Vitendo vinavyoharibu uhusiano mzuri katika jamii</p> <p>b) Kushawishi, kuhamasisha watu kupinga serikali</p> <p>c) Ni tabia mbaya inayoweza kupelekea kufa au kufungwa maisha</p> <p>d) Kutofagia shulen nyumbani na kutosalimia wakubwa</p> <p>e) Ni njia ya kudumisha amani na utunzaji wa mali za jamii</p> <p>f) Mahusiano mema katika jamii au familia unayoishi</p>

Jibu

7. B
8. E
9. A
10. F
11. C

**Kupata huduma ya nukuu/notes zaidi za msingi na sekondari,
wasiliana nasi kwa namba 0765829898**

KUWA MWAJIBIKAJI

3:1 Kulinda rasilimali na maslahi ya nchi

Rasilimali ni vitu vyote muhimu ambavyo ni vya thamani vinavyomilikiwa na nchi. Tutajifunza rasilimali za nchi au umma ili tuweze kujua jinsi ya kuzilinda na kuzithamini. Pia tutajifunza jinsi ya kulinda maslahi ya nchi na faida tunazopata na hasara tunazopata kutokana na matumizi mabaya ya watu wasio heshimu rasilimali kwa ajili ya maslahi ya nchi.

(a) Kubaini athari za rushwa kwa rasilimali na maslahi ya nchi.

Rasilimali za nchi ni muhimu kwa maendeleo ya nchi na ustawi wa wananchi wake. Hata hivyo rushwa inaposhamiri husababisha madhara mengi katika matumizi ya rasilimali za nchi. Baadhi ya athari za rushwa kwa rasilimali za nchi ni kama zifuatazo:

a) Kuathiri upangaji wa utekelezaji wa mipango ya maendeleo. Katika nchi yetu baadhi ya viongozi wasio waadilifu na wasioipenda nchi yetu wanaouwezo wa kutengeneza mbinu za mipango mibovu ya rushwa ili kurudisha nchi yetu nyuma ila serikali inao wajibu wa kutoa elimu katika jamii na sekta mbalimbali ili watu waepukane na uwindaji wanyama pori holela, uchimbaji madini hovyo na uchafuzi wa vyanzo vya maji. Hii elimu itolewe kwa sababu njia ya kutumia rushwa ni kubwa, lakini endapo watu wataelimishwa, rasilimali hizo za nchi zitatunzwa na kukaa salama. Endapo rushwa itadhibitiwa itasaidia kutimiza mipango na malengo thabiti ya kuendeleza, kulinda rasilimali za nchi yetu.

b) Ukiukwaji wa utaratibu sahihi wa matumizi ya rasilimali.

Rushwa inaweza kufanya viongozi kupindisha utaratibu wa matumizi ya rasilimali kwa manufaa yao binafsi au watu waliowapa rushwa, utaratibu wa matumizi ya rasilimali haufuatwi kwa mujibu wa sheria. Endapo utaratibu hautafuatwa hali hii itakwamisha ukamilishaji wa miradi ya maendeleo ambayo serikali imepanga kufanya katika nchi na hivyo kuchelewesha utoaji huduma za kijamii na maendeleo ya nchi kwa jumla.

c) Ukosefu wa huduma za kijamii.

Rushwa inasababisha haki isipatikane pale ambapo panatakiwa kutendwa haki, serikali huweza katika mambo mbalimbali kwa wananchi mfano huduma za afya, elimu(ujenzi wa shule), wananchi kuletewa maji na umeme lakini viongozi wanapokuwa na tamaa ya kupokea rushwa unakuta jamii kama haijatoa rushwa huduma hizo muhimu kupelekwa inakuwa ngumu. Pia kwenye ujenzi wa miundo mbinu utakuta kama ni ujenzi wa barabara unafanyika kwa kiwango

cha chini na pia kuchukua muda mrefu sana kumalizika kisa wananchi hawajatoa rushwa kwa viongozi husika, hivyo jamii na serikali hupata hasara na hupoteza muda mwingi wa kupata maendeleo sehemu husika.

d) Ukiukwaji wa sheria na upotoshwaji wa haki:

Kitendo cha upokeaji rushwa kwa viongozi ni kitendo cha ukiukwaji haki na sheria za serikali na jamii. Ukiukwaji wa sheria, huku kunaweza kusababisha vurugu, fujo maandamano na migogoro isiyoisha, kwa sababu ya viongozi kuchukua rushwa na kutotekeleza wajibu wao. Kwa mfano viongozi wanaweza kupokea rushwa kwa watu kutoka nje ya nchi na kuwapa maeneo wachimbe madini au viongozi wanaweza kugawa maeneo ya viwanja vya kujenga wakawapa matajiri na wakawanyanya masikini, vilevile viongozi wanaweza kugawa ardhi kwa wafugaji, wakawanyima wakulima, mfano kama huko Morogoro Kilosa, wafugaji walivyosumbua wakulima kukawepo na migogoro ya ardhi na viongozi wakaamua kuingilia kati ndipo haki ikapatikana. Hivyo ukiukwaji sheria na upotoshaji wa haki unatokana na rushwa katika jamii.

Zoezi:

1. Ni jinsi gani huduma za jamii zinavyoweza kuathiriwa na rushwa.

Jibu:

- Huduma za jamii zinaweza kuathiriwa na rushwa kwa sababu ya utendaji mbaya wa viongozi.

- Huduma za jamii mfano kujenga shule, zahanati, ujenzi wa Barabara, uchimbaji wa visima na huduma za umeme, n.k. huduma zinaweza zisipatikane kutoptaka na uongozi mbaya unaopenda rushwa kwa sababu viongozi wengine hutegemea wananchi wachange pesa za kuwahonga ili kibali au idhini itolewe na kiongozi ili walengwa wapate huduma hizo.

2. Rushwa inawezaje kusababisha ukosefu wa amana na utulivu katika jamii?

Jibu:

Rushwa ni njia mojawapo ya kuvunja amani na utulivu katika jamii na katika nchi mfano:

- a. Maskini akidhulumiwa na tajiri, tajiri ni rahisi kushinda kesi kwa sababu atatoa rushwa
- b. Mfugaji na mkulima kugombea ardhi, lazima mfugaji atatoa rushwa ili apewe ardhi afuge mifugo yake.
- c. Wahamiaji haramu wanahonga rushwa kwa kuitia njia zisizo sahihi kuingia nchini na kuvunja amani yetu.

d. Wizi wa pembe za ndovu, watu wanatoa rushwa ili wawinde na waweze kupeleka pembe za ndovu kwenda nchi za nje. Hapo tunaona ni jinsi gani rushwa inavyovunja amani na utulivu katika jamii na nchi.

3. Mapendekezo gani yanastahili kuzuia rushwa kwenye matumizi ya rasilimali na nchi?

- a. Wananchi wafuate sheria, taratibu na kanuni za nchi zinasemaje.
- b. Wananchi waelimishwe kutotoa rushwa kwenye huduma zinazotolewa ambazo ni huduma muhimu za jamii kama elimu, huduma ya afya, umeme, barabara, (miundo mbinu) wasitoerushwa kwani ni kazi ya serikali kutoa huduma kama hizo kwa jamii.
- c. Wananchi watoe taarifa kwa viongozi wasio kuwa waadilifu na waaminifu wanaotaka rushwa.
- d. Wananchi walinde vyanzo vyote vya rasilimali za nchi, kama mbuga za wanyama, uchimbaji, madini, uvuvi haramu na utumiaji wa mabomu. Ukataji miti hovsky, uchomaji vichaka na nyasi, upasuaji mbao, uchomaji mkaa hovsky. Uwindaji wanyama pamoja na ufugaji hovsky unaoaribu vyanzo vya maji na kusababisha ukosefu wa maji hasa maeneo ya vijijini.

(b) Kutoa elimu kwa jamii kuhusu athari za rushwa kwa rasilimali na maslahi ya nchi.

Rasilimali za nchi ni kitu chochote ambacho kina umuhimu na maslahi nchini, ambacho nchi inaona ni bora kuzilinda, kuzitunza na kuzigharamia ili ziweze kuleta faida kwa mtu yeote na kwa vizazi vijavyo katika nchi na hata katika nchi nyingine pia. Maslahi ya nchi yanatakiwa kulindwa na kila mwananchi na taasisi zote ikiwa ni pamoja na madhehebu ya dini na taasisi nyingine zisizo za kiserikali.

Taasisi za kidini hutoa mafundisho kwa waumini wao dhidi ya rushwa na hivyo waumini hutambua athari za rushwa ambazo zinatokea katika jamii. Asasi hizo za kiserikali ni pamoja na taasisi za watu binafsi za kujitolea, taasisi za kidini na asasi za kiraia, baadhi ya asasi hizi hutoa huduma kwa jamii za kiuchumi, kiafya, elimu pamoja na sheria bila kuhitaji malipo yoyote. Asasi hizi zimesaidia jamii sana kuielimisha juu ya kutotoa au kupokea rushwa yoyote.

Hivyo elimu hiyo ni nzuri husaidia jamii kuelewa kwa kina jinsi ya kulinda rasilimali za nchi yao na kufichua maovu yanayo jitokeza yanayo husiana na upokeaji na utoajiwarushwa. Pia elimuhiyoinawawezesha wananchi kujua sheria na kuzifuata ili kuweza kupambana na vitendo vya kuvunja amani, kuleta migogoro na jamii kukosa utulivu kutokana na vitendo vya upokeaji na utoaji rushwa kwenye jamii.

Changamoto zinazokubali utoaji wa elimu dhidi ya rushwa:

Asasi zisizo za kiserikali na taasisi za kiserikali zinapata changamoto mbalimbali katika utoaji elimu dhidi ya rushwa kwa sababu ya changamoto ambazo zinakutana nazo kama zifuatazo:-

a. Mitazamo tofauti katika jamii:

Mitizamo hii katika jamii katika harakati za kupambana na rushwa watu huchukulia tofauti kwa sababu, watu huwa na weledi mdogo wa kuona kuwa usipotoa kitu chochote hauwezi kusaidiwa endapo unashida mfano mitazamo hii hutokea katika ofisi za serikali au za umma na binafsi, maeneo mengi rushwa huchukuliwa kama zawadi au shukrani kwa kupata huduma fulani. Pia mfumo wa rushwa baadhi ya wanajamii huchukulia kama kawaida, huona kama ni mfumo usiokwepeka na hivyo huona kama mfumo huo kuuondoa ni vigumu na uona kama ni kawaida kutoa rushwa.

b. Uhaba wa fedha na rasilimali watu:

Uhaba wa fedha na rasilimali watu ni vyanzo muhimu katika utoaji na uwezeshaji elimu kwa jamii ya rushwa, uhaba wa fedha na rasilimali watu unaosababisha ukwamishaji wa utoaji elimu kwa jamii juu ya rushwa.

c. Ushirikishwaji hafifu wa sekta binafsi:

Sekta binafsi ni wadau muhimu katika mapambano dhidi ya rushwa, sekta hii inashughulikia masuala ya jamii kama afya, biashara, kilimo, na elimu. Hivyo sekta hii imekuwa na ushiriki hafifu katika mapambano dhidi ya rushwa. Hivyo sekta binafsi zimekuwa zinashindwa kutoa elimu ya mapambano dhidi ya rushwa

Zoezi:

1. Taja njia tatu zinazoweza kusaidia kutatua tatizo la upokeaji rushwa na utoaji rushwa nchini:

Jibu:

a. Ni kuelimisha jamii juu ya haki na sheria zilizowekwa katika kuhudumia mtu ye yeyote na kujua wajibu wa huyo mto haki.

b. Njia ya kutumia asasi za kidini na watu binafsi, kuelimisha jamii juu ya athari za rushwa.

c. Kutumia njia ya kutoa taarifa za mto rushwa au mpokeaji rushwa ili wakamatwe na kuchukuliwa hatua za kisheria.

2. Vyombo vya habari vina mchango gani katika kutoa elimu dhidi ya rushwa?

Jibu:

Vyombo vya habari vina mchango mkubwa katika utoaji elimu juu ya rushwa kwani taarifa za watoa rushwa au wapokeaji rushwa hutangazwa bila kificho. Kila mwanajamii aone jinsi gani vitendo vya rushwa vinavyokemewa kwenye televisheni, redio, kwenye magazeti, na kwenye mitandao mingine ya kijamii, hivyo tunaona kuwa vyombo vya habari vina mchango mkubwa kwa jamii.

3. Ni changamoto gani za utoaji elimu nchin dhidi ya rushwa?

Jibu:

a. Elimu dhidi ya rushwa:

Elimu inayotolewa dhidi ya rushwa si watu wote wanaipokea vizuri, watu wengine hupokea katika mtazamo tofauti huona kama asipotoa rushwa hawezi kupata huduma yoyote.

b. Fedha:

Fedha ni changamoto sana dhidi ya utoaji elimu dhidi ya rushwa, kwani unapotoa elimu unatakiwa pia kutoa semina, kuchapisha matangazo, kutangaza kwenye vyombo vya habari, hata pia kuandaa mikutano, kwa hiyo tunaona kuwa pesa inahitajika katika maandalizi hayo yote na kadhalika kama hakuna pesa huwezi kufanikiwa.

c. Ukosefu wa jukwaa la kitaifa:

kutokuwepo na jukwaa la kitaifa pia kunasababisha jamii kukosa elimu dhidi ya rushwa nchini.

d. Ushirikishwaji hafifu wa sekta binafsi ni changamoto kwani sekta binafsi hushughulikia jamii ili jamii iweze kuepukana na rushwa katika upande wa elimu, afya, kilimo, biashara pamoja na maeneo mengine.

4. Kwa kutumia mifano, eleza namna rushwa inavyoweza kuchangia kurudisha maendeleo ya mtu nyuma.

Jibu:

Rushwa ni mbaya, mtu anaweza asifanikiwe na asipate maendeleo au msaada kisa hajatoa rushwa. Kwa mfano;

- Mwanafunzi anasoma na anahitaji kufauluu vizuri, utakuta baadhi ya walimu wanahitaji atoe rushwa ili aonyeshwe mtihani ili afaulu, asipotoa anafelishwa.
- Mfanya biashara anahitaji leseni ya biashara, anatakiwa kutoa rushwa ili apewe leseni asipotoa leseni haitolewi.
- Mgonjwa anapoenda hospitalini asipotoa rushwa kumuona daktari ni rahisi kutohudumiwa na hivyo ugonjwa wake kuongezeka kwa sababu ya kukosa huduma.
- Msaada wa fedha mfano benki au shirika lolote unahitaji pesa za ujenzi ukishindwa kutoa rushwa unanyimwa mkopo na hivyo hurudisha maendeleo yako nyuma.

Andika ndiyo au hapana katika sentensi zifuatazo

5. Kazi ya kuzuia na kupambana na rushwa katika jamii ni kazi ya TAKUKURU tu?
6. Huduma za jamii zinaweza kuathiriwa na utoaji na upokeaji rushwa katika jamii.
7. Ufanisi katika ujenzi wa miundo mbinu ni njia mojawapo ya kutokumbana na rushwa.
8. Ukiukwaji wa haki za binadamu ni matokeo ya kushamiri kwa utoaji rushwa.
9. Mapambano dhidi ya rushwa katika kulinda rasilimali za nchi ni jukumu la serikali tu.
10. Kukosekana kwa maadili katika jamii ni chanzo cha utoaji na upokeaji rushwa kwa sababu ya tamaa.
11. Kuna uwezekano mkubwa rushwa ikawa ni chanzo cha kutohifadhi vizuri mbuga za wanyama, wakaibiwa.
12. Asasi zisizo za kiserikali husaidia kutoa elimu kwa wananchi dhidi ya rushwa?
13. Taifa linaweza kuendelea na kuwa na rasilimali vitu na watu kwa kupinga rushwa isiendelee kushamiri.
14. Jamii inawajibu wa kupambana kuwapenda viongozi wote wapokea rushwa kwa sababu ya amani ya nchi tuliyonayo.

Majibu

5. Hapana
6. Ndiyo
7. Hapana

8. Hapana

9. Hapana

10. Ndiyo

11. Hapana

12. Ndiyo

13. Ndiyo

14. Hapana

Chagua jibu lililosahihi kisha andika kwenye kisanduku

11. Taasisi za kiserikali na zisizo za kiserikali zinawezaje kudhibiti jamii katika harakati za kupambana na rushwa?

a. Kupambana na wanaotoa taarifa za rushwa kwenye jamii

b. Kuelimisha walioathiriwa na rushwa tu

c. Elimu kutolewa kwa jamii juu ya athari za rushwa ()

d. Kuwapa msaada wa pesa wanaokumbwa na utoaji na upokeaji rushwa

12. Elimu inayotolewa na viongozi wan chi jamiii pamoja viongozi wa dini. Je! Inasaidia?

a. Inasaidia watu kujenga kujihamini na kutoogopa rushwa ()

b. Inasaidia kuelimisha jamii na hivyo rushwa kutokomezwa katika jamii kwa sababu kila mtu anakuwa makini.

c. Kwani endapo kila mwananchi atachukua hatua hizo

d. Rushwa kutokomezwa ni vigumu.

Majibu

11. C

12. B

3:2 Kusimamia majukumu

Kupangilia jinsi ya kutekeleza majukumu yako kwa jamii.

Katika mada hii tunajifunza utekelezaji wa majukumu yetu sisi kama wanafunzi, wanajamii na wananchi kila mtu anao wajibu wa kulinda, kutunza kutekeleza majukumu yake na hatimaye afikie malengo yaliyokusudiwa. Hivyo ni muhimu kila mtu kutekeleza majukumu yake katika jamii na migogoro ambayo inaweza kutokea kwa mtu kushindwa kutekeleza majukumu yake katika jamii husika.

Kutekeleza majukumu katika jamii yako

Kutekeleza majukumu katika jamii ni tendo la kufanya shughuli au kazi ambazo unatakiwa au unatarajia kufanya kwa ufanisi kulingana na muda au majukumu uliyonayo katika jamii inayokuzunguka. Pia mwanajamii anaweza kutekeleza majukumu yake binafsi akiwa nyumbani au kazini. Pia na mwanafunzi anaweza kutekeleza majukumu yake awapo shuleni na nyumbani. Katika utekelezaji wa majukumu kunasaidia mwanafunzi kujifunza kwa raha kwani mwanafunzi ambaye ni msikivu, mtulivu na asiyekuwa mvivu, shuleni na kwa jamii huwa anafaulu vizuri kutokana na kufahamu wajibu wake.

Katika jamii mwanafunzi anatakiwa kushiriki katika kazi mbalimbali ili ajifunze jinsi ya kutekeleza majukumu kama, kufua nguo, kupika, kufagia, kuosha vyombo, kuchota majina kulima pamoja na kufyeka. Pia mwanafunzi anaweza kushiriki katika majukumu mengine shuleni kama kufyeka, kusafisha vyombo vya walimu, kufagia mazingira machafu ya shule endapo ujenzi wa madarasa unatokea anaweza kushiriki kusomba mchanga, tofali, kokoto na maji hivyo kuonyesha tendo zuri la kutimiza wajibu shuleni na nyumbani. Vilevile mwanafunzi atajifunza mambo mengi hata kama hajui na endapo atakuwa amemaliza ni rahisi kuishi sehemu yoyote sababu atakuwa anafahamu kazi nyingi ambazo ni rahisi kujiajiri mwenyewe.

Kushiriki kutoa huduma za jamii

Mwanafunzi mwenye tabia nzuri na nia nzuri na jamii yake atapenda kuleta maendeleo katika jamii inayomzunguka kwa kutoa huduma mbalimbali ambazo zinaweza kuleta mabadiliko katika jamii yake. Mfano anaweza kushauri watoto watoro waende shule na anaweza kufundisha wanafunzi wasio andika kusoma, kuandika na kuhesabu wakajua hivyo kupelekea kushiriki kutoa huduma ya elimu katika jamii yake.

Mwanafunzi huyo anaweza kushiriki katika kutunza vyanzo vya maji katika mtaa, anao uwezo wa kupanda miti kandokando ya vyanzo vya maji ili ardhi isiporomoke na hivyo kusababisha wanajamii kujifunza kitu kutoka kwake.

Mwanafunzi anaweza pia akashiriki katika kutunza mazingira ya jamii kwa kufyeka nyasi, kuokota takataka zilizotupwa hovyo, kuchoma taka na pia anaweza kutunza mazingira kwa kutoa

taarifa kwa viongozi kuhusu watu wanaochoma moto na kuharibu mazingira vilevile na wanaochoma mkaa, ukataji miti hovyo, ili viongozi wawachukulie hatua kwa sababu ya kuharibu rasilimali za nchi.

Zoezi:

1. Toa mawazo jinsi utakavyoshiriki na wanafunzi wenzako kuelimisha wanajamii kutunza mazingira na mali zao katika eneo unaloishi.

Jibu:

Nitaelimisha jamii faida zinazopatikana katika utunzaji wa mazingira na mali zao. Wanajamii wanatakiwa kutunza mazingira yao ili kupekana na mlipuko wa magonjwa ambayo yanaweza kuleta hasara kwa jamii na serikali kwa ujumla, mfano magonjwa kama kipindupindu hutokana na mazingira machafu, endapo mazingira yatatunzwa magonjwa hayatatokea.

Vilevile, utunzaji wa vyanzo vya maji maji ni muhimu katika jamii, jamii hutumia maji kwa kunywa, kupikia, kufulia, kuogea, na kumwagilia, pamoja na kufugia mifugo mbalimbali kama kufuga samaki, kunywesha ng'ombe, mbuzi, kondoo, na kadhalika, kama mwanafunzi ya kupasa kutoa elimu kwenye jamii bila maji ni vigumu. Pia mali za jamii zinatakiwa kutunzwa ili uharibifu usitokee katika mazingira.

2. Ni kwa namna gani wanajamii wanaweza kutunza vyanzo vya maji katika mazingira yao?

Jibu:

Wananchi wanaweza kutunza vyanzo vya maji kwa kufanya yafuatayo kama:-

- a. Kuchimba visima imara vya kudumu
- b. Kutoruhusu mifugo mingi kufugwa kwenye jamii bali kutenga eneo maalumu la kufugia ili mifugo ipate maji.
- c. Kuripoti watu wote wanaoonyesha dalili za uharibifu kama uchimbaji mchanga kwenye vyanzo vya maji
- d. Kufyeka sehemu za vyanzo vya maji ili kutoa nyasi, vichaka na miti.
- e. Kutotupa takataka hovyo eneo la vyanzo vya maji.
- f. Kutofanya kilimo holela sehemu za vyanzo vya maji.

3. Ni njia zipi zitakazo tumika kushiriki katika shughuli za maendeleo kwenye jamii yako?

Jibu:

- Njia ambayo naweza kuitumia ni kutoa msaada wa chakula kwa wahitaji.
- Njia ya kukemea uharibifu wa mazingira ili wananchi wafahamu kuwa mazingira yakiwa masafi tutaepukana na magonjwa na hivyo tutapata maendeleo katika jamii
- Kupanda miti kuzunguka vyanzo vyta maji
- Kushawishi wazazi wapeleke watoto wao shule ili wapate elimu waondokane na umaskini katika jamii na kupata maeneo.

4. Eleza kwa kifupi ni jinsi gani kazi mradi inavyoweza kumjengea mwanafunzi kujiamini na kujiendeaza.

Jibu:

Kazi mradi inaweza kumjengea mwanafunzi kujiamini na kujiendeaza kwa sababu mwanafunzi anakuwa na uwezo wa kufanya mambo mengi na anakuwa na uzoefu ambao ameupata katika mazingira yake, mfano kama kilimo ufugaji samaki, uchongaji, usukaji, biashara ndogondogo zote hizo ni kazi mradi ambazo mtoto anaweza akajifunza shulen au nyumbani na baadaye akaweza kujipatia kipato.

Rasilimali zinazoweza kumsaidia mwanafunzi kutekeleza majukumu yake katika jamii

Kuna baadhi ya rasilimali ambazo mwanafunzi akizijua zitamsaidia kutekeleza majukumu yake katika jamii yake. Na pia rasilimali hizo zinaweza kumsaidia kujenga jamii yake kwa kujua kuwa hizo rasilimali zinapatikana katika jamii yake ambazo ni vyanzo vyta maji, misitu, mitandao ya kijamii, vyombo vyta habari, watu, ardhi, fedha na vyombo vyta usafiri, hizi ni rasilimali ambazo ziko ndani ya jamii.

Vyanzo vyta maji

Ni mito, mabwawa, mvua, pamoja na bahari, vyanzo hivi ni rasilimali muhimu katika jamii ambayo inaweza kumsaidia mwanafunzi akapata kutekeleza majukumu na kufikia malengo yake aliyyoyakusudia. Vyanzo vyta maji humsaidia mwanafunzi kulima bustani, kuvua samaki na hata kuchota maji ya kutumia pia wakati mwingine kuogelea.

Misitu

Katika mazingira tunamoishi misitu inatusaidia kuhifadhi unyevunyevu, kuhifadhi wanyama pia na viumbe wengine. Pia sehemu zenyе misitu husaidia kwa jamii mvua inyeshe sana na hivyo mkulima au mwanafunzi kama amelima mazao yake mvua husaidia kuyastawisha.

Fedha

Katika kufanikisha majukumu ya kijamii rasilimali fedha ni muhimu sana, husaidia mwanafunzi kutika shughuli nzima ya kilimo kama kununua mbegu, kununua mbolea, pembejeo na hata kununua ardhi ya kulima au kukodi ardhi pia mwanafunzi ni rahisi kujikwamua kimaisha katika jamii.

Vyombo vy'a usafiri

Vyombo vy'a usafiri ni muhimu kwani mwanafunzi hutumia vyombo vy'a usafiri kuwahi shulenii kama pikipiki, balskeli, pamoja na gari, hivi vyombo humsaidia kubeba mazao kama amelima hivyo tunaona kuwa vyombo hivi ni muhimu kwa jamii nzima.

Rasilimali watu

Mwanafunzi katika jamii yake anayoishi anahitaji rasilimali watu ili aweze kushirikiana nao katika kutimiza malengo yake.

Kuwepo kwa rasilimali watu, mwanafunzi inamsaidia katika ujenzi wa vyoo vy'a madarasa, barabara, ujenzi wa miundo mbinu, ufugaji kuku, mbuzi, ng'ombe pamoja na kilimo cha mazao na mbogamboga. Hivyo rasilimali watu husaidia mwanafunzi katika shughuli hizo na pia watu hao hao ni rahisi kununua bidhaa za huyo mwanafunzi na hivyo mwanafunzi kupata kipato kutoka kwa watu wanao mzunguka katika jamii yake hivyo tunaona ni jinsi gani rasilimali watu walivyoona umuhimu wa jamii.

Mifugo

Katika jamii kuna rasilimali mifugo, rasilimali mifugo ni muhimu kwani mwanafunzi anaweza kushiriki kufuga mifugo yake katika jamii na ikamsaidia kutimiza majukumu yeye kama mwanajamii, mifugo hiyo inaweza kutusaidia kupata kipato mfano kama nyama, maziwa na ngozi, ni vitu ambavyo vinaweza kutupatia kipato tukiiza na hivyo kumfanya mwanafunzi ashiriki katika jamii yake kwa kufuga na kuuza ili pate pesa. Pia mwanafunzi anaweza akasaidia walezi wake kwa kununua daftari, peni, penseli na ufulio kutohakana na kujishughulisha kwake katika jamii.

Zoezi:

1. Katika jamii inayokuzunguka katika maisha yako ni rasilimali ngapi unazoweza kuzitumia katika kutekeleza majukumu yako.

Jibu:

- i. Rasilimali watu, watu wanakusadia kufikia malengo uliyokusudia kuyatimiza
- ii. Fedha, rasilimali fedha hizi ni muhimu kwani ukiwa na fedha ni rahisi kufanya jambo lolote la maendeleo na hivyo fedha ni muhimu.
- iii. Rasilimali mifugo, mifugo inaweza kukusaidia kupata pesa kwa sababu unao uwezo wa kuwa nyama, maziwa na ngozi ukapata pesa na kufanyika kazi zako.
- iv. Usafiri: rasilimali usafiri itakusaidia katika kwenda shulen au nyumbani au kwenda kubeba mizigo hivyo usafiri unasaidia kufika haraka na kutopoteza muda.

2. Kwanini unahitaji watu katika kutekeleza majukumu kwenye jamii yako?

Jibu:

Watu ni muhimu katika jamii ili jamii ikamilike lazima iwe na watu, katika kutekeleza majukumu watu wanahitajika kwa sababu ya:

- i. Kushirikiana nao ili kufanya kazi za jamii na kutimiza majukumu mfano ujenzi wa barabara, shughuli za kilimo, ufgugaji na ujenzi wa nyumba ni lazima utimize majukumu kwa kushirikiana.
- ii. Ushauri ili nitimize majukumu yangu lazima niombe ushauri kwa walionizidi umri au kwa wale waliokwisha wahi kufanya kitu ambacho nataka kukifanya mfano kama nataka kufuga samaki lazima niulize watu wanaonizunguka katika jamii na wenyе utaalamu.

3. Kwa kutumia mifano ni jinsi gani maji yanavyokusudia kutekeleza majukumu yako katika jamii.

Jibu:

- i. Maji yananisaidia kufulia nguo
- ii. Kusaidia kupikia chakula
- iii. Kuoshea vyombo

iv. Kunyweshea mifugo kama ng'ombe, kuku, mbuzi, kondoo, bata, nguruwe sungura na ndege wengine kama kanga na kwale.

v. Kufugia samaki

vi. Hivyo tunaona ni jinsi gani maji yanavyoweza kuwa msaada katika kutimiza majukumu yangu ya kwenye jamii na maji ni muhimu kwani bila maji huwezi kufanya jambo lolote.

4. Ni manufaa gani unayoweza kuyapata kutokana na ardhi katika harakati za kutekeleza majukumu yako ya kila siku katika jamii yako.

Jibu:

Kutokana na ardhi naweza kupata manufaa yafuatayo katika kutekeleza majukumu yangu katika jamii kwa kila siku kwa mfano:

i. Kulima mbogamboga za kula na kuuza

ii. Kufuga samaki za kula na kuuza

iii. Kupanda miti ya matunda ya kula na kuuza mfano mapapai, maembe, fenesi, parachichi na staferi

iv. Kuchimba mashimo ya taka na kuzifukia ili kutunza mazingira

v. Kupanda miti ya kulinda udongo usimomonyoke na miti ilete kivuli na kutunza unyevunyevu

vi. Kulima viazi, karanga, njugu, magimbi, mihogo, mtama, pamoja na mpunga.

Hizi ni faida zinazotokana na ardhi katika utekelezaji wa majukumu yangu ambazo naweza kufanya na kupata kipato katika jamii yangu.

Katika kushiriki shughuli za kijamii kuna faida mwanafunzi anazipata kama zifuatazo:

Kuna umuhimu sana mwanafunzi kushiriki katika shughuli za kijamii kwani mwanafunzi anajifunza mambo mengi kama shughuli za uzalishaji mali utunzaji mazingira. Miundo mbinu, kilimo, ufugaji na ujenzi. Pia kuna faida nyingine ambazo mwanafunzi anapata kama hizi zifuatazo:-

i. Mwanafunzi atajenga upendo, amani na mshikamano kwa wanafunzi wenzake na jamii pia.

ii. Mwanafunzi anajenga maarifa mapya na ujuzi katika utendaji kazi kutokana na kushiriki katika kufanya kazi za jamii kama kilimo, ufugaji, ujenzi, anajifunza zaidi na kujua jinsi gani abuni kitu zaidi ya kile alichokiona kwa wenzake.

iii. Husaidia mwanafunzi kuoanisha nadharia na vitendo mwanafunzi huweza kupata kujua ni kipi kizuizi kati ya maarifa ya kinadhana darasani na vitendo halisi katika uzalishaji mali katika jamii hivyo mwanafunzi hugundua ni jinsi gani atumie njia ya kumsaidia.

iv. Kujengea mwanafunzi ari ya kujitolea na kufanya kazi za maendeleo kwa bidii hivyo mwanafunzi huwa na utayari kwa kufanya kazi kwa bidi kwa manufaa ya jamii yake.

v. Kumjengea mwanafunzi tabia ya kutumia muda wake vizuri mwanafunzi anapotumia muda vizuri ni rahisi kufanya mambo mengi ya maendeleo ya jamii kwani muda wa masomo ataulinda vizuri na kuhudhuria vipindi pia muda wa kuwa nyumbani atautenga kwa ajili ya kufanya mambo mengine mfano kama uzalishaji katika jamii yake.

Zoezi:

1. Taja faida tano za kushiriki shughuli za maendeleo katika jamii

Jibu:

i. Mtu anajenga upendo Amani na mshikamano.

ii. Kujenga maarifa mapya na ujuzi wa kufanya kazi zaidi.

iii. Husaidia kuoanisha nadharia na vitendo.

iv. Kumjengea kufanya kazi kwa bidi na kujitolea kwa ajili ya jamii yake katika shughuli za jamii.

v. Kumjengea ari ya kujitolea na kufanya kazi za maendeleo.

2. Eleza jinsi ushiriki wako katika shughuli za kijamii unavyokuwezesha kuoanisha nadharia na vitendo

Jibu:

Ushiriki wangu katika shughuli za kijamii umeniwezesha kuoanisha nadharia na vitendo kwa sababu ninapokuwa darasani najifunza maana ya mambo mengi mfano, ufugaji samaki, ufyekaji nyasi, ujenzi, kilimo cha aina mbalimbali, kupika, kufua nguo, kusafisha sehemu chafu kama mitaro au barabara ili ninapokuwa nyumbani kwenye jamii nashiriki kufanya kazi zote kwa vitendo halisi, mfano nafua nguo, napika chakula, nafuga, mifugo, nasafisha sehemu chafu kwa kushirikiana na wanajamii pia tunafuga mifugo ya aina mbalimbali na hivyo kuona kuwa kwenye jamii tunafanya vitu kwa vitendo.

3. Taja baadhi ya shughuli za kijamii unazofahamu ambazo wanajamii hushirikiana kuzifanya:

Jibu:

- i. Ujenzi wa shule na barabara
- ii. Usafishaji wa mazingira
- iii. Ufugaji kuku, ng'ombe, mbuzi na samaki katika vikundi
- iv. Ulinzi na usalama mitaani
- v. Uchimbaji visima veya maji

4. Taja baadhi ya rasilimali zilizopo katika mazingira unamoishi.

Jibu:

- i. Rasilimali watu kama vile wazee, watu wazima na vijana.
- ii. Rasilimali ardhi yenyenye udongo wa kichanga
- iii. Rasilimali wanyama kama mbuzi, kondoo, ng'ombe, sungura, na swala
- iv. Rasilimali maji ambayo yako kwenye maziwa, mito, mabonde, mvua, visima na chemichemi

Andika kweli au si kweli katika sentensi zifuatazo

5. Kushiriki katika kufundisha wanajamii kusoma, kuandika na kuhesabu ni jukumu la mwanafunzi tu.
6. Fedha, muda, watu, mifugo na vyombo veya usafiri ni rasilimali.
7. Kushiriki katika shughuli za ujenzi wa miundo mbinu ya shule ni kupoteza muda wa masomo.
8. Kitendo cha mwanafunzi kusaidia kazi shuleni ni namna mojawapo ya kushiriki katika kutekeleza majukumu katika jamii yake.
9. Mwanafunzi anatakiwa ahudhurie shuleni na kushiriki katika kutekeleza majukumu yake katika jamii anapoishi.

Majibu

5. Si Kweli

6. Kweli

7. Si Kweli

8. Kweli

9. Kweli

Chagua jibu sahihi kisha andika katika kiboksi kifuatacho

10. Ipi kati ya yafuatayo si faida ya kushiriki, kutekeleza majukumu katika jamii

- a) Kujenga hari ya kujitolea
- b) Kujenga maarifa na ujuzi mpya ()
- c) Kuongeza utengano katika jamii
- d) Kujenga tabia ya kutumia muda ipasavyo

11. Mwanafunzi anawezaje kushiriki ujenzi wa miundo mbinu ya barabara?

- a) Kuendesha mitambo ya barabara
- b) Kulima na kufukia mashimo ya barabara ()
- c) Kukagua na kubaini mashimo ya barabara tu
- d) Kupunguza upatikanaji wa maji na shughuli za uzalishaji mali

12. Kutunza vyanzo vya maji kama mito, maziwa na bahari huleta faida gani katika jamii?

- a) Kuongeza upatikanaji wa maji ya uhakika ()
- b) Kufanya maji ya ishe haraka ili kutafuta vyanzo vingine
- c) Wasiojiweza hupata huduma za jamii
- d) Hupunguza upatikanaji wa maji na shughuli za uzalishaji mali katika jamii

13. Ipi kati ya yafuatayo siyo matumizi sahihi ya fedha kwa mwanafunzi kutekeleza majukumu yake katika jamii.

- a) Kutumia fedha kwa ajili ya mafunzo ya ujasiriamali
- b) Kuanzisha shughuli mbalimbali za uzalishaji kama vile kilimo ()
- c) Kutumia fedha kwa ajili ya kuogelea na kula na kula vyakula
- d) Kutumia fedha kulipa ili kujifunza ujasiriamali

Majibu

10. C

11. C

12. A

13. C

Oanisha Sehemu A na Sehemu B ili upate maana na weka jibu sahihi

Sehemu A	Sehemu B
14. Rasilimali ni kama	A. Miundo mbinu yawezekana ikawa ni
15. Wahitaji ni	B. Kufua, kupika, kulima, kuchota maji
16. Ni namna ya kutekeleza majukumu katika jamii	C. Rasilimali ardhi
17. Barabara, madaraja, reli	D. Matendo mema kwenye jamii nzima
18. Mbuzi, ng'ombe, kondoo, nguruwe, sungura, samaki, na kuku ni mifugo inayofugwa kwa kutegemea	E. Watu, ardhi, wanyama, misitu na mito
	F. Adhabu zinazotolewa shuleni
	G. Wajane, yatima, wenye mafuriko, wagonjwa na wazee

Majibu

14. E

15. G

16. B

17. A

18. C

3.3 Kutii sheria na kanuni katika kutekeleza majukumu yako ya kila siku

Katika mada hii tunajifunza kutii sheria na kanuni za nchi, jamii na familia, hivyo yatupasa kutambua kuwa sheria zilizotungwa na kanuni zake lazima zifuatwe ili tuweze kuishi kwa amani na upendo.

Maana ya sheria:

Ni mfumo wa kanuni na taratibu zilizowekwa na mamlaka kwenye jamii kwa ajili ya kuongoza matendo ya uhusiano mionganin mwa wanajamii pia wakati mwingine tunasema kuwa sheria ni kanuni zinazoongoza taratibu za uamuzi na utendaji wa jambo. Pia sheria na kanuni zipo kwenye ngazi ya family, mfano kuna baadhi ya familia sheria ni kuamka saa kumi na moja asubuhi, kwa hiyo sheria hiyo na kanuni walizozijenga utakuta kuzikiuka ni vigumu, pia taasisi za kiserikali na zisizo za kiserikali zimejiwekea sheria na kanuni zinazoongoza katika utendaji wa kazi kazini. Pia wanafunzi wawapo shulenii nao wanazo sheria za shule pia na walimu wanazo sheria zao kutokana na sheria na kanuni zilizopitishwa mtu anapovunja au kukiuka lazima apate adhabu kama fundisho na onyo kwa kufuata sheria na kanuni zilizotungwa.

(a) Kuonesha vitendo vya kutii sheria ya makosa ya mitandao ya mawasiliano

Sheria ya makosa ya mtandaoni ni taratibu na kanuni zilizotungwa na bunge la Jamhuri ya muungano wa Tanzania kwa ajili ya kudhibiti utaratibu mbaya wa matumizi mabaya ya mtandao. Pia sheria hii ilitungwa na bunge mnamo tarehe 1/4/2015 na kuidhinishwa na Rais wa Jamhuri ya muungano wa Tanzania mnamo tarehe 25/4/2015. Sheria hii ina lengo la kulinda matumizi mabaya ya mtandao kwa kutumia kompyuta na teknolojia ya habari na mawasiliano (TEHAMA). Sheria hii iliandaliwa ili itumike vizuri sio itumike vibaya kwa wanajamii wote.

Mtandao ni mfano wa kumpyuta na vifaa vingine vya kieletroniki unaotumika kupeleka taarifa haraka kutoka sehemu moja kwenda nyingine kwa haraka. Mfumo huo wa mtandao ni pamoja na whatasapp, facebook, twitter, youtube, Instagram pamoja na tovuti, hizi ni njia za mawasiliano ambazo zinafikisha taarifa haraka kwa mlengwa.

Matendo yanayoonyesha kutii sheria ya makosa ya mtandao

Haya ni baadhi ya matendo yanayoonyesha kutii sheria za mtandao.

i. Utunzaji siri:

Sheria ya makosa ya mtandaoni inazuia mtu kutoa siri bila idhini ya mamlaka husika kuhusisha na utoaji siri hiyo. Hivyo ni kosa kubwa kutoa taarifa unaweza kukamatwa na polisi hata kushtakiwa mahakamani.

ii. Kusambaza picha zisizo na maadili

Katika sheria hii ni kosa la jinai kuchapisha au kusambaza picha zisizo na maadili mfano kama za ngono au uchi ni kukiuka maadili na ni matumizi mabaya ya picha. Mfano mtu anasambaza picha za watu waliokufa au moto hii ni kukiuka maadili ya ubinadamu, kwa hiyo tunatakiwa kuwa makini na picha tunazozisambaza kwenye mtandao.

iii. Kuandaa na kutuma ujumbe sahihi

Sheria ya makosa ya mtandao inapiga marufuku mtu kutuma au kuandika ujumbe usio rasmi na kutuma kwenye mtandao kwa maslahi yake binafsi, au kutaka kudanganya umma na familia, hivyo ni kosa la jinai, mtu anatakiwa kutoa na kuandaa ujumbe sahihi mbali na hapo anakiuka sheria na kanuni na ni rahisi kuchukuliwa sheria.

iv. Kuheshimu usawa wa binadamu.

Ni kosa la jinai kutengeneza taarifa zinazolenga kudhalilisha watu na kuwabagua kwa misingi ya ukabila, utaifa, rangi na dini. Ili kutii sheria ni muhimu kuheshimu haki za binadamu na kujua kuwa kila mwanadamu anayo haki ya kuheshimiwa na kuthaminiwa.

v. Kutoa takwimu au taarifa sahihi:

Ili kutii sheria za kimtandao ni kosa la jinai kutoa takwimu au taarifa zisizo sahihi kwani ni ukiukwaji wa na sheria za kimtandao, hivyo yatupasa kutoa takwimu na taarifa sahihi ili kukwepa upotoshaji na ukiukwaji wa sheria za mtandao.

Umuhimu wa makossa ya mtandao.

i. Kuelimisha jamii juu ya usalama na amani ndani ya nchi

ii. Kuzuia udhalilishaji wa viongozi wa serikali na watu binafsi

iii. Kuzuia au kudhibiti vitendo vya uhalifu kama utapeli, wizi, biashara haramu na ukiukwaji wa haki za binadamu.

iv. Kujenga mahusiano mema mionganini mwa wananchi na serikali

v. Kujenga tabia ya mtu kutojichukulia sheria mkononi bali afuate sheria na kanuni za mtandao.

Njia za kuepuka kufanya makosa wakati wa kutumia mitandao ya mawasilano:

Kila mtu anayemiliki kifaa cha mawasiliano ya mtandao yampasa kujua na kujifunza sheria. Kila mtuamiaji ajue kwani itamsaidia kufuata utaratibu na maadili ya utumiaji mtandao ili kukwepa usumbufu wa kutojua sheria za mtandao. Sheria na kanuni za nchi lazima zifuatwe ili mtandao utumike bila kuvunja sheria.

Pia njia nyingine ni kubaini mtoaji taarifa na mpoakeaji taarifa. Hii inatusaidia mtu anapotoa taarifa isiyo rasmi azuiliwe kuitoa ili isife ikaleta mtafaruku wa watu kuchanganywa na taarifa isiyo sahihi. Taarifa kabla hajjasambazwa ni lazima ichunguzwe kama inafaa kutolewa kwa jamii au haifai.

b) Faida za mitandao ya mawasiliano

Mawasiliano ni kupeana habari au taarifa kwa njia ya mdomo. Pia kuna njia nyingine za kupeana habari kama njia ya barua, simu, barua pepe, televisheni, redio, magazeti, ishara na lugha za alama. Hizi ni njia za mawasiliano ambazo ni nzuri na watu wengi huzitumia.

Njia hii ya mitandao imekuwa ikisaidia sana kwa wanajamii wote kupata taarifa mbalimbali kila mara, taarifa hizo ni kama taarifa za misiba, watu waliopotea, majanga, maafa, afya ya elimu na matangazo mengine.

Pia kuna baadhi ya faida nyingi tunazozipata kupitia mawasiliano kama kutuma na kupokea pesa bila usumbufu wowote kujitokeza. Tunafanya miamala kwa kutumia mitandao ta tigo pesa, M-Pesa, Airtel Money, Halo Pesa, na nyingine pia hapa ndo tunapoona faida nyingi za mawasiliano.

Mitandao ya mawasiliano inajenga na kulinda umoja, amani na upendo kwani tunapowasaliana mara kwa mara na kupeana habari tunarahisisha kazi, tunajenga ulinzi na usalama na ni rahisi pia kupata taarifa za wahalifu na hivyo kuweza kudhibiti mtandao wa uhalifu kwenye jamii na nchi kwa ujumla.

Njia za kutoa elimu ya matumizi sahihi ya mitandao ya mawasiliano.

Baadhi ya njia ambazo zinaweza kutumika kutoa elimu ya mawasiliano ni kama zifuatazo:-

i. Kutoa semina na mikutano

Njia hii inasaidia sana kuitumia katika kuelimisha watu juu ya elimu yay matumizi ya mtandao kwani watu hushiriki na kufundisha faida na hasara za mtumizi haya ya mtandao.

ii. Madhehebu ya dini

Kwa kutumia njia ya dini, kanisani, msikitini ni rahisi wafuasi wa dini kutii mafundisho ya kimaadili yanayotolewa na viongozi wao wa kidini na kuwasikiliza kujua jinsi mitandao ya kijamii inavyoweza kusaidia au kuharibu jamii kulingana na mtumiaji anayotumia katika mawasiliano sababu mawasiliano yaweza kuwa mabaya au mazuri.

iii. Kupitia makundirika

Njia hii ni nzuri na ni rahisi kuitumia kwani vijana walio wengi hupenda kutumia mitandao ya kijamii kwa ajili ya kusoma na kuwasiliana hivyo katika kuelimisha vijana watapata faida na hasara za matumizi mazuri na mabaya na kutambua nini wanapaswa kufanya ili waepukane na makosa ya kimtandao, wajue kuwa mawasiliano mazuri ni pale unapoepukana na mambo yasiyofaa kufanya.

iv. Vikundi vyta utamaduni na sanaa

Njia hii ya vikundi vyta utamaduni na Sanaa vinaweza kusaidia sana kutoa elimu kwenye jamii na kufikisha ujumbe watu wakaelewa kwa hiyo tunagundua kuwa vikundi vyta utamaduni na Sanaa ni chombo ambacho kinaweza kuelimisha jamii ikaelewa matumizi mazuri ya mitandao ya mawasiliano.

v. Kutumia machapisho kutoa vyombo vyta habari na mamlaka ya mawasiliano

Njia hii inasaidia sana kwa wanajamii kuwa kutumia machapisho na matangazo kwanye vyombo vyta habari pia wanajamii kupitia machapisho ugundua ni taarifa gani zinatafa au ni taarifa gani hazipaswi kutangazwa kwenye jamii.

Zoezi:

1. Taja njia nne za kuepuka kutenda makosa ya mitandao ya mawasiliano

Jibu:

- a) Mtumiaji hana budi kujifunza sheria za mitandao ya mawasiliano
- b) Ajue kanuni na jinsi ya kutumia kifaa hicho kwa usahihi.
- c) Kuhakiki usahihi wa taarifa kabla ya kuzituma
- d) Kubaini mtoaji na mpokeaji sahihi wa taarifa.

2. Eleza hatua utakazochukua iwapo utagundua mtu anatumia mawasiliano kwa njia ya mtandao kutoa taarif za upotoshaji jamii.

Jibu:

Ni kosa la jinai mtu kutumia njia ya mtandao kupotosha jamii, mtu kwa kufanya hivyo ni lazima achukuliwe hatua za kisheria. Mtu ye yeyote anayetumia mtandao vibaya lazima ashitakiwe na kukamatwa na polisi na baada ya hapo ashitakiwe mahakamani kwa kuvunja sheria za kupotosha

jamii na matumizi mabaya ya mtandao kwa ajili ya kuvunja sheria za mawasiliano na kanuni zake kwa jamii.

3. Jadili baadhi ya athari za matumizi mabaya ya mitandao hasa kwa vijana.

Jibu:

Kuna baadhi ya athari ambazo zinajitokeza hasa kwa vijana katika jamii ambazo zinapelekea vijana kukosa heshima na kujifunza mambo ya kuwapotosha katika maisha yao na kupelekea kutokuwa na maadili mema kutokana na matumizi mabaya ya mtandao.

4. Kwa nini ni muhimu kuhakiki taarifa kabla ya kuituma au kuisambaza kwa wahusika au mhusika.

Jibu:

Ni muhimu kuhakiki taarifa kwa sababu ya kuepuka kufanya makosa ya kijinai ya mtandao. Pia inasaidia mtu kutotuma taarifa ambayo hakulenga kutuma kwa mhusika. Vilevile inasaidia mtu kumuweka katika hali ya usalama yeye binafsi na yule anayetumia. Vile vile inamsaidia mtu kuepuka kushtakiwa na kuadhibiwa kwa mujibu wa sheria.

5. Eleza kwa kifupi ni jinsi gani maendeleo ya jamii yanavyoweza kuimariswa kutokana na mitandao ya mawasiliano:

Jibu:

Maendeleo ya jamii yanaweza kuimariswa kutokana na mitandao ya mawasiliano kwa sababu mitandao ya mawasiliano inasaidia wafanyabiashara kubadilisha pesa kutoka mtandao mmoja kwenda mtandao mwengine inarahisisha watu kuimariswa undugu, pia inasaidia upokeaji taarifa kwa haraka na gharama nafuu, vilevile inasaidia kujenga urafiki na kuwasiliana mara kwa mara na pia husaidia kwenye kazi za ulinzi na usalama katika jamii kwani watu hupeana taarifa tatizo linapotokea mfano kama la wizi watu hupigiana simu na kupeana taarifa haraka.

Andika Ndiyo au Hapania:

6. Sheria na kanuni za mtandao ya mawasiliano zinamlinda mwanajamii asitende makosa ya kimtandao.

7. Je! si kosa la jinai kupiga picha zisizo za maadili na kuzituma kwenye mtandao?
8. Kudumisha mawasiliano katika jamii ni mojawapo ya hasara ya matumizi ya mitandao ya kijamii?
9. Kutokana na matumizi mabaya ya mitandao si rahisi mtu kushtakiwa polisi au mahakamani?
10. Je? Kwa kupitia madhehebu ya dini, semina, vyombo vya habarii na utamaduni na sanaa tunaweza kuelimisha jamii kuhusu matumizi mazuri ya mitandao ya mawasiliano.

Majibu

6. Ndiyo
7. Hapana
8. Hapana
9. Hapana
10. Ndiyo

Chagua jibu sahihi kisha jibu maswali

11. Ni neno lipi ni sahihi kati ya maana ya neno mawasiliano?
 - a) Mfumo wa kujua habari zilizofichwa
 - b) Taaluma ya utafutaji habari ()
 - c) Kazi za kujitolea kutafuta habari
 - d) Mfumo wa kupeana habari na ujumbe
12. Ni njia ipi inaepusha mtu kufanya makosa ya mitandao ya mawasiliano
 - a) Kutotumia simu na kompyuta
 - b) Kutii sheria na kanuni ()
 - c) Kutuma meseji na kuisoma vizuri
 - d) Kuchukua hatua na kutoa taarifa polisi

13. Kuwa mwangalifu katika matumizi ya mtandao kuna faida gani katika jamii.

- a) Kutoshirikiana na watu
- b) Kuepuka kuvunja sheria na kanuni ()
- c) Kutatua migogoro ya kifedha

14. Ipi ni njia sahihi mojawapo ya kutoa elimu ya matumizi sahihi ya mitandao ya mawasiliano?

- a) Midahalo na kongamano
- b) Kutoa huduma kwa wateja ()
- c) Kuheshimu matumizi sahihi ya dini zetu
- d) Kuelimisha watu wafuate sheria na kanuni za mitandao ya mawasiliano.

15. Sheria ya kudhibiti matumizi mazuri au sahihi ya mitandao ya mawasiliano ilipitishwa na bunge mwaka gani?

- a) 25/4/2019
- b) 14/2/2017 ()
- c) 1/4/2015
- d) 19/4/2016

Majibu

- 11. D
- 12. B
- 13. B
- 14. D
- 15. C

Oanisha Sehemu A na Sehemu B upate neno sahihi.

Sehemu A	Sehemu B
16. Ni njia mojawapo ya kuepuka kufanya makossa ya mtandaoni	A. Teknolojia ya habari na mawasiliano
17. Whatsapp, Youtube, twitter, na Instagram	B. Redio, gazeti, simu, televisheni, matangazo
18. Ni njia za kutoa matangazo kwenye jamii	C. Mawasiliano
19. TEHAMA	D. Mitandao ya kijamii
20. Upashanaji habari au taarifa kwa njia ya simu, mdomo, barua pepe, redio na magazeti ni _____	E. Kuhakikisha usahihi wa taarifa kabla ya kutuma F. Ni njia ya kuhudumia jamii kwa mawasiliano ya mitandao ya kijamii

Majibu

16. E

17. D

18. B

19. A

20. C

**Kupata huduma ya nukuu/notes zaidi za msingi na sekondari,
wasiliana nasi kwa namba 0765829898**

KUWA MSTAHIMILIVU

Katika sura hii tunajifunza kujenga tabia ya uvumilivu hasa pale tunapopata changamoto katika maisha na tukakubali kuzikabili ili tuendelee na maisha mengine, tunatakiwa kujenga tabia ya utulivu na uvumilivu

4.1 Uvumilivu katika maisha

Uvumilivu ni hali ya kustahimili matatizo na changamoto mtu anazokutana nazo katika maisha ya kila siku. Uvumilivu katika maisha ya mwanadamu husaidia sana kwa sababu mtu anapokuwa mvumilivu ni rahisi sana kufikia malengo aliyokusudia. Pia ni rahisi sana kwa mwanafunzi kujifunza kwa bidii na kuweza kuepukana na usumbufu unaoweza kujitokeza mbele yake, mfano mwanafunzi akiwa mvumilivu katika kusoma, kufanya usafi katika mazingira ya shule, kufanya kazi nyingine anazopewa shulen, kufanya mitihani, kuvumilia anapofanya kosa na kupewa adhabu awapo shulen au nyumbani ni rahisi kupendwa na walimu, wanafunzi, walezi, wazazi na jamii inayozumzunguka kwa ujumla. Hivyo uvumilivu utamfanya mwanafunzi apendwe na afanye vizuri katika masomo yake.

Faida za mtu kuwa mvumilivu

Kuna baadhi ya faida ambazo mtu huzipata kutokana na uvumilivu wake katika maisha, baadhi ya faida hizo ni kama zifuatazo:

i. Kufikia malengo aliyokusudia

Mtu anapokuwa mvumilivu katika maisha huweza kufikia malengo aliyokusudia, kwa kuwa ataweza kujituma kwa bidii, atatumia muda vizuri bila kucheza, ataweza kupanga mipango yake vizuri na pia ataweza kukabiliana na changamoto ambazo zinaweza kumkwamisha asifikie malengo yake.

ii. Kupata upendo kutoka kwa wanafunzi, walimu na walezi

Mtu anapokuwa mvumilivu lazima atapendwa na jamii inayomzunguka kwa sababu anakuwa hana tamaa hivyo kuweza kuepuka vishawishi mbalimbali. Mfano mwanafunzi anapomwona mwanafunzi mwenzake akiwa na sare nzuri za shule, peni, madaftari, penseli na rula na asitamani ili hali ye ye hana anakuwa ameonyesha uvumilivu wa hali ya juu hivyo ni lazima atapendwa. Endapo mtu atakuwa na roho ya tamaa ni rahisi kuwaibia wenzake

iii. Kujifunza jambo jipya la kumsaidia

Uvumilivu unamsaidia mtu kujifunza jambo jipya kutoka kwa watu au mtu. Uvumilivu unamfanya mtu aweze kusikiliza jambo kwa makini na kuweza kung'amu kama litamsaidia au halitamsaidia.

iv. Kujenga hali ya kujiamini na kuwa shupavu

Uvumilivu humfanya mtu ajiamini na kuwa shupavu katika kila jambo analolifanya kwa kuwa analimudu. Mfano mwanafunzi anapopewa maswali darasani hujiamini kuwa lazima ayafanye vizuri na anakuwa shupavu kwa kusema endapo atashindwa basi atamtafuta mwalimu na kumuliza ili aweze kumsaida.

v. Kufanya kazi kwa bidii

Uvumilivu unamfanya mtu kufanya kazi kwa bidii mfano mwanafunzi anapokuwa nyumbani anakuwa na baadhi ya majukumu kulingana na umri wake, anatakiwa kabla ya kwenda shule achote maji, afagie uwanja na kuosha vyombo na pia shulenii anatakiwa awahi na kuhesabiwa namba, kufagia darasa, kufyeka au kazi nyingine za shule. Yampasa mwanafunzi kuwa mvumilivu ili kuweza kutimiza majukumu yake.

a) Kuonesha tabia ya uvumilivu unapopungukiwa na mahitaji mbalimbali

Mtu mvumilivu huonyesha tabia au matendo mbalimbali yanayoonyesha uvumilivu wake katika maisha. Kuna baadhi ya matendo yanayoonyesha uvumilivu kama ifuatavyo:

Kuvuta subira

Kuvuta subira ni hali ya kuwa mtulivu na kutokuwa na papara ya kufanikisha mambo, tunapaswa kuwa na subira ili kuweza kuyafikia malengo tuliojiwekea.

Kutoa msamaha kwa wenzako na kuomba msamaha

Mwanafunzi anapotoa msamaha kwa wanafunzi wenzake au kwa watu waliomkosea pia pale anapokosea na kuomba msamaha anakuwa anaonyesha tabia nzuri ya uvumilivu kwa wenzake na jamii inayomzunguka.

Kufuata sheria na kanuni

Mtu anapofuata sheria na kanuni za sehemu husika anakuwa ameonyesha vitendo vya uvumilivu. Mfano mwanafunzi anapopigana na mwenzake awapo shulenii akashtakiwa kwa walimu na kupewa adhabu na akafanya hiyo adhabu anakuwa ameonyesha tabia nzuri ya uvumilivu na kufuata sheria na kanuni za shule.

Kuepuka kushawishi wenzake kufanya migomo

Mwanafunzi akiwa mvumilivu ataepuka kushawishi wenzake kufanya migomo kwa sababu, migomo inapofanyika athari kubwa hutokea shulen na pia wanafunzi wanaposhiriki migomo ni rahisi kufukuzwa shule na hivyo kutokufikia malengo yake.

b) Kubuni njia mbadala za kutatua changamoto mbalimbali katika maisha

Wanadamu wote duniani wameumbwa ili kukutana na changamoto mbalimbali ambazo huitwa matatizo/tatizo. Tatizo hilo linaweza likawa linatatulika au likawa ni gumu kutatua. Tatizo hilo linaweza likatafutiwa ufumbuzi mbadala ambao unaweza kulikabili na kuonekana ni la kawaida au likatatulika kulingana na ushauri mtu atakaopewa au ufumbuzi mtu atakaopata.

Kuna njia ambazo mtu anatakiwa kutumia ili kukabiliana na tatizo, kwanza agundue chanzo cha tatizo ni nini? Je uzito wa tatizo ukoje? Je tatizo linaweza kuchukua muda gani kutatulika? Je tatizo hilo litaleta athari za namna gani kwa muhusika?

Vilevile njia nyininge ni ufumbuzi wa tatizo, je ni njia gani ya ufumbuzi itakayotumika. Je itasaidia? mfano darasani kuna wanafunzi watoro, mwalimu anaamua kuwafukuza walete wazazi wao au walezi wao. Wazazi/walezi wanafika shulen mwalimu anaamua kutoa adhabu ya viboko kwa kushirikiana na wazazi/walezi. Je hii njia itamjenga mwanafunzi kuacha utoro au kupunguza utoro? Mwanafunzi anaweza akachukia shule kwa sababu ya viboko kwani anaweza kuwa muoga sana. Ila njia mbadala ni kuahidi endapo atahudhuria shulen kila siku atapewa zawadi. Hii inaweza ikawa njia mbadala nzuri ya kutatua utoro kwa hao wanafunzi na wakapenda shule na tatizo la utoro likaisha kabisa.

Unapotumia njia mbadala kuna mambo ya kuzingatia

Mtu anapotaka kutumia njia mbadala lazima ajue ni njia na mbinu zipi za kutumia katika mbadala huo kama ifuatavyo:

Kulijua tatizo hilo kiundani zaidi

Hii inasaidia mtu kutokutoa majibu ya haraka kwani kama haujalijua tatizo kiundani zaidi kuliongelea inakuwa ni vigumu sababu unaweza kutoa majibu sahihi au yasiyo sahihi na ukatengeneza tatizo juu ya tatizo lingine.

Kulichambua na kulitafakari kwa umakini

Unapotaka kutumia njia mbadala lazima uchambue na kutafakari kwa umakini. Ujiulize je hili jambo litapewa ufumbuzi wa namna gani? Je wa vitendo au nadharia? (mfano mwanafunzi mvivu darasani, asiyependa kuandika, achapwe viboko darasani au apewe hadithi kuwa Paulo

alimaliza darasa la saba akiwa hapendi kuandika, mwalimu wake alikuwa akimchapa kila siku). Hapo utajua njia gani mbadala ya kutumia.

Njia zipy mbadala za kutatua tatizo hilo

Tatizo linapojitokeza lazima utumie njia za kulitatua ambazo zinaweza kuwa njia shirikishi au njia zisizoshirikishi. Ili uweze kujua ni njia ipi inafaa lazima ujue kama tatizo unalimudu binafsi au unahitaji ushauri kutoka upande mwengine.

Kupima uzuri na ubaya wa njia mbadala ya tatizo

Mtu anapopata tatizo ni muhimu kupima uzuri na ubaya wa njia mbadala. Je atawenza kupata faida au hasara kulingana na tatizo hilo? Hivyo tatizo linapokuwepo linaweza kumalizika kwa njia nzuri mbadala au njia mbaya mbadala hivyo yatupasa kupima tatizo.

Jinsi ya kumudu njia mbadala ya tatizo na kulitatua

Njia mbadala inahitaji uwezo wa kuimudu ili kubaini kama hiyo njia inavumilika au haivumiliki. Tunatakiwa tuweze kumudu kama inahitaji usiri sana au haihitaji utunzaji siri. Mambo mengine au tatizo lingine ili kulitatua linahitaji siri sana au wakati mwengine halihitaji siri.

Matokeo ya njia mbadala uliyochagua kutumia

Ni vizuri na muhimu kutumia njia hiyo ili kutatua na kumaliza tatizo. Utakapopata matokeo utakuwa umeridhika na utapata matokeo mazuri kwani utakuwa umetatua matatizo kwa kufuata utaratibu na utakua umetatua tatizo kwa kujua njia za utatuzi bila kutumia muda mrefu bila mafanikio.

Kutawala hisia na mihemko katika maisha

Hisia ni hali ya mtu kufikiria kwa umakini kwa kutumia akili na mwili ili kuchanganua hali/taarifa fulani iliyojitokeza mbele yake, taarifa hiyo yaweza kuwa mbaya au nzuri. Kwa mfano mwanafunzi amefanya mitihani ya kumaliza darasa la saba akitegemea kufaulu, matokeo yanapotoka anaonekana kafeli mitihani, kwa hiyo anawenza kulia kwa sababu ya kusikitika pia hata wakati mwengine akawaza kuichukia shule hiyo.

Mihemko

Ni hali ya mtu kuwa na hisia kali kama vile hasira, hamu au woga. Mihemko inaweza kusababisha mtu kufanya jambo bayo ambalo hajategemea na baadaye hujuta ni kwa nini kafanya hivyo. Hivyo ni vizuri mtu unapokuwa na mhemko kujizuia katika kufanya jambo.

Umuhimu wa kutawala hisia na mihemko katika maisha

Kuna umuhimu mkubwa katika jamii na maisha kwa ujumla wa kuweza kutawala hisia na mihemko ili kuendana na jamii inavyotaka, kuishi katika upendo, amani na uvumilivu katika

kufanya jambo lolote. Zifuatazo ni faida muhimu za kutawala hisia na mihemko katika maisha ya kila siku:

- Husaidia kufanya maamuzi sahihi
- Husaidia kutafakari kwa kina na kufanya maamuzi
- Husaidia kupata njia mbadala ya kutumia
- Husadia kujenga upendo, amani, utulivu na mshikamano
- Husadia kujenga tabia ya uvumilivu, ujasiri na kujiomini
- Husaidia kubaini faida na hasara utakazopata
- Humjengea heshima mionganoni mwa wanajamii

Stadi za kutawala hisia na mihemko

Kuna baadhi ya mambo ambayo mtu anaweza kufanya ili aweze kutawala hisia na mihemko yake. Yako mambo ambayo yanafaa kufanywa ili kuepukana na hisia na mihemko kama yafuatayo:

Kufanya kazi kwa bidi, mtu anapofanya kazi kwa bidii ni rahisi kutawala hisia na mihemko katika jamii. Mfano kuna kazi za kufanya kama vile kilimo, ufugaji, usafi wa mazingira, kufua nguo, kuosha vyombo na kuchota maji.

Kushiriki katika matukio ya kijamii, mtu anaposhiriki katika matukio ya kijamii ni rahisi kujifunza mambo mengi ambayo yatampelekea kuwa na mtazamo chanya. Unaweza kushiriki katika mikutano ya wanajamii, misiba, sherehe, vikao na makongamano. Kushiriki kunaweza kumsaidia katika kutawala hisia na mihemko.

Kushiriki katika mafundisho ya dini, kutokana na kushiriki katika mafundisho ya dini kunaweza kusaidia kutawala hisia na mihemko ya mtu kwa sababu viongozi wa dini ya kiislamu na kikristo wanafundisha watu kuishi kwa maadili katika jamii.

Kuepuka vishawishi hatarishi, mtu anapojiepusha na vishawishi hatarishi kama kuvuta bangi, kufanya ukahaba, kuvuta sigara, utumiaji wa dawa za kulevyta, wizi, uongo na utapeli si rahisi kumpotosha na kufanya mambo yasiyostahili. Ili kutawala hisia na mihemko ni vizuri kuwa na tabia nzuri.

Kushiriki michezo mbalimbali

Mtu anaposhiriki katika mazoezi ya michezo kama mpira wa miguu, kukimbia, kuvuta kamba, mpira wa kikapu na mpira wa pete ni rahisi kutawala hisia na mihemko katika maisha yake ya kila siku.

Zoezi

1. Ni faida gani unazozipata unapotawala hisia na mihemko katika maisha?

Jibu:

- i. Inasaidia kuwa na upendo, amani na mshikamano na wenzako
- ii. Inakujengea uwezo wa kujiamini na kufanya kazi kwa bidii
- iii. Inakusaidia kuepukana na vishawishi hatarishi
- iv. Ni rahisi kuepukana na watu wenye tabia mbaya kama wezi, makahaba, watumiaji madawa ya kulevyta na wavivu wasiopenda kufanya kazi.

2. Taja faida za mtu kuwa mvumilivu

Jibu:

- i. Husaidia kufikia lengo alilokusudia
- ii. Humjengea mtu hali ya kujiamini na ushupavu
- iii. Humsaidia mtu kufanya kazi kwa bidii
- iv. Anapata upendo kutoka kwa walezi, walimu na wanafunzi
- v. Jamii inamuamini na kumthamini

3. Taja baadhi ya vitendo vinavyoonyesha uvumilivu

Jibu:

- i. Kuvuta subira, kungoja kuona kama jambo litatokea kutokana na unavyotegemea

- ii. Kuomba msamaha kwa wenzio unapokosea na kusamehe wenzako wanapokukosea
- iii. Kufuata sheria na kanuni bila kujichukulia maamuzi binafsi
- iv. Kuepuka kushawishi wenzako katika migomo
- v. Kuwa mpole na mtulivu panapotokea tatizo lolote.

4. Ni stadi zifi ambazo mtu anaweza kuzitumia katika kutawala hisia na mihemko?

Jibu:

- i. Kushiriki katika mafundisho ya dini ya kiislamu au kikristo
- ii. Kushiriki katika matukio ya kijamii (mihadhara, makongamano, misiba n.k)
- iii. Mtu kufanya kazi kwa bidii mfano kusoma, kulima, kufua na kuchota maji
- iv. Kuepuka vishawishi hatarishi mfano kuiba, ukahaba na ulevi
- v. Kushiriki katika michezo mbalimbali mfano mpira wa miguu, kukimbia na ngoma.

5. Fafanua ni kwa nini kubaini chanzo cha tatizo kabla ya kuchagua njia mbadala ya kutatua tatizo hilo.

Jibu:

Ni muhimu kubaini chanzo cha tatizo kabla ya kuchagua njia mbadala ya kutatua tatizo kwa sababu unapokuwa na tatizo ni vizuri kujua chanzo cha tatizo ni kipi ili upate mwanga wa kuweza kutatua tatizo hilo. Na kujua njia mbadala ambayo unaweza kuichagua ili utatue tatizo hilo. Vilevile unapojuu chanzo cha tatizo ni rahisi kujiuliza swali je ni njia ipi mbadala haina gharama kubwa katika kulitatua? Na je njia hii ni sahihi kutumia au si sahihi.

Andika ndiyo au hapana katika sentensi zifuatazo

6. Hali ya kustahimili shida taabu na matatizo huitwa uvumilivu.

Jibu: Ndiyo

7. Ukitaka kuwa mvumilivu na kuweza kutawala hisia na mihemko ni lazima kukwepa vishawishi kama vile uzinzi, ulevi, utumiaji dawa za kulevya na ukahaba.

Jibu: Ndiyo

8. Unaposhirikisha wenzako tatizo linalokukakibili maana yake ni kutatua tatizo.

Jibu: Ndiyo

9. Hatupaswi kumuonya mwanafunzi kuepukana na matendo hatarishi?

Jibu: Hapana

10. Mihemko inaweza kumfanya mtu ashindwe kufanya uamuzi sahihi katika kusoma kwake.

Jibu: Ndiyo

Chagua jibu sahihi

11. Tunaposema kuwa ameweza kutawala hisia na mihemko ni pale mtu anapoonyesha

- a) Huruma na upweke
- b) Uzalendo na uzoefu
- c) Uhuru, umoja na mshikamano
- d) Uvumilivu na kustahimili

Jibu: D

12. Ni tabia ya kutokuwa na haraka katika kushughulikia swala hata baada ya kupatwa na jambo gumu.

- a) Utulivu
- b) Uzalendo
- c) Subira

d) Haraka

Jibu: C

13. _____ ni faida mojawapo ya kutawala hisia na mihemko

- a) Kukwepa watoto wenyewe jinsia moja
- b) Haki za binadamu
- c) Afya nzuri na kuchanganua mambo kwa ufasaha
- d) Tamaa

Jibu: C

14. Kutafakari kwa kina tatizo linalokukabili

- a) Inaweza kuwa ni njia mbadala ya kutatua tatizo
- b) Inawezekana kujua sheria za usomaji vitabu
- c) Ni muhimu kujua mambo muhimu
- d) Uvumilivu na tabia ya kujitolea

Jibu: A

Oanisha sehemu A na B upate maana ya neno sahihi

Sehemu A	Sehemu B
15. Kikwazo kinachokujia ili kupima uwezo wako na namna ya kuweza kukabiliana nacho	A. Ni lengo la kutaka kujua kama jambo limefanikiwa kwa kiasi gani? Je kuna faida au hasara?
16. Hali ya mtu kuwa na hisia kali kama hasira, hamu na woga	B. Ni baadhi ya vitendo vinavyoonyesha hali ya uvumilivu
17. Kutathimini	C. Kuchimba mashimo ya taka, kusaidia wahitaji, kufyeka sehemu zenye nyasi, kufukia
18. Ni baadhi ya vitendo vinavyoonyesha kujituma katika jamii	

19. Kufuata sheria, kanuni, taratibu na kuomba samahani inapobidi	mashimo barabarani n.k D. Wizi, matusi na utoro shulen E. Changamoto F. Mihemko
---	--

Majibu

15. E

16. F

17. A

18. C

19. B

4.2 Kufikia malengo aliyojiwekea kwa kuwa na mtazamo chanya

Katika kujifunza mada hii kuna mambo ambayo tunatakiwa kuyatazama na kuyafanya ili tuweze kufanikiwa na kufikia malengo tuliyokusudia. Katika sura hii tunajifunza jinsi ya kupanga mipango ambayo tunatakiwa kuitekeleza kwa uyakinifu ili tufikie malengo. Mfano mwanafunzi anapoanza shule darasa la kwanza anajua kuwa ipo siku ataenda darasa la pili, akiwa darasa la pili anawaza ipo siku ataingia darasa la nne na atafaulu kuingia darasa la tano hatimaye atamaliza darasa la saba. Kwa hiyo haya ni moja ya malengo ambayo mtu hujiwekea na ili kuyafikia hupitia katika vikwazo, tabu na changamoto mbalimbali hivyo yampasa kuvumilia ili afikie lengo alilokusudia.

Malengo

Ni mikakati ya utekelezaji mipango fulani ambayo mtu amekusudia kuitimiza kwa kipindi fulani, yaweza kuwa wiki, mwezi, mwaka au miaka mingi kufikia malengo yake.

Kuna aina mbili za malengo

Malengo ya muda mfupi, haya yanaweza kuwa ya siku, wiki, mwezi au mwaka, haya malengo yanasaidia mtu kufanya kitu kwa juhudhi ili asitumie muda mrefu bila mafanikio ya kufikia lengo alilokusudia kulitimiza.

Malengo ya muda mrefu, haya huchukua muda mrefu katika utekelezaji wa mipango, malengo haya yaweza kuchukua mwaka mmoja au miaka zaidi ya mitatu na kuendelea ili kuyafikia.

a) Kujadili njia mbalimbali za kutekeleza malengo mbalimbali aliyojiwekea

Katika maisha ya mwanadamu kuna mipango ambayo mtu hupanga ili afikie malengo yake katika maisha. Pia mtu hutumia njia mbalimbali ili kufikia matarajio yake, njia ambazo anaweza kuzitumia zinaweza zikategemea rasilimali alizonazo mfano rasilimali watu, pesa au vitu. Njia hizo za kufikia malengo ya utekelezaji mipango zaweza kuwa kama ifuatavyo:

Njia ya muda, katika utekelezaji wa mipango yoyote lazima ujue muda ni muhimu katika kufikia malengo. Muda unasaidia sana kwa sababu waweza kupanga kutumia muda wa wiki, mwezi au mwaka ili kufikia malengo yako kwa wakati.

Kupanga mahitaji yako, ili kufikia malengo yatupasa kupanga mahitaji ili tuyajue. Unapopanga mahitaji yako utagundua ni nini kifanyike kwa muda upi. Pia mahitaji hayo yana utofauti kuna mahitaji ya hapo kwa hapo na mahitaji ya muda fulani. Mfano kwa wanafunzi wa chekechea hawawezi kununuliwa vitabu vya kujisomea wenyewe binafsi, lakini mwanafunzi anayeweza kusoma na kuandika na anayetambua umuhimu wa utunzaji vitabu kwa ajili ya baadae ili na

wenzake wavisome ni rahisi kumwekeea malengo ili atakapofikia labda darasa la tano anunuliwe vitabu na ataweza kuvitunza vizuri na kusoma kwa bidii ili afaulu mitihani yake vizuri.

Kujipangia kazi za kufanya, ni vizuri kupanga kazi za kufanya ili ufikie malengo yako. Unapopanga kazi za kufanya utajua ni kazi ipi rahisi au ni ipi ngumu, katika kusoma unahitaji msaada ambao unaweza kuomba mwalimu au mwanafunzi mwenzako akusaidie. Unaweza kuhitaji kufanya maswali rahisi au magumu ili ujiandae na mtihani wa kuhitimu lakini ukawa hauwezi kuyamudu maswali magumu hivyo inakulazimu kuomba msaada ili malengo yako yatimie.

Kuwa na mbinu za ufanisi, ni muhimu kuwa na mbinu za ufanisi ili kufikia malengo yako. Mbinu za ufanisi zaweza kutumika darasani au nje ya darasa, mwanafunzi anaweza kuunda kundi lake la kujisomea darasani au nje ya darasa baada ya kutoka shulenii njia hii inaweza kusaidia kuleta ufanisi kwake, kwani darasani anaweza akaelewa mwalimu anapofundisha ila akawa ameshindwa kuuliza maswali kulingana na muda wa mwalimu au wingi wa wanafunzi au kuona aibu ila akiwa nje ya darasa labda nyumbani wakaulizana na wenzake wakaelewa zaidi.

Upimaji na thamini, ni muhimu kufanya upimaji na tathmini ili ujue kama malengo yametimia, unapofanya mazoezi ya mara kwa mara na baadae ukafanya mtihani ya kujipima utatoa tathmini ya kujuja je utafanya mtihani wa kuhitimu na je utafulu kupata maksi nzuri? Unapofanya hivyo utazingatia, utatekeleza, utakuwa makini na utaamua kuona wapi ujirekebishe au wapi uongeze bidii au wapi unahitaji mbinu zaidi ili malengo yako yatimie. Hivyo ni muhimu kutumia njia za utekelezaji ili kufikia malengo.

Umuhimu wa kujiwekea malengo katika maisha

Malengo ni muhimu katika maisha kwani huleta ufanisi mzuri wa kazi na mabadiliko huonekana. Kujiwekea malengo kunamfanya mtu afuate kanuni na sheria zake ambazo atajiwekea ili atimize lengo alikokusudia.

Unapojiwekea malengo inakusaidia kutunza muda, unapotunza muda uliokusudia kufanya malengo yako yatimie utafanikwa kwani hautopoteza muda kufanya jambo jingine bali utajitahidi ili muda unapotimia na kusudi lako liwe limetimia ipaswavyo. Muda unaweza kuwa mfupi au muda mrefu hivyo muda ni muhimu.

Unasaidia kujuja mbinu na njia mbadala, mtu unapoweka malengo lazima ujue ni njia na mbinu gani utatumia ili kuyafikia. Mbinu na njia husaidia mtu kutafakari, kupembua ni nini afanye na atumie mbinu ipi au njia ipi. Mfano mwanafunzi unapotaka kufaulu lazima ujiulize je mbinu ya kusoma kwenye vikundi inasaidia? je njia hii nikitumia nitafaulu mtihani na lengo langu litakuwa limetimia?

Husaidia kufanya maamuzi sahihi, katika harakati za mafanikio ni lazima kufanya maamuzi sahihi, maamuzi yanaweza kufanyika pale unapoona kuwa ni lazima ufanikiwe, usikwame, usiyumbishwe wala kupotoshwa. Maamuzi sahihi yanajenga ushujaa na uwezo wa mtu kufanya jambo bila kuogopa hasara wala kujua nini mbeleni kitatokea, hivyo uamuzi sahihi katika mafanikio unahitajika.

Husaidia kudhibiti matumizi (rasilimali), mtu anapokuwa na malengo yake lazima adhibiti matumizi kwa mfano mwanafunzi ana lengo la kununua kompasi ni lazima atunze pesa yake anayopewa na mzazi ili itimie na anunue kompasi yake. Katika kujiwekea malengo kunahitaji ujue faida na hasara ambazo zinaweza kujitokeza endapo hutojua umuhimu wa kujiwekea malengo katika maisha yako.

Faida za kufuata hatua za utekelezaji wa mipango

Kutumia muda, unapotumia muda kufanya jambo ulilokusudia lazima ujue je muda uliotenga unatosha au hautoshi kufikia lengo lako

Kukwepa hasara zinazoweza kuharibu malengo, utekelezaji huu unasaidia mtu kukwepa hasara mbalimbali ambazo zaweza kujitokeza na kuharibu malengo uliyokusudia.

Kufanya kazi kwa bidii, unapofuata hatua za utekelezaji wa malengo yako yakupasa kufanya kazi kwa bidii ili ufikie malengo yako kwa haraka.

Kujiamini, kujiamini kunaweza kumfanya mtu asonge mbele katika utekelezaji wa mipango. Kujiamini ni jambo muhimu sana endapo mtu utakwama utakuwa na imani kuwa lazima nifanikiwe nipambane hadi mwisho. Ukiijiamini unaweza kuomba msaada bila aibu kwa mtu ye yote na jambo lako ukalifanya vizuri.

Kutatua changamoto wakati wa kutekeleza mipango

Unapokuwa na mipango ya kufanya kuna changamoto ambazo zinajitokeza ila ukijipanga unazitatua na mipango yako inaendelea, ili kutatua changamoto hizo yatubidi tufanye yafuatayo:

Kujua chanzo cha changamoto

Yatupasa kujua chanzo cha changamoto inayojitokeza kiundani

Kufahamu ukubwa wa changamoto hiyo

Unapopata changamoto yoyote lazima ujue ukubwa wake kama unaweza kuitatua au unahitaji kumshirikisha mtu endapo wewe hauwezi kuitatua mwenyewe hivyo ukubwa wa jambo ni muhimu kuujua kwa kina.

Njia rahisi na nyepesi za kutatua changamoto

Njia rahisi na nyepesi zinasaidia kutatua changamoto, changamoto inapotokea na ukapata njia nyepesi ya kuitatua huonekana ni nyepesi kutatuliwa. Wakati mwingine njia nyingine zinahitaji pesa ili kufanikiwa au ushauri tu ili uweze kutatua changamoto hizo.

Kutumia njia nilizochagua ili kufanikisha

Unapotumia njia yoyote uliyochagua unatakiwa kuwa makini, unapotumia njia uliyochagua unapata wepesi wa kutatua changamoto haraka. Njia hiyo yaweza kuwa ndefu au fupi na yaweza kuwa njia sahihi ya kutatua matatizo na kufikia malengo.

Kufanya upimaji na tathmini

Mipango ili itimie lazima kufanya upimaji na tathmini kuona kama malengo yametimia. Upimaji na tathmini utagundua kuwa jambo lako limefanikiwa kwa asilimia fulani. Utaweza kubaini mapungufu yaliyopo na kujua ni njia gani uitumie ili ufanikiwe.

b) Kuelimisha jamii kuhusu umuhimu wa kujiwekea malengo na kuyatekeleza ili kuishi vizuri

Njia ya vyombo vyahabari

Njia hii ni muhimu kwani kila mtu hupata taarifa, njia hii ya vyombo ya habari inaelimisha sana jamii. Njia hizi ni kama televisheni, majarida, magazeti, redio na simu.

Nyimbo

Njia hii inasaidia kuelimisha jamii kwani kila mwanajamii hupenda kusikiliza nyimbo zinazoimbwa mfano, wimbo unaosema kujiwekea malengo ni muhimu jamii mko wapi? Jiunge na vikoba, Finka na Pride mjikomboe kwenye umaskini.

Kutumia njia za taasisi za kidini kuelimisha waumini

Jamii inaweza kuelimika vizuri kutokana na maadili ya kidini mfano msikitini na kanisani. Jamii inaweza kunufaika kutokana na maubiri ya viongozi wao wa dini.

Mikutano

Njia hii ya mikutano inasaidia sana kuelimisha wanajamii kwani wananchi huwa na umoja wao wa kusikiliza na kutekeleza jambo kwa makini sana. Hivyo ni rahisi wanajamii kuelimika kuititia njia hiyo ili kujiwekea malengo.

Zeozi

1. Eleza kwa kifupi maana ya malengo

Jibu:

Ni mikakati ya utekelezaji wa mipango fulani ambayo mtu amekusudia kuitimiza kwa kipindi fulani, yawezekana ikawa wiki, mwezi, mwaka au miaka mingi.

2. Toa tofauti iliyopo kati ya malengo ya muda mfupi na malengo ya muda mrefu

Jibu:

Melengo ya muda mfupi ni malengo ambayo mtu huwa na mikakati dhahiri akitegemea kuwa lengo lake alilolipanga halichukui muda mrefu bali litachukua muda mfupi kutimia. Malengo ya muda mfupi yawezekana yakawa ni mategemeo ya siku, wiki au mwezi na zaidi. Malengo ya muda mrefu ni tofauti na malengo ya muda mfupi kwa sababu malengo ya muda mrefu yawezekana yakachukua mwezi, miezi, mwaka au miaka. Malengo haya yanahitaji mikakati mikubwa pia yanahitaji mbinu, njia, rasilimali fedha au watu na malengo haya yaweza kugharimu muda mwangi sana kuyatimiza na pia yanahitaji uvumilivu, kwani malengo ya muda mrefu nayo pia yana changamoto zake.

3. Taja njia ambazo tunaweza kuzitekeleza ili kufikia malengo

Jibu:

- Njia ya rasilimali muda
- Njia ya kupanga mahitaji yako muhimu
- Njia ya kujipangia kazi za kufanya ili ufikie malengo
- Njia ya kuwa na mbinu za ufanisi kufikia malengo

4. Eleza kwa kifupi tofauti iliyopo kati ya kujiwekea malengo kimaisha na kufanya uamuzi

Jibu:

Malengo ni dhamira au kusudio ambalo mtu amepanga kutekeleza ili afikie mipango yake. Pia kujiwekea malengo ni pale mtu anapopanga mikakati juu ya jambo lake ili aweze kulifanikisha, malengo yaweza yakachukua muda mrefu au muda mfupi.

Uamuzi ni ile hali ya mtu kuamua kufanya kitu chochote alichokiamua bila kujali kama kina faida au hasara na bila kulazimishwa na mtu yoyote bali kwa ridhaa yake mwenyewe.

5. Taja faida ambazo unapata endapo utafuata hatua za utekelezaji wa mipango

- Kutumia muda vizuri
- Kukwepa hasara zinazoweza kuharibu malengo
- Kufanya kazi kwa bidii
- Kujiamini katika utekelezaji
- Kupata maarifa mapya

6. Orodhesha umuhimu wa kujiwekea malengo katika maisha

- Kujiwekea malengo inasaidia kutunza muda
- Husaidia kujua mbinu mbadala za kutumia
- Husaidia kufanya maamuzi sahihi
- Husaidia kuthibiti matumizi ya rasilimali fedha
- Husaidia kufanya tathimini kama umefanikiwa au haukufanikiwa

7. Eleza kwa kifupi njia za kuelimisha jamii juu ya kujiwekea malengo katika maisha.

Jibu:

Njia ya kutumia vyombo vya habari, hii ni muhimu na inasaidia kwani kila mtu ataona, atasikia au atasoma. Kwa kutumia vyombo vya habari kama televisheni, simu, redio, magazeti na majarida. Pia kuna njia ya kutumia nyimbo njia hii husaidia kuelimisha jamii kuhusu kujiwekea

malengo ya maisha vilevile jamii hupokea ujumbe kuitia nyimbo mbalimbali na jamii huelimika na kuonyesha mabadiliko. Vilevile kutumia njia ya taasisi za kidini kuelimisha wananchi viongozi wa dini husaidia katika kuelimisha waumini wa kikiristo kuhusu jambo lolote la maadili na maendeleo juu ya maisha hivyo kwa kutumia njia hiyo ni rahisi wanajamii kuelimika na kujiwekea malengo. Pia kuna njia ya kutumia mikutano kuwaelimisha wanajamii, hii njia husaidia sana kwani wanajamii hushiriki na kupata fursa ya kuuliza maswali na kuhoji hivyo huwezesha wanajamii kujiwekea malengo yao katika maisha.

Andika ndiyo au hapana katika sentensi zifuatazo

8. Malengo ya muda mfupi ni sehemu ya malengo ya muda mrefu.

Jibu: Ndiyo

9. Wakati wa kutatua changamoto zinazokukabili unatakiwa kukata tamaa

Jibu: Hapana

10. Tunatakiwa kuchagua mbinu za utekelezaji katika kufikia malengo yetu?

Jibu: Ndiyo

11. Unapobaini kiini cha changamoto za maisha unatakiwa kutafuta njia ya kukwepa changamoto hizo.

Jibu: Hapana

12. Mwanafunzi anaweza kuwa jasiri kwa kuweza kufaulu vizuri mitihani bila kusoma kwa bidii.

Jibu: Hapana

Chagua jibu sahihi

13. Ni vizuri kumshirikisha mwenzako juu ya changamoto zako kwa sababu

- a. Anaweza akatekeleza shida zako
- b. Anaweza akatoa ushauri juu ya changamoto uliyonayo
- c. Atakupatia pesa
- d. Kukusaidia kufanya biashara

Jibu: B

14. _____ ni muhimu kwani humfanya mtu anayekabiliwa na tatizo kuweza kupata ufumbuzi.

- a. Changamoto zote
- b. Jamii kushiriki vikao
- c. Kutoa maamuzi yake binafsi kwenye shule
- d. Njia mbadala

Jibu: D

15. Ni njia ipi inafaa kuelimisha jamii juu ya kutekeleza mipango?

- a. Ngoma
- b. Jamii kuanza masomo
- c. Kutumia vyombo vya habari na nyimbo
- d. Kuwachangisha michango wanajamii

Jibu: C

16. Kufanya tathimini kuna maana ya _____

- a. Kuchagua njia sahihi ya ufundishaji

- b. Ni kubainisha matokeo ya utekelezaji wa mipango
- c. Kufanya mitihani ya kupima maendeleo
- d. Ni kubaini changamoto ulizonazo

Jibu: B

17. Kuna aina mbili za malengo ambazo mtu anaweza kujiwekea ili kutimiza lengo lake aina hizo ni:

- a. Malengo ya miezi miwili na miaka zaidi
- b. Malengo ya muda mrefu na miaka kadhaa
- c. Malengo ya muda mfupi na muda mrefu
- d. Malengo ya siku kadhaa na malengo ya miezi kadhaa.

Jibu: C

Oanisha sehemu A na B upate maana halisi

Sehemu A	Sehemu B
18. Data za kiidadi zinazodhihirisha ukweli wa jambo fulani 19. Fursa 20. Uvumilivu wa jambo fulani huitwa 21. Mwanafunzi anapoomba msaada kwa wanafunzi wanzake ili aweze kufanya vizuri katika masomo hii hali huonyesha -----ndani ya darasa 22. Utashi	A. Ustahimilivu B. Umoja, upendo na mshikamano C. Shauku au hali ya kutamani kufanya kitu D. Kupata ushauri wa watu na jamii nzima E. Takwimu F. Nafasi iliyopo ya kufanya jambo fulani

Majibu:

18. E

19. F

20. A

21. B

22. C

4.3 Kujifunza kwa kuchanganua mambo kiyakinifu

Katika sura hii tunajifunza kuchanganua mambo kiyakinifu pia tunajifunza jinsi ya kutumia mbinu tofauti kuchanganua mambo na kubuni mbinu tofauti za kuweza kujifunza jinsi ya kujituma na kuwa na maamuzi sahihi kutohana na changamoto ambazo tunakutana nazo katika harakati za kutafakari, kubuni, kudadisi na kuchunguza mambo yanayotukabili ili tuweze kuyamudu. Hivyo itamwezesha mtu kuwa makini na kuchanganua mambo kiyakinifu.

Kujifunza kiyakinifu na kiuwajibikaji

Kujifunza kiyakinifu ni utaratibu unaomjengea mwanafunzi uwezo wa kuhusianisha anachojifunza na hali halisi ya mazingira ya maisha yake ya kila siku, mwanafunzi anapojifunza kiyakinifu ni rahisi kujenga kumbukumbu na kujuu ni nini afanye na pia anakuwa makini sana.

Kujifunza kuwajibika ni njia inayomjengea mwanafunzi uwezo wa kujifunza na kujitambua kuwa anatakiwa kuwajibika yeeye mwenyewe bila kusukumwa na mtu yoyote.

Umuhimu wa kujifunza kiyakinifu na kiwajibikaji

Mwanafunzi anapojifunza kiyakinifu hujenga tabia ya uchunguzi na udadisi katika jambo ambalo anataka kulifanya na huhakikisha amelifanya kwa ufasaha.

Katika uwajibikaji mwanafunzi anapotaka kujifunza atajituma na kutumia maarifa yake ili aweze kufanya jambo alilokusudia bila ya kujali ni changamoto gani atakazokutana nazo.

Kiyakinifu na kiwajibikaji inamfanya mwanafunzi kujenga hali ya kujiamini, kujiamini ni pale mwanafunzi anapofanya jambo lake akiamini kuwa anapaswa kuwajibika kufanya jambo hilo. Anajiamini na kuwa na imani kuwa atafanikiwa na endapo atakutana na changamoto basi ni lazima atazikabili na hatimaye atafanikiwa.

Umuhimu wa uyakinifu ni kwamba unamfanya mwanafunzi kuwa mdadisi sana. Mwanafunzi hufanya udadisi na kuchunguza kujuu je jambo lake linawezekana au linahitaji njia mbadala? na hivyo huwajibika ili abaini ni njia ipi inafaa au ni njia ipi haifai katika kusoma kwake.

Mwanafunzi hujenga uzoefu na uelewa zaidi na hupata kuchanganua mambo mbalimbali ya kuweza kutatua changamoto zilizopo kulingana na uzoefu aliokuwa nao.

Stadi za kutumia wakati wa kujifunza kiyakinifu na kiwajibikaji

Unapojifunza usomaji yakinifu unatakiwa kuwa mchunguzi, mdadisi na mtafiti ili kuweza kufanya jambo bayana na kuwa na jibu sahihi. Unapofanya uchambuzi wa jambo fulani lazima uwe na hoja sahihi ya kujenga ili upate majibu sahihi. Kusoma kiyakinifu ni usomaji unaohitaji mtu asome kwa kutafakari mambo anayopaswa kuyasoma kwa umakini.

Mbinu za kuhamasisha tabia ya kujifunza kiyakinifu

Zipo mbinu ambazo zinaweza kutumika kwa mwanafunzi ili ajifunze kiyakinifu. Baadhi ya mbinu hizo ni kama zifutazo:

- a) Kujadiliana katika vikundi
- b) Igizo dhima pia na mbinu ya
- c) Visa mafunzo

Kushiriki kwa mwanafunzi katika vikundi kunamjengea hali ya kujimini na kuwasilisha hoja zake bila woga wowote kwa wenzake. Mwanafunzi hutumia umahiri wake kutoa hoja na ujuzi alio nao ili kuonyesha uwajibikaji wake katika kujifunza.

Katika igizo dhima mwanafunzi anajijenga kujifunza kiyakinifu na uwajibikaji. Hii mbinu huleta ushujaa kwa mwanafunzi, kufanya mwanafunzi kuweka mambo katika hali ya uhalisia kuliko kutokuwa na uhakika na jambo hilo.

Zoezi

1. Taja stadi ambazo utazitumia unapojifunza kiyakinifu

Jibu:

- Kufanya uchunguzi
- Kufanya utafiti ili kupata majibu
- Kufahamu maana na tafsiri sahihi ya jambo
- Kufanya uchambuzi wa hoja au jambo

2. Taja faida za kufanya kazi ya uongozi zinavyoweza kumfanya mwanafunzi ajenge tabia ya kiyakinifu

Jibu:

- Mwanafunzi atajenga uhusiano mzuri na wenzake katika utendaji na uongozaji wake
- Atajenga tabia ya kujimini
- Ataweza kutoa maamuzi sahihi

- Atakuwa mbunifu na mwenye stadi
- Ateweza kutatua changamoto zote zilizopo
- Kujenga uwajibikaji yakinifu

3. Eleza kwa kifupi ni namna gani stadi za kujifunza kiyakinifu zinavyoweza kusadia katika kujifunza.

Jibu: Kujifunza stadi kiyakinifu inasaidia kutatua mambo mbalimbali na kujenga kujiomini, kuwa mbunifu, kuchambua neno sahihi lenye maana, kutafakari mbinu/njia au stadi ambazo zitatumika katika kupembua mambo yakinifu ili kufikia lengo lililokusudiwa katika harakati za ujifunzaji.

4. Taja faida na hasara za kujifunza katika vikundi

Jibu:

Faida za vikundi

- Kila mwanafunzi atashiriki kutoa hoja
- Asiye juu jibu atapata jibu kwenye kikundi
- Huondoa woga wa kutojibu swalii
- Hujenga upendo, umoja na ushirikiano
- Hujenga kujiomini mtu anapojenga hoja yake
- Hurahisisha muda kuliko mwanafunzi kufanya kazi peke yake

Hasara za kujifunza katika vikundi

- Sio kila mtu atachangia hoja
- Kujifunza kiyakinifu inakuwa ngumu kwa baadhi yao
- Mwanafunzi mwengine kuwa mwoga kutoa jibu
- Hupoteza muda mwangi katika kuchangia hoja

Andika kweli au si kweli katika sentensi zifuatazo

5. Kuwajibika kwa mwanafunzi kunamfanya kuwa jasiri na kufaulu mtihani wake vizuri

Jibu: Kweli

6. Kujifunza kiyakinifu kunamwezesha mwanafunzi kutokuwa jasiri na mbunifu katika utendaji kazi.

Jibu: Si kweli

7. Umuhimu wa kujifunza kiyakinifu na kiwajibikaji unaweza kumfanya mwanafunzi akaelezea jambo lake kwa ufasaha.

Jibu: Kweli

8. Somo la uraia na maadili kwa darasa la saba linalenga kumfundisha mwanafunzi jinsi ya kuishi katika jamii bila kukiuka miiko na desturi za jamii.

Jibu: Kweli

9. Uyakinifu ni nini?

Jibu: Uyakinifu ni namna ya jambo kuwa la kweli kwa uthibitisho wa utafiti katika jambo fulani.

Chagua jibu sahihi kisha andika herufi kwenye sehemu husika

10. Mfuatano wa mambo ambayo yamepangiliwa kufanyika kwa utaratibu maalumu huitwa

- a) Mfumo
- b) Changamoto
- c) Mchakato
- d) Ubunifu wa kitu

Jibu: A

11. Unapojituma bila kushurutishwa unaweza kuitwa:

- a) Mwanafunzi mwerevu
- b) Mwenye umakini zaidi
- c) Mwajibikaji
- d) Asiye na uyakinifu

Jibu: C

12. Mijadala katika vikundi ina faida gani kwa wasomaji?

- a) Husaidia kuongeza uzoefu
- b) Humfanya kuwa huru kujadili
- c) Hujenga uzoefu
- d) Hujenga ujuzi wa kimasomo

Jibu: B

13. Ni changamoto gani mwanafunzi anaipata endapo atashindwa kuwa mbunifu na mdadisi?

- a) Kutopata maarifa mapya katika kujifunza kwake
- b) Ushirikiano hafifu
- c) Kukosa uyakinifu
- d) Kutengwa darasni

Jibu: A

14. Kitu au jambo lingine linaloweza kutumika badala ya lile la awali huitwa

- a) Jambo lingine
- b) Mbadala
- c) Neno

d) Mpango

Jibu: B

Oanisha sehemu A na B ili upate maana

Sehemu A	Sehemu B
15. Uhitaji	A. Utafiti, kubuni na kudadisi
16. Dhamira au kusudio	B. Tathmini
17. Usomaji kiyakinifu	C. Mapokeo ya maadili ya kisiasa ya chama au kundi la wanachama
18. Ni upimaji unaofanyika mwishoni mwa jambo fulani	D. Vyombo vya habari na sera zake
19. Itikadi	E. Ukosefu wa mahitaji ya msingi wa binadamu
	F. Malengo

Majibu:

15. E

16. F

17. A

18. B

19. C

**Kupata huduma ya nukuu/notes zaidi za msingi na sekondari,
wasiliana nasi kwa namba 0765829898**

KUWA MWADILIFU

5.1 Kuaminika katika jamii

Katika mada hii tunajifunza kuaminika katika jamii. Pia na mazingira ya shulenii kiujumla. Kuaminika katika jamii na shulenii kunamfanya mwanafunzi kupendwa, kuheshimiwa na kujaliwa. Mwanafunzi mwaminifu upendwa na watu wote katika mazingira yake. Pia kuaminika ndio nguzo kubwa katika kutimiza wajibu wa mtu.

a) Kutenda vitendo vinavyoonyesha uaminifu shulenii na katika jamii

Uaminifu ni tabia nzuri ya mtu anayokuwanayo inayojenga kuonekana kama kioo kati ya wanafunzi au wanajamii wote wanaomzunguka.

Uaminifu ujenga heshima upendo na Amani, mwanafunzi anapokuwa mwaminifu wanafunzi wenzake, walimu, wazazi au welezi na jamii nzima watampenda, watamwamini pia watamshirikisha katika mambo mbalimbali kama kutunza ofisi ya shule, kutunza vifaa vya wanafunzi wenzake shulenii na pia hata nyumbani anaweza kupewa mali za familia au vitu akavitunza vizuri. Pia kuna baadhi ya vitendo vinavyomfanya mwanafunzi aonekane mwaminifu shulenii na katika jamii. Vitu hivyo ni kama vile:-

i. Kuwa na heshima kwa watu wote

Kitendo cha mwanafunzi kuwa na heshima na watu wote ufanya mwanafunzi apewe heshima na wadogo zake, wakubwa wake, walimu, walezi pamoja na wanajamii wanaomzunguka. Hii hali hufanya jamii nzima imuheshimu na kupenda kumshirikisha katika mambo mbalimbali. Mwanafunzi anapoonyesha heshima na uaminifu ni rahisi kushirikishwa katika nafasi mbalimbali hata kama za uongozi.

ii. Kueshimu na kutii sheria za shule

Mwanafunzi anapoheshimu na kutii sheria za shule uonekana ni mwanafunzi mwenye nidhamu na ni mwaminifu. Mwanafunzi anapoonyesha kutii sheria za shule na kuwa mwaminifu ni pale anapovaa vizuri sare za shule, anapowahi shulenii, anapofanya usafi wa shule, anapofanya kazi za darasani anazopewa na walimu kukusanya na kusahihisha huyu uonyesha kutii sheria, kanuni na wajibu wake kiujumla na hivyo uonyesha uaminifu wake katika utendaji kazi wake shulenii.

iii. Kufanya kazi kwa bidii

Mwanafunzi anapofanya kazi kwa bidi upendwa shulenii na jamii kiujumla, wanafunzi wenzake watampenda, walimu na jamii pia. Pia ni rahisi kuwa kioo miiongoni mwa wenzake kwani shule itamtegemea uwepo wake na jamii pia kupenda kumshirikisha katika kazi mfano kama kuosha

vyombo, kufua, kutumwa kazi mbalimbali, kufanya kazi za usafi kama kufyeka nyasi katika mazingira yanayomzunguka, kushiriki katika ujenzi wa miundo mbinu tofauti tofauti katika jamii, hata hivyo kama kuna kazi anazoweza kufanya kulingana na umri wake ni rahisi kumshirikisha kwa sababu anaonekana kama msaada kwa shule na jamii.

iv. Kutunza na kujali mali za jamii na za shule

Mwanafunzi anapojali na kutunza mali za jamii na shule uonyesha umakini na uaminifu shulenii na kwenye jamii. Ni muhimu kutunza vitu na kuvijali kwani utaonekana huko makini shulenii, walimu na wanafunzi watakupenda pia jamii itapenda kukushirikisha mambo mbalimbali kama ya utunzaji mali.

v. Kuwa na mahusiano mazuri shuleni na nyumbani

Mwanafunzi anapokuwa na mahusiano mazuri shuleni na nyumbani watu wote watampenda. Pia ni rahisi kupata msaada kutoka kwa wanafunzi wenzake, walimu na wanajamii. Vilevile mahusiano mazuri yatamjenga kupata marafiki wa kufundishana katika masomo na wenzake watapenda kuiga tabia zake na hivyo hata wao kubadili tabia na kuwa waaminifu kama ye. Pia ni rahisi kupata msaada kutoka kwa wanafunzi wenzake, walimu na wanajamii. Vilevile mahusiano mazuri yatamjenga kupata marafiki wa kufundishana katika masomo na wenzake watapenda kuiga tabia zake na hivyo hata wao kubadili tabia na kuwa waaminifu kama ye.

vi. Kuwa mpole, mkweli na muwazi shuleni na nyumbani

Ni muhimu mwanafunzi kuwa mpole na mkweli na muwazi kwani atapendwa na kuaminiwa na kila mtu. Mwanafunzi anapokuwa mpole na kutulia akajenga tabia ya ukweli na uwazi atafanya mambo yake vizuri bila kusumbuliwa kutohana na watu kufahamu tabia yake njema. Pia ni rahisi kutunza siri za shule na jamii yake bila kuwa mchonganishi kwa sababu ya upole, uwazi na ukweli wake.

b) Kuonesha tabia ya kuheshimu imani na itikadi za watu wengine katika jamii

Tunapoheshimu Imani na itikadi za watu, jamii inakuwa na upendo, amani, na mshikamano. Tunatengeneza jamii bora kwani tunatoa ubaguzi ndani ya jamii. Imani kwenye jamii ni muhimu, yaweza kuwa imani ya kidini, kabilia, ukoo au baadhi ya vikundi vyta watu na imani zao tofauti na hizi. Pia itikadi vilevile zaweza zikawa za vyama vyta siasa, hivyo ni muhimu kuheshimu imani na itikadi za watu. Pia kuna baadhi ya matendo yanayolenga kuonyesha imani na itikadi za watu kama ifuatavyo:

i. Kutotukana na kutochochea Imani na itikadi za watu wengine

Jamii inatakiwa kuonyesha upendo, amani, na mshikamano kutohana na imani na itikadi zilizopo katika mazingira yetu.

Kutotukana na kutochochea ni nguzo muhimu kwani kila mtu anaheshimu dini yake na chama chake katika jamii. Vilevile kitendo cha kuheshimu imani na itikadi za watu kinasaidia kutunza sheria za nchi na haki za binadamu kwani kila mtu ana imani na itikadi zake katika jamii na zinatakiwa kuheshimiwa.

ii. Kuwa na upendo, umoja na mshikamano na watu wa imani na itikadi tofauti

Hii ni muhimu kwani inaleta ushirikiano katika mambo mbalimbali mfano kwenye shida watu watashirikiana na wewe pia kwenye raha watu watajumuika na wewe kufurahi. Upendo, umoja na mshikamano ni muhimu. Imani na itikadi za mtu zinatakiwa kupewa kipaumbele katika jamii, pia uleta uhusiano mzuri.

iii. Kushirikiana katika misiba, sherehe mbalimbali, mikutano na makongamano

Hii ni njia mojawapo ya jamii kulinda imani na itikadi ya mtu. Sherehe, kongamano na mikutano ni sehemu ambayo watu hukusanyika bila kujali mtu, imani yake wala itikadi yake na ni sehemu ambayo inalenga kuleta uhamasisho wa umoja, upendo na mshikamano, kwani kila mtu mwenye dini yake na imani yake pia mtu mwenye itikadi yake atawezeku kusanyika bila kubaguliwa. Kitendo cha kutokuwepo na ubaguzi wowote. Kitendo hicho kinadumisha upendo na amani katika jamii na watu kuzidi kuheshimiana na kuheshimu itikadi za watu.

iv. Kutendeana haki kutojali jinsia, dini, kabilia, imani wala itikadi ya mtu

Itasaidia kila mwanafunzi au mwanajamii kuishi kwa furaha na amani na kujenga tabia ya kujiona yuko huru kila sehemu kama shulenii, kwenye jamii hata anapotembea popote nchini mwake.

5.2 Kutimiza majukumu

a) Njia sahihi za kutimiza majukumu

Katika harakati za kujifunza ni muhimu mwanafunzi kutimiza majukumu yake kwa usahihi shulen. Ili mwanafunzi atimize majukumu yake anatakiwa kuwahi shulen na kutambua anao wajibu gani? Katika kutimiza majukumu yake binafsi ataepukana na matatizo, lawama, adhabu na minung'unico mionganoni mwa wanafunzi wenzake, viranja na pamoja na walimu. Zifuatazo ni njia ambazo mwanafunzi anatakiwa kuzitumia au kuzifuata ili atimize majukumu yake shulen.

i. Kuepukana na utoro wa shule

Ni wajibu wa mwanafunzi kufika shulen kila siku. Mwanafunzi ili ajue na atimize majukumu yake ni lazima kuepukana na utoro. Utoro unasababisha mwanafunzi kukosa masomo vilevile hata kufukuzwa shule na wazazi au walezi kushtakiwa au kuchukuliwa hatua za kisheria. Kutokana na utoro wa mwanafunzi huyo asiyejua kutimiza majukumu yake.

ii. Kuwahi kufika shulen

Mwanafunzi anapochelewa kufika shulen na kupata namba ni mojawapo ya kutotimiza majukumu yake. Kuwahi kufika shulen kunamsadia kuepukana na adhabu zinaweza kutolewa kwa mwanafunzi huyu.

iii. Kufanya usafi na kutunza mazingira ya shule:

Ni muhimu kufanya usafi na kutunza mazingira. Vilevile yampasa mwanafunzi kufika shulen na kufagia, kumwagilia bustani na kufyeka. Mwanafunzi ili atimize majukumu yake yampasa kuleta mfagio, dumu la kumwagilia maji na kufanya usafi wa darasa na mazingira kwa ujumla. Hii inasaidia mwanafunzi kuleta upendo, ushirikiano na amani mingoni mwa wanafunzi kwa sababu ya kutimiza majukumu yake.

iv. Kusimama mstarini kuimba nyimbo na kusikiliza matangazo:

Ni jukumu la mwanafunzi kutimiza wajibu wake kwa kusimama mstarini na kusikiliza matangazo na kuimba nyimbo kama wimbo wa taifa, wimbo wa Tanzania, wimbo wa Tazama ramani utaona nchi nzuri ya Tanzania na wimbo wa shule yake. Hii ni mojawapo ya kutumiza majukumu yake ya kila siku ili kutimiza wajibu wake.

v. Kuandika na kufuata ratiba ya masomo yote.

Mwanafunzi anapoandika darasani umfurahisha mwalimu. Pia anapofuata ratiba yake ya kujua ni somo gani linafundishwa hivyo uonyesha kujua majukumu yake kwani ataandaa daftari zake zote, rula, penseli, na peni kwa ajili ya kuandika na kufanya mazoezi yake bila kukosa vifaa vya kutumia.

vi. Kuwasikiliza walimu kwa umakini.

Mwanafunzi awapo darasani ni jukumu lake kusikiliza walimu kwa makini. Hii inasaidia kuelewa zaidi na kupata maarifa stadi na ujuzi. Pia si rahisi kufeli mitihani kwani usikivu utamjengea kumbukumbu na hivyo kufanya vizuri kwenye masomo, mazoezi, majaribio na mitihani ya kumaliza.

vii. Kushiriki kufanya kazi ya vikundi na wanzake

Kufanya kazi kwa bidii, kushirikiana kwenye vikundi, inamsaidia kuleta mshikamano, umoja na upendo jambo hili linafundisha wanafunzi kutimiza majukumu yao na kuwajibika.

b) Kueleza umuhimu wa kushiriki kwenye uchaguzi shuleni

Mwanafunzi anayo haki ya kushiriki kwenye uchunguzi wa kuchaguliwa endapo ana sifa shuleni. Mwanafunzi anaposhiriki kwenye uongozi shuleni anajenga hali ya maamuzi sahihi na kujiamini. Mwanafunzi anatakiwa kushiriki kwenye uchaguzi wa viongozi ili kuleta maendeleo shuleni. Pia kuna faida za kuwa kiongozi kama ifuatavyo:-

a. Kujifunza jinsi ya kutumia demokrasia:

Mwanafunzi anapata faida ya kutumia demokrasia kuongoza wenzake bila ubaguzi na kujifunza kutendea haki wenzake.

b. Kujuua njia na mbinu za uongozi:

Unapojuua njia na mbinu za uongozi utajua jinsi ya kuongoza wanafunzi wenzako vizuri kwa kufuata njia sahihi na kutoa maamuzi sahihi juu ya jambo linalohusu uongozi.

Zoezi:

1. Ni mambo gani unayoweza kufanya shuleni na kwenye jamii ambayo yataonyesha uaminifu?

Jibu:

- a. Kuwa na heshima kwa watu wote
- b. Kuheshimu na kutii sheria za shule
- c. Kufanya kazi kwa bidi
- d. Kutunza na kujadili mali za shule na jamii

e. Kuwa mpole, mkweli, na muwazi shuleni na nyumbani.

2. Elezea ni kwa namna gani ukweli na uwazi unavyoweza kumsaidia mwanafunzi katika maisha yake ya shule na nyumbani.

Jibu:

Mwanafunzi anapokuwa mkweli na muwazi husaidia kupata marafiki wazuri, kuepukana na migogoro, kusingiziwa adhabu na pia uaminiwa na kila mtu kwani kila mtu ufahamu tabia yake njema aliyonayo. Pia ukweli na uwazi unamjengea mtu uaminifu. Kwenye jamii anapomaliza masomo yake ni rahisi kupewa kazi mbadala ya kufanya ili kumuingizia kipato kama kuuza duka, kusimamia miradi ya jamii kutokana na uaminifu wake.

3. Taja faida za kuheshimu imani na itikadi za watu wengine:

Jibu:

- a. Kuheshimu itasaidia kutovunja sheria za nchi
- b. Kuleta ushirikiano mionganoni mwa wanafunzi na hata kwenye jamii
- c. Itasaidia kila mtu kuwa huru na imani yake pamoja na itikadi zake
- d. Kuleta amani na upendo katika jamii na shuleni
- e. Itasaidia kuepuka migogoro, ubaguzi na unyanyasaji mionganoni mwa wanajamii na shule.

4. Ni manufaa gani ambayo mwanafunzi anapata kutokana na kuwahi kufika shuleni mapema:

Jibu:

- a. Anajijengea tabia ya kuwahi ili atimize majukumu yake
- b. Anapofika mapema ni rahisi kuwahi kupata namba
- c. Kushiriki kufanya usafi na wanzake kwa ushirikiano
- d. Inamsaidia kufuata ratiba ya shule vizuri na kuudhuria vipindi vyake vyote
- e. Wanafunzi wenzake, walimu, viranja, na jamii watampenda kwa sababu ya kutimiza wajibu wake.

5. Ni mambo gani yanaweza kufanyika ili watu waheshimu itikadi na imani za watu wengine.

Jibu:

- a. Kutotukana wala kuchochea imani ya mtu na itikadi za watu wengine katika jamii
- b. Kuwa na upendo, umoja, na mshikamano na watu wa imani na itikadi zao
- c. Kushirikiana katika sherehe, misiba, kongamano, na mikutano ya pamoja
- d. Kutendeana haki, kutojali jinsia, dini, kabilia, imani wala itikadi ya mtu

6. Taja umuhimu wa kushirikiana na wanzako katika masomo na shughuli nyingine uwapo shuleni.

Jibu:

- a. Inasaidia kupata maarifa mapya kutoka kwa wenzangu
- b. Inajenga tabia ya kujiamini katika kufanya kazi za darasani na nje
- c. Unajenga upendo, amani, na ushirikiano na mshikamano
- d. Kufanya mwanafunzi kuwa mbunifu, msikivu na mwaminifu
- e. Inasaidia mtu kubadili tabia alizonazo na kuwa nzuri mfano kama alikuwa mvivu kufanya kazi.

7. Orodhesha wajibu wako unaotakiwa kuufanya kila siku kama mwanafunzi.

Jibu:

- i. Kuwahi shuleni kila siku na kuhesabu namba
- ii. Kufanya usafi wa darasa, kufagia mazingira na kufyeka
- iii. Kusikiliza matangazo mstarini, kuimba wimbo wa taifa Tanzania, tazama ramani na wimbo wa shule
- iv. Kuingia darasani kusoma kwa kufuata ratiba ya masomo
- v. Kushirikiana kufanya zoezi, jaribio, na mitihani
- vi. Kupeleka daftari au mitihani kwa walimu kusaishiwa
- vii. Pia kuhakikisha nina daftari, rula, peni, na penseli

viii. Kuakikisha anazo soksi, viatu na sare za shule

8. Andika Ndiyo au Hapana katika sentensi zifuatazo

- i. Kutii sheria za shule na kujituma katika jamii kunamsaidia mwanafunzi kupendwa na kuheshimiwa
- ii. Mwanafunzi anapokuwa mkweli na muwazi hawezi kuchaguliwa katika uongozi wowote katika jamii na shule.
- iii. Katika kuheshimu imani na itikadi za mtu katika jamii haitakiwi kuwepo na ubaguzi wa aina yoyote ili kuheshimu na kutokiuka haki za binadamu.
- iv. Dhamira ya kufanya jambo au shughuli fulani huitwa Azma
- v. Uchaguzi unaofanyika shuleni usaidia wanafunzi kufanya ubaguzi wa kubagua wanafunzi wavivu na wasioandika,

Jibu:

- i. Ndiyo
- ii. Hapana
- iii. Ndiyo
- iv. Ndiyo
- v. Hapana

Chagua jibu lililo sahihi.

6. Kutunza mali za shule na za jamii kunamjengea nini mwanafunzi?
 - a. Kunamjengea ulinzi na usalama
 - b. Ushindi wa kufanya vizuri
 - c. Uaminifu mionganini mwa wanafunzi, walimu, na jamii
 - d. Matendo mema yakinifu

7. Kufanya kazi kwa bidi kunaweza kumsaidia mwanafunzi kutimiza majukumu yake awapo:

- a. Shuleni, nyumbani, na kwa wazee
- b. Jamii, rafiki, na watoto
- c. Familia, taifa, na Tanzania
- d. Shuleni, nyumbani na kwenye jamii kiujumla

8. Tunaposema neno demokrasi tunamaanisha kuwa ni uhuru wa mtu ambao anatakiwa kuutumia katika uchunguzi awapo wapi?

- a. Viwandani na mbugani
- b. Shuleni na mashuleni
- c. Shuleni au nyumbani kwenye upigaji kura
- d. Shuleni au dukani akiuza vifaa

9. Tunaposema mwanafunzi huyu ana tabia nzuri ni pamoja na kuonekana na tabia ya.

- a. Ulinzi, matusi, uvivu, mchoyo na ubinafsi
- b. Kusaidia wanzake, kuwa mwaminifu na kuwahi shuleni
- c. Kutofanya kazi kwa bidii darasani
- d. Kujenga tabia ya uchonganishi na udhulumaji.

Majibu:

- 6. C
- 7. D
- 8. C
- 9. B

Oanisha maneno ya sehemu A na B ili upate maana ya neno sahihi

Sehemu A	Sehemu B
1. Ni moja wapo ya harakati za wanafunzi kutimiza wajibu wake shulenii	A. Nafasi iliyopo yakufanya jambo fulani
2. Ili tujenge uhusiano mzuri katika jamii yatupasa	B. Taifa, nchi, familia, jamii na shulenii
3. Tunaposema neno fursa	C. Imani
4. Kuwa mkweli na muwazi kunajenga mtu kuwa mwaminifu katika	D. Ushirikiano wa watu wote
5. Mapokeo ya maadili ya kidini au kiroho huitwa	E. Kuandika, kufyeka, kutunza vifaa vya shule na kufagia
	F. Tuheshimu imani ya mtu na itikadi zake
	G. Demokrasia ya chama cha mtu

Majibu:

1. E
2. F
3. A
4. B
5. C

5.3 Kusimamia haki

Mada hii inatutaka kujifunza jinsi ya kusimamia haki za binadamu. Haki za binadamu ni muhimu kuzijua na kuzifuata katika ujifunzaji. Haki za binadamu zinalenga kumlinda mwanadamu ili apate haki zake zote za msingi bila kubaguliwa, kudharauliwa, kunyanyaswa na kumvunjia heshima pamoja na ukosefu wa amani kwani binadamu anahitaji upendo, furaha, amani, kutobaguliwa, kutonyanyasika, kutodhurumiwa, kutokosa haki za msingi kama chakula, vazi maradhi na matibabu. Binadamu kwa kufanyiwa hivyo ni kumkosesha amani pamoja na kumvunjia sheria. Hivyo yatupasa kusimamia haki za binadamu ili kukwepa uvunjwaji wa sheria za nchi na ukosefu wa haki za binadamu.

Wajibu wa nchi katika kusimamia haki za binadamu

Jamuhuri ya muungano wa Tanzania inayo wajibu mkubwa kwa kutumia serikali. Bunge na mahakama kusimamia haki za binadamu na kuhakikisha haki zinatendeka. Hivi vyombo vinayo mamlaka makubwa kuhakikisha hakuna mwanadamu anayenyimwa haki zake. Vyombo hivi vinatakiwa kumlinda binadamu ili binadamu aepukane na unyanyasaji wa rushwa, ukosefu wa amani kumnyanyapaa mtu na dhuluma. Katika kusimamia na kutekeleza haki za binadamu tunaona vyombo muhimu ambavyo vinaweza kusimamia vizuri haki za binadamu. Vyombo hivyo ni kama ifuatavyo.

a. Bunge

Bunge ni chombo cha dola ambacho kinatunga sheria kanuni za nchi na kuzilinda. Bunge husaidia kutunga sheria ambazo nchi itafuata na kutekeleza ili kuepuka uvunjwaji wa sheria za nchi. Bunge husimamia katiba ya nchi na kusikiliza wananchi wanataka nini ili kuweza kuwasikiliza. Bunge uweza kutunga sheria ambazo wananchi watazitekeleza na watazifuata katika nchi yao. Bunge linalenga kuleta amani, uhuru na kulinda kila binadamu ili awe na haki za aina mbalimbali. Vilevile kila mwanadamu anayo maoni, haki za kuhoji na ni haki kusikilizwa. Bunge lina wajibu wa kuikosoa serikali pale ambapo kuna tatizo. Bunge pia lina wajibu wa kusimamia serikali katika utoaji huduma kwa wananchi vijijini na mijini. Bunge linaowajibu wa kuchunguza haki za binadamu ili atendewe haki pale kunapotokea tatizo. Bunge linatunga sheria na vifungu mbalimbali vya makosa ya jinai kama kuua, kubaka, wizi, na kuendelea. Bunge liko makini sana katika makubaliano ya kuthibiti uvunjwaji na ukiukwaji wa haki za binadamu katika nchi ya Tanzania.

b. Mahakama

Mahakama ni sehemu muhimu inayotumia sheria na kanuni za nchi katika kusikiliza kesi, kutatua kesi, kushauri kesi na kutoa hukumu kwa kufuata vifungu vya sheria ya nchi. Mahakama husimamia haki za binadamu hasa pale panapotokea uvunjwaji wa sheria. Mahakama ni chombo pekee kinachotoa hukumu ili kuondoa migogoro na makosa yaliyotokea baina ya watu, kama wanandoa, wafanyakazi, wabakaji, wadhulumaji, wezi, wavunjaji amani, ya nchi wenye kuleta

mafarakano, wasiotendea haki wenzao na kuendelea. Mahakama inazo sheria mbalimbali ya kulinda imani ya mtu na amani ya nchi isitoweke. Mahakama inayo nafasi ya kuamuru jambo lolote la kisheria lifanyike kulingana na kifungu husika. Mahakama inafuatilia ukiukwaji wa haki za binadamu, inatetea haki za binadamu ili kila mtu awe huru na imani yake, na demokrasia yake ili aweze kufanya jambo analolitaka bila kuvunja sheria na kanuni za nchi yake. Pia mahakama hutoa elimu kuhusu haki za binadamu na watu uelimika na kujua jinsi gani wazitatue shida zao. Wanajamii hupata ushauri wa kisheria kutoka mahakamani na uzingatia ushauri huo ili nchi, jamii na familia ziishi kwa amani. Hivyo mahakama ni chombo muhimu kinacholinda ukiukwaji wa sheria na kanuni za nchi katika kutekeleza uvunjwaji wa haki za binadamu.

c. Serikali

Ni chombo dola chenye kufuata sheria na kanuni za nchi na kutekeleza shughuli mbalimbali za nchi. Serikali ya Tanzania inayowajibu wa kulinda haki za kibinadamu na kuakikisha kila mtu anaishi kwa amani na uhuru katika nchi yake. Serikali inawajibu wa kulinda nchi na mali zake kwa kuzingatia sheria na kanuni za nchi zilizotungwa na bunge kwa kufuata mswada wa nchi unasemaje. Serikali upitisha sheria na kanuni kwa kuakikisha misingi ya haki inafuatwa na kutekelezwa, pia serikali ya jamuhuri yamuungano wa Tanzania ulinda nchi na kuondoa ubaguzi wa aina yoyote kama wa kijinsia, kidini, kabilia na utaifa wa mtu katika harakati za kulinda na kuheshimu haki za binadamu, vilevile serikali hufanya kazi ya kuakikisha kila mwananchi anapata mahitaji yake muhimu. Kama vile elimu, maji, umeme na hospitali au zahanati kwa ajili ya afya ya mwananchi, serikali ufuata sheria na kuzizingatia ili kulinda amani ya nchi isitoweke. Pia serikali inawajibu wa kuhakikisha miundombinu inakuwa imara kwa mfano serikali ujenga Barabara, reli, madaraja, na viwanda mbalimbali kwa ajili ya ajira kwa wananchi wake. Pia serikali uhakikisha wananchi wanakuwa salama kwa kulinda mipaka ya nchi ili kuepuka waamiaji haramu na kufanya maafa. Katika kusimamia haki za binadamu katika nchi yetu tunategemea vyombo vitatu ambavyo ni Bunge, mahakama, pamoja na serikali.

Uhusiano uliopo kati ya vyombo vya dola katika kusimamia haki za binadamu

Katika nchi yetu ya Tanzania tunavyo vyombo vya kulinda haki za binadamu viko vitatu, Bunge, Mahakama, na Serikali. Vyombo hivi vina uhusiano kwani viko chini ya wananchi na vinahudumia wananchi. Katika kulinda na kusimamia haki za binadamu bunge litatunga sheria zinazolinda haki za binadamu zisikiukwe na linasimamia utekelezaji huo kwa kushirikiana na mahakama pamoja na serikali.

Vilevile mahakama imewekwa kwa mujibu wa sheria na kanuni za nchi kwa kushirikiana na bunge na serikali ya jamhuri ya muungano Tanzania kwa ajili ya kutafsiri sheria kutatua matatizo, kusuluhisha, kuelimisha na kuhukumu kwa kufuata sheria na kanuni za kutetea haki za binadamu ili kila mtu atendewe haki sitahiki bila kuvunja sheria, kanuni na amani ya nchi.

Pia uhusiano mwengine wa bunge, mahakama na serikali ni kuimarisha na kusimamia haki za binadamu zinatendeka kwa wananchi wake. Serikali ina wajibu wa kutekeleza majukumu yote

ya maendeleo juu ya wananchi kwa kuwalinda ili haki zao zisipote, mfano kama tunavyoona serikali ilivyoweka chombo cha uchunguzi kiitwacho TAKUKURU. TAKUKURU inawajibu mkubwa kuchunguza na kuhakikisha inabaini watu wasiotenda haki kwa wenzao kama rushwa, dhuluma n.k hiki chombo kinasaidia serikali ili ifuate kanuni, sheria na taratibu kwa ajili ya kusimamia uvunjwaji wa sheria na haki za binadamu.

Katika vyombo hivi vitatu tunaona kuwa kila chombo kina mamlaka ya kutetea haki na kuna mahusiano yanayofunywa ili kulinda haki za binadamu.

Misingi inayoweza kusaidia vyombo vya dola katika kusimamia haki za binadamu

Ili vyombo vya dola viweze kusimamia haki za binadamu inapaswa kufuata sheria, taratibu na kanuni za nchi kwa kufuata misingi ifuatayo:-

i. Haki kwa watu wote

Msingi wa haki kwa watu wote katika nchi ujenga upendo heshima, amani, utulivu, na uhuru. Hivyo haki za binadamu zinahitaji kusimamiwa na kulinda misingi ya vyombo vya dola na kuakikisha hakuna ubaguzi wa kijinsia, rangi, kabilia, dini, utaifa na demokrasia ya mtu binafsi. Msingi huu unaleta haki kwa binadamu wote na kuifanya bunge, mahakama na serikali kusimamia haki za binadamu.

ii. Msingi wa utawala bora

Tunaposema msingi wa utawala bora ni kufuata sheria, kanuni na taratibu za nchi. Utawala bora ni utawala usio na ubaguzi, uonevu, udhalilishaji, unyang'anyaji, unyanyawsaji, na unyanyapaaji, pamoja na dhuluma. Vilevile utawala bora unatakiwa kulinda sheria, taratibu za nchi ili kuepuka migogoro na kulinda mipaka ya nchi, mali za nchi, mali za wananchi, na rasilimali za nchi yetu.

iii. Kuwa huru katika nchi

Tunatakiwa kuwa huru katika nchi yetu. Kuwa huru katika nchi kunamfanya mwanadamu kuonekana kama yuko wazi na mkweli kwani anao uhuru unaolinda na pia anathaminiwa kama mwanadamu mwenye haki. Katika nchi yetu ya Tanzania tunatakiwa kuwa huru katika ufanyakaji kazi, huru kulinda rasilimali za nchi, uhuru katika demokrasia, kuwa huru katika kupata haki za msingi kama maji, umeme, Barabara, elimu, afya na imani za dini zetu. Hivyo tunaona kuwa vyombo vya dola vina umuhimu wa kusimamia misingi hiyo na kuakikisha haki za binadamu zinatendeka.

iv. Ulinzi na usalama kwa raia

Msingi huu usaidia watu kuishi kwa amani na usalama. Msingi huu wa usalama kwa raia unalenga kulinda amani ya nchi na kuakikisha sheria za nchi hazivunjwi na mtu yoyote. Ulinzi na usalama ni msingi unaolinda haki za binadamu mfano unakuta kuna uvunjwaji wa sheria

kama za mauaji wa vikongwe, albino, ukekewaji, ujambazi na waamiaji aramu. Hivyo ulinzi na usalama ni muhimu katika vyombo vya dola na ni msingi wa kulinda haki za binadamu.

Zoezi:

1. Ni nini maana ya haki za binadamu?

Jibu:

Haki za binadamu ni haki za msingi zenyenye kufuata kanuni na sheria ambazo kila mwanadamu anastahili kupata tangu kuzaliwa hadi kufa. Haki za binadamu zinalenga kutetea ubinadamu wa mtu bila kubaguliwa taifa, nchi, imani, rangi na kabilia.

2. Taja umuhimu wa haki za binadamu

Jibu:

- i. Haki zinasaidia kumlinda mwanadamu kiakili, kimwili, na kiafya
- ii. Kujenga tabia ya binadamu kuheshimiwa, kupendwa na kuthaminiwa na kila mtu
- iii. Zinasaidia kumlinda mwanadamu na kuakikisha anapata haki zake za msingi
- iv. Zinasaidia kulinda na kutokuwepo ubaguzi wa kijinsia, kitaifa, ukabila, udini na itikadi
- v. Zinalinda sheria, kanuni na taratibu za haki za binadamu
- vi. Haki zinalinda mila na desturi zinazokiuka haki za binadamu.

3. Taja na elezea baadhi ya ukiukwaji wa haki za binadamu unaotokana na mila na desturi potofu katika jamii.

Jibu:

- a) Ukekewaji kwa wanawake:

Ukekewaji ufanyika katika jamii kwa kuteua mtu mmoja aitwaye ngariba. Ukekewaji ni kitendo kibaya ambacho kinafanyika katika jamii. Pia jamii uchukuliwa kama ni tendo la kudumisha mila na desturi lakini ni ukiukwaji wa haki za binadamu. Vilevile mkekewaji upata madhara kwani atatokwa na damu nyingi. Pia ni raisi kupata magonjwa ambukizi kama UKIMWI kutokana na kutumia kisu kimoja kukeketea.

Pia ukeketaji unapofanyika usababisha watoto kuolewa wakiwa na umri mdogo. Hivyo tunaona kuwa hiyo nayo ni chanzo cha ukiukwaji wa haki za binadamu.

b) Ndoa za utotoni

Sheria ya mwaka 1971 inahusu kuolewa kwa msichana akiwa na umri wa miaka 14 na wavulana kuoa wakiwa na miaka 18, kutokana na mila na desturi potofu katika jamii. Hivyo ndoa za utotoni uleta madhara katika jamii na hivyo tunaona hicho pia ni chanzo cha ukiukwaji wa haki za binadamu katika jamii kwani bado watoto wanaoana wakiwa na umri mdogo na jamii inaona ni sawa.

4. Mahakama ina kazi gani katika kulinda na kutetea haki za binadamu

Jibu:

- a) Mahakama ni chombo cha dola cha kulinda na kutetea haki za binadamu
- b) Mahakama inayo wajibu wa kufuata kanuni, sheria na taratibu kuhakikisha haki za binadamu zinatendeka
- c) Mahakama inatoa ushauri wa kisheria katika kulinda haki za binadamu
- d) Mahakama inatoa hukumu juu ya kesi za uvunjwaji wa haki za binadamu
- e) Mahakama inatoa tafsiri za haki za binadamu.

5. Taja na eleza baadhi ya mambo yanayoweza kuonyesha uvunjifu wa amani katika haki za binadamu

Jibu:

- a) Rushwa

Rushwa inapotawala katika maeneo mbalimbali katika jamii usababisha uvunjifu wa amani na uaminifu katika kazi zinazofanyika hivyo wanadamu hukosa haki zao.

- b) Unyanyaswaji

Katika maisha ya jamii inayotuzunguka unyanyasaji usababisha uvunjifu wa amani katika jamii kwani mtu anakosa uhuru na utulivu. Anaishi katika manyanyaso mbalimbali ambayo yanaweza yakatokea ofisini, nyumbani kwake, shulenii au kwa wanafamilia wanaomzunguka. Pia inawezekana ukanyanyaswa kwa kunyimwa vitu vya msingi au kutukanwa, kupigwa na kusingiziwa na kupelekeea mtu kukosa amani.

c) Ubaguzi

Ubaguzi usababisha uvunjwaji wa amani katika haki za binadamu. Kuna ubaguzi wa aina nyingi kama ubaguzi wa jinsia (ke na me), ubaguzi wa ulemavu wa viungo (kipofu, kiwete, na kiziwi), ulemavu wa rangi mfano (albino), ulemavu wa ngozi na ngozi ya kawaida, ubaguzi wa mtu tajiri na mtu maskini, ubaguzi wa dini, ukabila, utaifa na ubaguzi wa kisiasa (itikadi za mtu). Mambo kama haya katika uvunjifu wa amani usababisha wanadamu kukosa haki zao za msingi. Hivyo hatuna budi kupekana na ubaguzi katika haki za binadamu.

d) Kumnyanyapaa mtu

Mwanadamu unapomnyanyapaa uvunjika moyo na kukosa amani, kuna baadhi ya wanajamii wanaokuwa na matatizo ya magonjwa mfano kama ugonjwa wa moyo, kisukari, ukimwi, kansa, na mengineyo usababisha kumkosesha amani na kumvunja haki yeye kama binadamu kwani ugonjwa ni jambo la kawaida na hakuna mwanadamu anayependa kuumwa hivyo tunatakiwa kuwapenda, kuwashauri, kuwasaidia na kuwahudumia kwani nao wanazo haki kama binadamu wengine.

Zoezi:

Andika Kweli au Si kweli katika sentensi zifuatazo.

1. Bunge la jamhuri wa muungano wa Tanzania limewekwa kwa mujibu wa sheria kwa ajili ya kutekeleza na kutatua kero za wananchi.

Jibu: Kweli

2. Mahakama ni chombo kinachotoa hukumu kwa kufuata sheria na kanuni za bunge na wananchi.

Jibu: Si kweli

3. Haki za binadamu zinalindwa na serikali, mahakama na bunge la jamhuri ya muungano wa Tanzania.

Jibu: kweli

4. TAKUKURU sio sehemu ya kushughulikia rushwa na haki za binadamu.

Jibu: Si kweli

5. Utawala bora ni utawala unaofuata sheria, haki, kanuni na taratibu za nchi bila kuvunja amani na kutokuwepo na migogoro katika nchi au Taifa.

Jibu: kweli

Chagua jibu sahihi

6. Makosa ya jinai yanayosimamiwa na mahakama katika kutoa hukumu ni kama

- a) Ulinzi na utapeli
- b) Utakatishaji na kuujumu uchumi wa nchi
- c) Kuvunja ndoa
- d) Kuvunja sharia

7. Nani mwenye jukumu la kusimamia haki za binadamu?

- a) Kanisa na msikiti
- b) Serikali na vyama vyaisa
- c) Mahakama na wananchi
- d) Bunge, serikali na mahakama

8. Tunaposema neno la kutenda haki, ni watu gani wanapaswa kutendewa haki

- a) Wanafunzi na wajane
- b) Wagonjwa na wafanyakazi wa serikali
- c) Wanadamu wote kiujumla
- d) Wazee yatima na wezi.

9. _____ ni mapendekezo ya maandishi yanayowasilishwa bungeni ili yajadiliwe na kupitishwa kuwa sheria.

- a) Mjadala
- b) Mkataba

- c) Mswada
- d) Katiba

10. Sheria za nchi ya Tanzania zinalinda raia wake katika mambo yapi?
- a) Kuwa huru, demokrasia, uonevu, kutoa mawazo, kuabudu, haki ya kulindwa na kufanya kazi
 - b) Haki ya kusikilizwa katika kutoa mawazo yake bungeni na mahakamani na kutohukumiwa
 - c) Haki ya kutawala rasilimali za serikali yake
 - d) Zina linda raia kwenye ulinzi na usalama wa nchi na mipaka ya nje ya nchi.

Oanisha sehemu A na sehemu B upate maana halisi ya sentensi.

Sehemu A	Sehemu B
11. Ni mojawapo ya mipango ya serikali kuleta maendeleo kwa	A. Haki za binadamu zisivunjwe katika nchi
12. Ukeketaji, ubakwaji, mauaji, unyanyaswaji na ubaguzi	B. Kudumisha Amani ya sheria
13. Watu wanaoingia kwa kuititia mipaka ya nchi kinyemela huitwa	C. Ni nani mwenye jukumu la kulinda rasilimali za nchi zisiibiwe
14. Mwananchi	D. Raisi na wabunge
15. Vyombo vya habari vina wajibu wa kutetea na kulinda	E. Taasisi ya kupambana na rushwa
	F. Wananchi wa Tanzania
	G. Ni njia za ukosaji wa haki za binadamu
	H. Waamiaji aramu

Majibu:

- 1. Kweli
- 2. Si kweli

3. Kweli

4. Si kweli

5. Kweli

6. B

7. D

8. B

9. C

10. A

11. F

12. G

13. H

14. C

15. A

**Kupata huduma ya nukuu/notes zaidi za msingi na sekondari,
wasiliana nasi kwa namba 0765829898**

KUDUMISHA AMANI

Amani ni hali ya utulivu, usikivu, ustahimilivu na usalama wa watu na mali zao katika jamii. Kuwa na amani ni kitendo cha kutokuwepo na uvunjifu wa haki za binadamu, amani inapaswa kudumishwa na wanajamii wote pamoja na serikali. Amani ni nguzo muhimu katika jamii kwani inadumisha upendo, ushirikiano na mshikamano.

6.1 Kuchangamana na watu wenyewe asili tofauti

Tanzania tumefanikiwa kujenga urafiki na mataifa mengine kutokana na amani ya nchi yetu. Kupitia urafiki huu na mataifa mengine tumepeata fursa mbalimbali za kimaendeleo kwenye jamii, siasa na uchumi.

a) Kudumisha uhusiano mzuri baina ya watanzania na watu wa mataifa mengine

Kuna baadhi ya mambo ambayo yanababisha uhusiano baina ya nchi na nchi. Tanzania kupitia balozi zake tumeweza kuimarisha uhusiano mzuri kwenye nchi mbalimbali, pia kupitia balozi mbali mbali zilizopo nchini Tanzania tumeweza kujenga amani, upendo na ushirikiano na nchi nyingi.

Ili kudumisha mahusiano mahusiano mazuri Tanzania imekuwa ikishirikiana na nchi nyingine kibiashara kama vile China, Zambia na Uganda.

Mipango, majadiliano na makubaliano; njia hii imeweza kujenga imani baina ya nchi na nchi. Katika kukuza uhusiano mzuri Tanzania imejenga imani na nchi za nje katika kupanga na kujadiliana mambo mbalimbali ikiwemo ufumbuzi wa matatizo yanayojitokeza katika nchi hizo mfano vita vinavyopelekea uwepo wa wakimbizi, mlipuko wa magonjwa kama vile Ebola katika nchi ya Jamhuri ya Kidemokrasia ya Kongo. Ushirikiano katika utatuzi wa matatizo haya umezidi kuimarisha uhusiano mzuri baina ya Tanzania na nchi nyingine.

Katika harakati za kuimarisha mahusiano mazuri pia kuna faida zake kama vile kupokea misaada mbalimbali ikiwemo vifaa vya ujenzi wa mashule na vituo vya afya, msaada wa vifaa tiba katika hospitali zetu mfano katika hospitali ya Muhimbili kuna mashine mbalimbali za uchunguzi ambazo tumepeata kama msaada kutoka nchi za nje.

b) Namna ya kuzitumia fursa mbalimbali za uhusiano uliopo baina ya Tanzania na mataifa mengine.

Tunapokuwa na mahusiano mazuri baina ya nchi na nchi kuna fursa ambazo tunazipata kutoka katika nchi hizo. Baadhi ya fursa hizo ni kama ifuatavyo;

- i. Endapo itatokea mtanzania akafanya makosa katika nchi hizo atapewa adahabu, lakini akapata nafasi ya kutumikia adhabu hiyo nyumbani Tanzania hivyo atasafirishwa kurudishwa nchini kupidia ubalozi wetu nchini humo.
- ii. Kupata wataalamu mbalimbali nchini, mfano wataalamu wa ujenzi wa barabara kama barabara ya mwendokasi, ujenzi wa madaraja kama daraja la kigamboni, reli ya umeme ambayo inajengwa hivi sasa, ujenzi wa viwanjwa vya ndege nk. Kutokana na uhusiano mzuri uliopo baina ya Tanzania na nchi nyingine tumeweza kunufaika zaidi.
- iii. Fursa za biashara, kutokana na mahusiano mazuri yaliyopo Tanzania imeweza kuuza baadhi ya rasilimali zilizopo nchini kama vile madini, samaki pamoja na nafaka mbalimbali zinazolimwa nchini na kuweza kujipatia fedha za kigeni.
- iv. Fursa za kwenda kusoma nchi nyingine, uhusiano mzuri uliopo baina ya Tanzania na nchi nyingine, umewawezesha watanzania wengi kwenda nje kusoma. Pia baadhi ya watanzania wamepata nafasi ya kusomeshwa bure katika vyuo vilivyopo kwenye nchi kama Marekani, Canada, Sweden na Uingereza. Kupitia wanafuzi hawa tumeweza kupata wataalamu mbalimbali, kama madaktari, wahasibu na mainjinia.

6.2 Kuheshimu tofauti za kiutamaduni na mitizamo mionganoni mwa watu wa jamii tofauti

Tunatakiwa kuheshim tofauti za kiutamaduni na mitizamo ambayo ipo mionganoni mwa wanajamii tofauti katika mazingira yetu ya kila siku.

Tamaduni ni jinsi binadamu anavyokabili maisha katika mazingira yake, pia tamaduni huweza kujumuisha ujuzi, imani, sanaa, maadili, sheria, mila na desturi ambazo mtu hujipatia kama mwanajamii, tunapaswa kuheshimu tamaduni za kila mmoja wetu katika jamii tunamoishi.

Miongoni mwa watu katika jamii zetu wanazo tamaduni zao mfano kucheza ngoma kwa Wamakonde na Wazaramo, imani tofauti kama vile Ukristo na Uislam, lugha pamoja na matambiko.

Katika jamii tofauti zilizopo zinatokana na tofauti za mitizamo iliyopo kwani katika jamii tunayoishi kuna watu wa makabila mbalimbali. Na kila kabile lina tamaduni zake mfano tamaduni za Wazaramo kucheza ngoma ya mdundiko na Wamakonde ngoma ya Sindimba, hivyo ili kuishi kwa amani kila mtu anayo haki ya kusikilizwa, kuheshimiwa na kupendwa kwani kila mwanadamu ni sawa na mwenzake.

6.3 Kujenga urafiki mwema na mataifa mengine

Nchi ya Tanzania inao uhusiano mzuri na nchi nyingine, nchi yetu ya Tanzania inao ushirikiano mkubwa na mataifa mbalimbali katika kukuza demokrasia, uchumi, biashara, tamaduni pamoja na michezo. Nchi ya Tanzania inazo balozi mbalimbali ambazo ziko katika kila taifa kwa ajili ya kuwakilisha nchi yetu, pia vilevile mataifa mengine wanayo balozi nchini Tanzania zinazowakilisha nchi zao. Hivyo tunaona kuwa tunao uhusiano unaolenga kukuza upendo, amani, ushirikiano na teknolojia kwa ujumla.

Balozi ni mwakilishi kutoka nchi fulani kwenda kuwakilisha nchi yake katika nchi nyingine.

Ubalozi ni ofisi ya uwakilishi wa nchi moja katika nchi nyingine kitaifa.

Umuhimu wa ubalozi wa Tanzania katika nchi nyingine:

- Kuimarisha uhusiano baina ya nchi hiyo na Tanzania
- Kulinda amani kati ya nchi hiyo na Tanzania
- Kutetea haki za raia wake katika nchi hiyo
- Kuwakilisha hoja za raia wake katika nchi hiyo
- Kuandaa viza na kutoa viza kwa wasafiri
- Kusimamia elimu, afya na ajira
- Kusaidia kupata mikopo na wafadhili wa huduma mbalimbali
- Kuwezesha kuandaa watu wenye ujuzi wa sayansi na teknolojia ili waje kufanya kazi katika nchi yetu.

Majukumu ya ubalozi wa Tanzania nchi za nje

Katika kuwakilisha nchi ya Tanzania katika nchi za nje ofisi ya ubalozi ina majukumu yake kama ofisi. Pia balozi wa nchi naye ana majukumu yake ila mambo yote yakiwa yanafanyika katika ubalozi. Pia katika nchi husika yeche huwa kiongozi mkuu wa kazi zote kama balozi.

Baadhi ya majukumu ya ofisi ya ubalozi

Ofisi ya ubalozi ina majukumu ambayo yanalenga kuleta amani, upendo, ushirikano na uzalendo. Kuna baadhi ya majukumu ambayo ubalozi hutekeleza ili kulinda wananchi wake. Pia ubalozi una jukumu la kukuza uchumi wa nchi usishuke na kutangaza nchi yake kama ina vivutio vya utalii kama vile mlima Kilimanjaro, mbuga za wanyama na madini ya Tanzanite ili watalii watembelee nchi yetu na kutuletea fedha za kigeni. Vilevile kuna jukumu la uwakilishi wa nchi, ubalozi una jukumu la kuwakilisha wananchi wake katika nchi nyingine kama kuna tatizo mfano,

tunakumbuka balozi wa Ethiopia alivyozungumza na raisi wa Tanzania ili wahamiaji haramu warudishwe kwao. Hapo tunaona kuwa balozi ana kazi ya kujenga amani na upendo katika nchi yake.

Pia ubalozi unao wajibu wa kulinda tamaduni za watu na kuzidumisha katika nchi husika. Pia ubalozi unajukumu la kuhakikisha haki za watu katika nchi zinazingatiwa mfano haki za mavazi ya kitamaduni kama vile wamasai kutoka Arusha. Pia ubalozi una jukumu la kuhakikisha hakuna ubaguzi wowote wa rangi mfano huyu ni mzungu na huyu ni mwaafrika.

Majukumu ya balozi katika nchi

- i. Kuheshimu sheria, kanuni na taratibu za nchi mwenyeji
- ii. Kusimamia majukumu yake katika ofisi ya ubalozi na kutoa maamuzi yaliyopangwa
- iii. Kuandaa vikao na kukutana na viongozi wa nchi aliyomo na kujadili mipango ya nchi
- iv. Kuandaa ziara za viongozi wa nchi atokayo na nchi aliyomo
- v. Kufuatilia misaada inayotolewa na nchi aliyomo au atokayo kwenda nchi nyingine
- vi. Kusimamia haki za binadamu katika usawa
- vii. Kufuatilia mahusiano yaliyopo kati ya nchi, mataifa na ulimwengu mzima
- viii. Kuepukana na mikataba ya hovyo ambayo inaweza kumtia hatiani na kusababisha akasimamishwa kazi ya ubalozi na kufukuzwa nchini.

Zoezi

1. Taja faida tunazozipata kutokana na kuwa na ofisi za ubalozi nje ya nchi.

Jibu:

- i. Tunapata faida ya kuwa na uhusiano na mshikamano katika nchi nyingi
- ii. Fursa ya kupata vibali vyatya kusoma nchi za nje
- iii. Biashara kutokana na mwingiliano uliopo kati ya nchi na nchi
- iv. Kupata watalaamu waliobobea katika sekta mbalimbali
- v. Balozi kulinda haki za wananchi wake katika nchi aliyopo

2. Ni fursa gani Tanzania tunazipata kutohana na balozi zilizopo nchi za nje?

Jibu:

- a) Misaada ya kifedha, tunapata misaada ya kifedha kwa ajili ya kufanya mambo mbalimbali kama ujenzi wa shule, ujenzi wa mahospitali na barabara.
- b) Fursa za biashara, ni jukumu la balozi kutafuta fursa za biashara ili uchumi wa nchi yake ukue
- c) Fursa za kusoma, kwa ushirikiano wa balozi za Tanzania na nchi mbalimbali watanzania wengi wemepewa fursa za kwenda kusoma nchi nyingine.

3. Taja baadhi ya majukumu ya balozi wa Tanzania katika nchi za nje

Jibu:

- i. Kutetea haki za wananchi wake katika nchi waliyopo
- ii. Kujua idadi ya wananchi wake waliopo katika nchi hiyo.
- iii. Kudumisha umoja, amani na ushirikiano katika nchi husika
- iv. Kuhakikisha wananchi wake wanapata haki sawa kama wananchi wengine
- v. Kuhakikisha wananchi wake wanapata viza na pasipoti kwa ajili ya kusafiri wanakotaka.

4. Ni nini maana ya neno ubalozi

Jibu: ni ofisi iliyoteuliwa na nchi fulani kwenda katika nchi nyingine kwa ajili ya kuiwakilisha nchi hiyo.

5. Eleza kwa kifupi ni jinsi gani balozi anavyosaidia nafasi za ajira na kupatia nchi yake wataalamu wazuri.

Jibu: balozi wa nchi kama mwakilishi wa nchi yake anayo mamlaka ya kutoa fursa kwa wananchi wake kama kuwaombea nafasi za kazi katika nchi aliyopo na hata kuwaajiri katika ubalozi wake.

Andika ndiyo au hapana katika sentensi zifuatazo

6. Balozi ni mwakilishi rasmi wa serikali ya nchi yake katika nchi nyingine _____

Jibu: ndiyo

7. Balozi wa Tanzania anayo mamlaka ya kulinda nchi nyingine na kusimamia amani ya nchi aliyomo isivunjike _____

Jibu: ndiyo

8. Kukua kwa uchumi wa Tanzania kumetokana na vivutio kama mbuga za wanyama, madini, mlima Kilimanjaro, vyakula na utamaduni wa nchi (mfano ngoma za asili na mavazi)

Jibu: ndiyo

9. Katika nchi ya Tanzania sayansi na teknolojia imepungua kutokana na kutokuwepo ushirikiano mzuri baina ya Tanzania na nchi nyingine _____

Jibu: hapana

10. Serikali ya Tanzania haipaswi kulinda balozi zote zilizomo nchini kwani hazina ushirikiano mwema na nchi _____

Jibu: hapana

Chagua herufi ya jibu sahihi

11. Katika jamhuri ya muungano wa Tanzania ni nani mwenye kuteua balozi mwakilishi wa nchi?

- a) Wananchi na wabunge
- b) Serikali na mawaziri
- c) Rais wa Tanzania
- d) Waziri mkuu wa Tanzania

Jibu: C

12. Katika mipaka ya nchi vita inapotokea nani mwenye mamlaka ya kulinda mipaka ya nchi husika?

- a) Jeshi la polisi
- b) Wananchi, viongozi na mabalozi wa nchi
- c) Serikali ya nchi husika na jeshi lake
- d) Mawaziri, walimu, wabunge na wanafunzi

Jibu: C

13. Mwenye jukumu la kukuza amani, uchumi, siasa, tamaduni, diplomasia na teknolojia katika nchi na mataifa mengine duniani ni?

- a) Mawaziri na wabunge
- b) Rais na mabalozi
- c) Wananchi na wafanyabiashara
- d) Waziri mkuu na makamu wa Rais

Jibu: B

14. Balozi wa kuiwakilisha nchi nyingine lazima achaguliwe kutoka katika _____

- a) Marais wa nchi
- b) Wabunge wa nchi
- c) Waziri mkuu na viongozi
- d) Mawaziri

Jibu: D

15. Maarifa na stadi za kuendesha na kusimamia uhusiano wa kimataifa huitwa_____

- a) Taifa la utandawazi
- b) Teknolojia ya sayansi

c) Diplomasia

d) Utamaduni

Jibu: C

Oanisha sehemu A na B upate maana ya neno sahihi

Sehemu A	Sehemu B
16. Wageni kutoka mataifa mbalimbali	A. Ni kazi ya balozi anayewakilisha nchi
17. Uhusiano wa kibalozi hudumishwa kwa	B. Bunge la Tanzania
18. Balozi wa nchi husika	C. Umoja wa mataifa
19. Katibu mkuu kiongozi huteuliwa na -----	D. Taifa la Tanzania ni kivutio cha utalii
20. Kuandaa m Kutano wa kufanya majadiliano kwa ajili ya kuondoa migogoro, kusaini mikataba na kuimarisha amani katika nchi mwenyeji	E. Kushiriana, mawasiliano, majadiliano, kusuluisha migogoro na uaminifu wa viongozi mabalozi F. Rais wa jamhuri ya muungano wa Tanzania G. Rais anapotembelea nchi ya nje ni lazima apate taarifa na kuandaa mazingira.

Majibu:

16) D

17) E

18) G

19) F

20) A

